

Εγκληματολογικές Μελέτες

CRIMINOLOGICAL
STUDIES

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΕΙΡΑΣ

ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΖΑΡΑΦΟΝΙΤΟΥ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑ Π.Μ.Σ. «ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ»

ΤΕΥΧΟΣ 5 / VOLUME 5

EDITOR

PROFESSOR CHRISTINA ZARAFONITOU

DIRECTOR OF THE POSTGRADUATE PROGRAMME
OF CRIMINOLOGY

ΑΝΑΓΝΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑ

Το οικογενειακό πλαίσιο ως παράγοντας έντασης η
άμβλυνσης της σχετικής με το έγκλημα ανασφάλειας

ΤΣΙΚΝΗ ΔΗΜΗΤΡΑ

Το έγκλημα του βασανισμού:
Κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις

ANAGNOU GEORGIA

*The family context as a factor of intensifying
or mitigating crime insecurity*

TSIKNI DIMITRA

The crime of torture: Social and cultural dimensions

2020

ΑΘΗΝΑ / ATHENS

Εγκληματολογικές Μελέτες

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ- ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ»

Εγκληματολογικές Μελέτες

ΤΕΥΧΟΣ 5

Ανάγνου Γεωργία
Τσικνή Δήμητρα

ΑΘΗΝΑ 2020

ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ

Διεύθυνση σειράς: **Καθηγήτρια Χριστίνα Ζαραφωνίτου**, Διευθύντρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Εγκληματολογία» του Παντείου Πανεπιστημίου

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ»
του ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΕΥΧΟΣ 5

Ανάγνου Γεωργία, *Το οικογενειακό πλαίσιο ως παράγοντας έντασης η άμβλυσης της σχετικής με το έγκλημα ανασφάλειας*, Αθήνα 2020

Τσικνή Δήμητρα, *Το έγκλημα του βασανισμού: Κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις*, Αθήνα 2020

DTP, μακέτα εξωφύλλου | re: create

ISSN- 2408-008X

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου με τον Ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, της σελιδοποίησης, του εξωφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής του βιβλίου με φωτοτυπίες, ηλεκτρονικές ή οποιοσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το Άρθρο 51 του Ν. 2121/1993.

Σχεδιασμός & Δημιουργία

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΔΙΟΝΙΚΟΣ

Μαρία Τσακουρίδου & ΣΙΑ Ο. Ε.

Γραβιάς 9-13, Αθήνα, 106 78

Τηλ. και Fax: 210 38 01 777, e-mail: info@dionicos.gr, www.dionicos.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	9
ΜΕΡΟΣ Α΄: «ΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΕΝΤΑΣΗΣ Η ΑΜΒΛΥΝΣΗΣ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΜΕ ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑΣ»	
Ευχαριστίες	11
Εισαγωγή	12
1. Οριοθετήσεις βασικών εννοιών	13
1.1 Εννοιολογική οριοθέτηση της ανασφάλειας και του φόβου του εγκλήματος	13
1.2 Η έννοια της ευαλωτότητας «vulnerability»	15
1.3 Η έννοια της οικογένειας	16
2. Ο ρόλος της οικογένειας ως φορέας κοινωνικοποίησης και ως παράγοντας της παραβατικότητας των ανηλίκων και της ανασφάλειας για το έγκλημα ...	17
2.1 Τα δομικά χαρακτηριστικά της οικογένειας	18
2.1.1 Διαλυμένη - Διασπασμένη οικογένεια	18
2.1.2 Μέγεθος οικογένειας – σειρά γέννησης παιδιών	21
2.2 Τα λειτουργικά χαρακτηριστικά της οικογένειας	22
2.2.1 Η συμβολή του γονεϊκού ελέγχου στην παραβατικότητα και στην ανασφάλεια ως προς το έγκλημα	22
2.2.2 Η συμβολή της μάθησης στην υιοθέτηση παραβατικών μοντέλων συμπεριφοράς των ανηλίκων και στη δημιουργία αισθημάτων ανασφάλειας για το έγκλημα	23
2.2.3 Η συμβολή του συναισθήματος στην υιοθέτηση παραβατικών μοντέλων συμπεριφοράς των ανηλίκων και στη δημιουργία αισθημάτων ανασφάλειας για το έγκλημα	26
3. Η επίδραση της οικογένειας στον φόβο του εγκλήματος	27
3.1 Ο φόβος του εγκλήματος των παιδιών και των εφήβων και ο τρόπος που επιδρούν οι γονείς	28
3.1.1 Σχέσεις γονέων – τέκνων, γονεϊκή επίβλεψη και φόβος του εγκλήματος	28
3.1.2 Υποστήριξη των γονέων στην αυτονομία των εφήβων και σύνδεση της γονεϊκής αυτής πρακτικής με τον φόβο των παιδιών για το έγκλημα	30
3.1.3 Η επίδραση της ύπαρξης - απουσίας αδελφών στον φόβο του εγκλήματος	31
3.2 Αλτρουιστικός φόβος	34
3.2.1 Ο φόβος του εγκλήματος εντός του γάμου	34
3.2.2 Ο σχετικός με το έγκλημα φόβος των γονέων	35

4. Η επιρροή της οικογένειας στη σχέση που υφίσταται μεταξύ του φόβου του εγκλήματος και των άλλων παραγόντων δημιουργίας του	36
4.1 Οικογένεια και ευαλωτότητα	36
4.2 Οι αντικοινωνικότητες της γειτονιάς ως παράγοντας έντασης της σχετικής με το έγκλημα ανασφάλειας και η συσχέτισή τους με το οικογενειακό πλαίσιο	37
4.3 Η θυματοποίηση ως παράγοντας έντασης της σχετικής με το έγκλημα ανασφάλειας και η σύνδεσή της με το οικογενειακό πλαίσιο	39
4.4 Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης ως παράγοντας δημιουργίας – έντασης της σχετικής με το έγκλημα ανασφάλειας και η αλληλοεπίδρασή τους με το οικογενειακό πλαίσιο	40
4.5 Σύνδεση της εμπιστοσύνης των πολιτών απέναντι στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και ιδίως στην αστυνομία με την ανασφάλεια ως προς το έγκλημα και η αλληλεπίδραση της με το οικογενειακό πλαίσιο	41
5. Συνέπειες του φόβου του εγκλήματος και της σχετικής με το έγκλημα ανασφάλειας	42
5.1 Ατομικό επίπεδο	43
5.2 Κοινωνικό επίπεδο	44
Επίλογος- Συμπεράσματα	45
Ελληνική Βιβλιογραφία	46
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία	47
ΜΕΡΟΣ Β: Το Έγκλημα του Βασανισμού: Κοινωνικές και Πολιτισμικές Διαστάσεις	59
Ευχαριστίες	59
Περίληψη	59
I. Εισαγωγή – Το Έγκλημα του Βασανισμού	60
1. Ορισμός και Πρακτικές Δυσκολίες	60
2. Τα Βασανιστήρια ως Έγκλημα Υπακοής	62
3. Ο Βασανισμός Διαχρονικά και Διαπολιτισμικά	62
4. Καθολικότητα της Πρακτικής του Βασανισμού: Αυταρχικά και Δημοκρατικά Κράτη	64
5. Θεωρητικές Υποθέσεις περί Βασανιστηρίων	65
6. Από το Σώμα στην Ψυχή: Κλασσικά και Σύγχρονα Βασανιστήρια	66
II. Κοινωνικές και Πολιτισμικές Διαστάσεις	68
7. Βασανισμός και Επιμέρους Κουλτούρες	68
8. Η Κουλτούρα της Ευρώπης: Μεσαίωνας, Ιερά Εξέταση, 20ος αιώνας	68
9. Η Κουλτούρα της Ανατολής: Κίνα, Βόρεια Κορέα, Ιαπωνία, Ινδία	71
10. Η Κουλτούρα της Αφρικής	72

11. Η Κουλτούρα των NAZI	73
12. Αυταρχικά Κομμουνιστικά Καθεστώτα: Το Παράδειγμα της Ρωσίας ...	74
13. Η Κουλτούρα της Αμερικανικής Ηπείρου	76
14. Η Κουλτούρα του Αμερικανικού Στρατού – The Ticking Time-Bomb Scenario	78
15. Βασανιστήρια και η Κουλτούρα των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης ...	81
16. Βασανιστήρια και η Επιστήμη του Πόνου	83
17. Πώς Δημιουργούνται οι Βασανιστές	84
18. Οι Επιπτώσεις στον Ψυχισμό του Θύματος – Κοινωνικές Συνέπειες	88
III. Συζήτηση – Συμπεράσματα	89
Βιβλιογραφία	94

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Εγκληματολογίας ανέλαβε τη συγκεκριμένη εκδοτική πρωτοβουλία από το 2015, αποσκοπώντας στην ανάδειξη του σημαντικού ερευνητικού έργου που παράγεται στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών σπουδών του, μέσα από την δημοσίευση ορισμένων εκ των πλέον αξιόλογων ερευνητικών μελετών. Η δίγλωσση μορφή της έκδοσης επιλέχθηκε για να συμβάλει στην ανταλλαγή επιστημονικής γνώσης και εμπειρίας σε διεθνές επίπεδο.

Ο παρών τόμος αποτελεί τον πέμπτο της σειράς “Εγκληματολογικές Μελέτες/*Criminological Studies*” και περιλαμβάνει δύο μελέτες, οι οποίες βασίζονται σε διπλωματικές εργασίες των συγγραφέων τους που αξιολογήθηκαν με άριστα και παρουσιάζονται περιληπτικά.

Η πρώτη μελέτη είναι αφιερωμένη στο «*Οικογενειακό πλαίσιο ως παράγοντα έντασης ή άμβλυνσης της σχετικής με το έγκλημα ανασφάλειας*». Πρόκειται για μια πρωτότυπη για τα ελληνικά δεδομένα μελέτη, η οποία εξετάζει την επιρροή των δομικών και λειτουργικών χαρακτηριστικών της οικογένειας και των γονεϊκών πρακτικών στη δημιουργία ενός πλαισίου ευαλωτότητας κατά την αναπτυξιακή διαδικασία του παιδιού που συναρτάται με την εκδήλωση ανασφάλειας και φόβου του εγκλήματος. Μελετά, επίσης, την αλληλεπίδραση του οικογενειακού πλαισίου με λοιπούς περιβαλλοντικούς παράγοντες για να οδηγηθεί στη διατύπωση προτάσεων για την ολιστική αντιμετώπιση του φαινομένου.

Η δεύτερη μελέτη εξετάζει «*Το Έγκλημα του Βασανισμού: Κοινωνικές και Πολιτισμικές Διαστάσεις*», το οποίο προσεγγίζει οριοθετώντας το ως πρόκληση σωματικού και ψυχικού πόνου από κάποιον κρατικό λειτουργό σε έναν πολίτη. Έτσι, το κατατάσσει στα κρατικά εγκλήματα που απαντώνται σε όλες τις κοινωνίες διαχρονικά, με προσαρμογή σε επίπεδο τεχνικών και μορφές εκδήλωσής του. Θίγονται, στο πλαίσιο αυτό, ζητήματα προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου και των δημοκρατικών θεσμών.

Επισημαίνεται ότι η δαπάνη της έκδοσης καλύπτεται από τον ετήσιο προϋπολογισμό του Π.Μ.Σ. «Εγκληματολογία» και εκφράζονται ευχαριστίες στις διοικητικές και οικονομικές υπηρεσίες του Παντείου Πανεπιστημίου για τη συνεργασία και την υποστήριξη του εγχειρήματος. Για την εκδοτική επιμέλεια και το δημιουργικό σχεδιασμό ευχαριστούμε τις εκδόσεις ΔΙΟΝΙΚΟΣ.

Συγχαίρουμε τις συγγραφείς του παρόντος τόμου και ελπίζουμε ότι θα υπάρχουν πολλές ακόμα αξιόλογες επιστημονικές μελέτες που θα φιλοξενηθούν στην παρούσα σειρά.

Αθήνα, Φεβρουάριος 2020

Καθηγήτρια Χριστίνα Ζαχαφωνίτου

Διευθύντρια του Π.Μ.Σ. «Εγκληματολογία»

Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

ΜΕΡΟΣ Α΄: «ΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΕΝΤΑΣΗΣ Ή ΑΜΒΛΥΝΣΗΣ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΜΕ ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑΣ»

Ανάγνου Γεωργία

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στο σημείο αυτό, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου στην Καθηγήτρια και Διευθύντρια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Εγκληματολογίας» κα. Χριστίνα Ζαραφώνιτου για την αμέριστη εμπιστοσύνη που επέδειξε στο πρόσωπό μου, με την τιμητική της πρόταση να συμπεριληφθώ η εργασία μου στη σειρά που διευθύνει με τίτλο «Εγκληματολογικές Μελέτες». Περαιτέρω δε την ευχαριστώ εγκάρδια και για την ενδελεχή καθοδήγηση, τις εύστοχες παρατηρήσεις της και την διαρκή υποστήριξη που μου παρείχε κατά τη διάρκεια της συγγραφή της διπλωματικής εργασίας, σύνοψη της οποίας αποτελεί η παρούσα.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω και το διδακτικό προσωπικό του Π.Μ.Σ «Εγκληματολογίας» του Τμήματος της Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου συνολικά, κυρίως για την μεθοδική και πολύπλευρη προσέγγιση του εγκληματικού φαινομένου και των προεκτάσεών του, καθώς και για το γεγονός πως μας έφεραν σε άμεση επαφή με συναφείς με το αντικείμενο φορείς, ξεχωρίζοντας την επίσκεψή μας στη Διεύθυνση Εγκληματολογικών Ερευνών, στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα, καθώς και στην Εισαγγελία του Αρείου Πάγου, οι οποίες υπήρξαν εξαιρετικά επικοινωνητικές.

Τέλος, δε θα μπορούσα να παραλείψω να δηλώσω την απερίγραπτη ευγνωμοσύνη μου προς όλα τα αγαπημένα μου πρόσωπα και ιδίως προς τον σύζυγό μου, ο οποίος με συνόδραμε επιδεικνύοντας αμέριστη συμπαράσταση και υπομονή.

Αθήνα, 24 Ιανουαρίου 2020
Γεωργία Ανάγνου

«Σε μια οικογένεια, η αγάπη καταπραΰνει πληγές, δένει τις σχέσεις ανάμεσα στα μέλη και φαντάζει σαν μια μουσική που φέρνει την ηρεμία».

Φρίντριχ Νίτσε

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο φόβος του εγκλήματος και η συναρτώμενη με αυτό ανασφάλεια εντάσσεται στα σύγχρονα κοινωνιοψυχολογικά φαινόμενα και συνιστά αντικείμενο επιστημονικής μελέτης από τη δεκαετία του 1970¹. Αυτό που κέντρισε από νωρίς το επιστημονικό ενδιαφέρον ήταν πως «οι ίδιες πραγματικές καταστάσεις σε άλλα άτομα γεννούν φόβο και σε άλλα όχι, ενώ, εξάλλου, το ίδιο άτομο μπροστά στα ίδια γεγονότα άλλοτε νιώθει φόβο και άλλοτε όχι²», ωθώντας τους επιστήμονες να διερευνήσουν, αφενός τους ατομικούς παράγοντες που συντελούν στην ένταση του φόβου του εγκλήματος και της σχετικής ανασφάλειας, όπως η ευαλωτότητα³ και η εμπειρία θυματοποίησης⁴ και αφετέρου τους περιβαλλοντικούς παράγοντες, όπως η απουσία κοινωνικής συνοχής⁵ που ασκούν όμοια επίδραση.

Ωστόσο, παρά την αδιαμφισβήτητη, εξέχουσα επίδραση που ασκεί το οικογενειακό πλαίσιο στη διάπλαση της προσωπικότητας του ανθρώπου, καθώς και στην ψυχοκοινωνική εξέλιξή του⁶, μόνο τις δύο τελευταίες δεκαετίες άρχισε

¹ Ζαραφώνιτου Χριστίνα (2002), *Ο Φόβος Του Εγκλήματος – Εγκληματολογικές προσεγγίσεις και προβληματισμοί με βάση την εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου στο εσωτερικό της Αθήνας*, εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 27.

² Αλεξιάδης Σ. (2004), *Εγκληματολογία*, εκδ. Σάκκουλας Α.Ε., σελ. 267.

³ Βλ. ενδ.: Killias M. (1990), “Vulnerability: Towards a better understanding of a Key Variable in the Genesis of Fear of Crime”, *Violence and Victims*, vol. 5, p. 99, Skogan, W. G., & Maxfield M.G. (1981), *Coping with crime: Individual and neighborhood reactions*, London /Beverly Hills: Sage Publications, p. 69.

⁴ Βλ. ενδ.: Rader Nicole (2017), “Fear of Crime”, in *Oxford Research Encyclopedia of Criminology*, p. 8 from <https://oxfordre.com/criminology/view/10.1093/acrefore/9780190264079.001.0001/acrefore9780190264079-e-10?print=pdf>, p. 8, Tseloni A. and Zafonitou C. (2008), “Fear of crime and victimization: a multivariate multilevel analysis of competing measurements”, in *European Journal of Criminology*, vol. 5 (4), pp. 387-389, Skogan W.G. (1987), “The Impact of Victimization on Fear”, in *Crime and Delinquency*, vol. 33, pp. 135-154, Garofalo J., (1979), “Victimization and the Fear of Crime”, in *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 16 (1), pp. 80-97.

⁵ Βλ. ενδ.: Hinkle C. Joshua, (2013), “The relationship between disorder, perceived risk, and collective efficacy: a look into the indirect pathways of the broken windows thesis”, in *Criminal Justice Studies: A Critical Journal of Crime, Law and Society*, vol. 26:4, pp. 419-420.

⁶ Βλ. μεταξύ άλλων: Eccles, Jacquelynne S., Midgley, Carol, Wigfield, Allan, Buchanan, Christy Miller, Reuman, David, Flanagan, Constance, Mac Iver, Douglas Notterman, Joseph M. (ed). (1997), *The evolution of psychology: Fifty years of the American Psychologist*, (pp. 475-501). Washington, DC, US: American Psychological Association.

να μελετάται η επίδρασή του στη σχετική με το έγκλημα ανασφάλεια⁷. Ενόψει λοιπόν των ανωτέρω, κρίνεται σκόπιμο στην παρούσα μελέτη, η οποία αποτελεί μία σύνοψη της διπλωματικής εργασίας της γράφουσας⁸, να διερευνηθεί εις βάθος αυτή η σχέση, ήτοι η επίδραση που ασκεί το οικογενειακό πλαίσιο στον φόβο του εγκλήματος και στη σχετική ανασφάλεια. Θα προσπαθήσουμε λοιπόν να απαντήσουμε στα ερωτήματα αν η οικογένεια μπορεί να συμπεριληφθεί στη λίστα των παραγόντων δημιουργίας ή/ και έντασης των ανωτέρων αισθημάτων εξετάζοντας ειδικότερα την επίδραση της δομής της οικογένειας, των λειτουργικών χαρακτηριστικών της, καθώς και των σχέσεων μεταξύ των μελών μιας οικογένειας. Επίσης, θα μελετήσουμε και την τυχόν αλληλοεπίδραση της οικογένειας με τους υπόλοιπους παράγοντες του φόβου του εγκλήματος, ενώ στο τέλος θα κάνουμε και μία σύντομη επισκόπηση στις συνέπειες που αποφέρει, προκειμένου να οδηγηθούμε σε κρίσιμα συμπεράσματα.

1. ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΒΑΣΙΚΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ

1.1 Εννοιολογική οριοθέτηση της ανασφάλειας και του φόβου του εγκλήματος

Αφετηρία της μελέτης μας, προκειμένου να μπορέσουμε να προχωρήσουμε στην εμβάθυνση του φαινομένου του φόβου του εγκλήματος και της συναρτώμενης με αυτό ανασφάλειας είναι η οριοθέτηση των βασικών εννοιών που θα μας απασχολήσουν, ήτοι της ανασφάλειας, του φόβου, της ευαλωτότητας και της οικογένειας. Όσον αφορά στη σχετική με το έγκλημα ανασφάλεια, πολύ συχνά γίνεται διάκριση ανάλογα με το αν η ανασφάλεια πηγάζει από την ανησυχία για πιθανή θυματοποίηση των μελών της οικογένειας ή φιλικών προσώπων του ατόμου, ή αν προέρχεται από την πρόσληψη του εγκλήματος ως σοβαρού κοινωνικού προβλήματος⁹. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια μελετών για το έγκλημα αναδύονται ακόμη πιο γενικευμένες ανασφάλειες, οι οποίες μπορεί να αφορούν την «οντολογική» (αν)ασφάλεια¹⁰, μια «γενικευμένη ανησυχία»¹¹, καθώς

⁷ Βλ. μεταξύ άλλων: Cops Diederik, Pleysier Stefaan & Put Johan, (2012), "Worrying about the future and fear of crime among young adults: a social psychological approach", *Journal of Youth Studies*, vol.15, No 2, p. 193.

⁸ Ανάγνου Γ., (2019), Το οικογενειακό πλαίσιο ως παράγοντας έντασης ή άμβλυνσης της σχετικής με το έγκλημα ανασφάλειας, *διπλωματική εργασία*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

⁹ Farrall, Stephen, (2007), *Experience and Expression in the Fear of Crime: Full Research Report ESRC End of Award Report, RES-000-23-1108*. Swindon: ESRC, pp. 16-17.

¹⁰ Giddens, A., (1991), *Modernity and Self-Identity*, Cambridge: Polity Press, pp. 35-38.

¹¹ Hough, M., 2004, 'Worry about Crime: Mental Events or Mental States?', in *International Journal of Social Research Methodology*, vol. 7, n. 2, pp. 173-176.

και την εμπειρία γενικευμένης ανασφάλειας¹², οι οποίες σχετίζονται μόνο μερικώς με το εγκληματικό φαινόμενο αντανακλώντας ευρύτερες ανησυχίες για τη θέση των ανθρώπων στην κοινωνία και την παγκόσμια κοινωνική αλλαγή¹³.

Άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια της ανασφάλειας είναι η έννοια του φόβου. Ο φόβος ως δυσάρεστο, ψυχικό συναίσθημα, σχετίζεται άμεσα με την «πιθανότητα απώλειας μιας οικείας, ασφαλούς ή ευχάριστης κατάστασης και συνθήκης»¹⁴. Ωστόσο δύναται να είναι και λειτουργικός, καθώς προτρέπει τον άνθρωπο που τον βιώνει να λάβει μέτρα άμυνας και προστασίας της ακεραιότητας ή της ασφάλειας του¹⁵. Σε μία προσπάθεια ερμηνείας του φόβου του εγκλήματος δόθηκαν ποικίλοι ορισμοί. Στην παρούσα μελέτη, προκρίνεται ο ορισμός πως ο φόβος για το έγκλημα είναι το «συλλογικό άγχος των κατοίκων μιας περιοχής, μιας πόλης ή χώρας, το οποίο προέρχεται από το φόβο πιθανής θυματοποίησης των ίδιων ή κοντινών τους προσώπων από βίαιες εγκληματικές επιθέσεις»¹⁶. Περιλαμβάνει τόσο τον φόβο σε ατομικό επίπεδο, ήτοι τον φόβο να καταστεί θύμα εγκληματικής ενέργειας ο ίδιος ή προσφυλές του άτομο, όσο και τον φόβο σε συλλογικό επίπεδο, ήτοι το αίσθημα περί έλλειψης δημόσιας ασφάλειας που πηγάζει από την αξιολόγηση του εγκληματικού φαινομένου ως πραγματική και σοβαρή απειλή και εξ αυτού του λόγου η ως άνω ανασφάλεια ασκεί θεμελιώδη επιρροή στην καθημερινότητα του ατόμου¹⁷. Επιπλέον, πρέπει να επισημανθεί πως ο φόβος του εγκλήματος επηρεάζεται άμεσα από το υποκειμενικό στοιχείο και ειδικότερα από τον τρόπο ερμηνείας της έννοιας του ευάλωτου¹⁸, καθώς και από εμπειρίες τρίτων προσώπων, όσο και από ευρύτερες ανησυχίες για τη ζωή¹⁹, λειτουργώντας έτσι ως δίοδος έκφρασης των πιο θεμελιωδών και αφηρημένων κοινωνικών ανησυχιών²⁰.

¹² Bauman, Z., (2002), "Violence in the age of uncertainty", in A. Crawford (ed.) *Crime and Insecurity: The Governance of Safety in Europe*, Cullompton: Willan, p. 55.

¹³ Barker Anna and Crawford Adam, (2011), "Fear of Crime and Insecurity: Some Reflections on Developments within Anglo-American Research", in *Déviance et Société*, vol. 35, no. 1, p. 64.

¹⁴ Τσαλίκου, Φ., (1996), *Μυθολογίες βίας και καταστολής*, Εκδ. Παπαζήση, σελ. 72.

¹⁵ Jackson Jonathan and Gray Emily, (2010), *Functional fear and public insecurities about crime in British journal of criminology*, vol. 50 (1). pp. 3-5 and 14.

¹⁶ Léauté J., (1981), *Criminologie et Penologie, Le cours du droit*, Paris, Cujas, p. 16, όπως παραπέμπεται στο Ζαραφωνίτου Χ., (2002), *ό.π.*, σ.σ. 31-33.

¹⁷ Ζαραφωνίτου Χ., (2002), *ό.π.*, σελ. 33.

¹⁸ Ζαραφωνίτου Χριστίνα, (2009), "Ο φόβος του εγκλήματος: Ένα ελληνικό "παράδοξο"", στο *Ποινδικ& Εγκληματολογία*, τ. 1, σελ. 1.

¹⁹ Ζαραφωνίτου Χριστίνα, *ό.π.*, (2009), σελ. 1.

²⁰ Hollway Wendy and Jefferson Tony, (1997), "The risk society in an age of anxiety: situating fear of crime", in *The British Journal of Sociology*, vol. 48, no. 2, p. 263.

1.2 Η έννοια της ευαλωτότητας (vulnerability)

Ουσιώδης για την δημιουργία επεξηγηματικών για τον φόβο του εγκλήματος μοντέλων συνιστά η έννοια της ευαλωτότητας «vulnerability» η οποία εισήχθη από τους Skogan και Maxfield το 1981 στο κοινό τους έργο “Coping with Crime: Individual and Neighborhood Reactions”. Εκκινώντας λοιπόν από αποτελέσματα ερευνών, σύμφωνα με τα οποία οι γυναίκες, οι ηλικιωμένοι, οι έγχρωμοι και άτομα από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα παρουσιάζουν μεγαλύτερα ποσοστά φόβου του εγκλήματος, υποστήριξαν πως τα δημογραφικά αυτά χαρακτηριστικά σχετίζονται με κάποιο τρόπο με τις θεμελιώδεις αιτίες του φόβου²¹. Εν συνεχεία, συνέδεσαν τα ως άνω στοιχεία με την ευαλωτότητα και δύο από τις διαστάσεις της, ήτοι τη σωματική- φυσική ευαλωτότητα και την κοινωνική, βάσει των οποίων οι άνθρωποι εκτιμούν το περιβάλλον τους και κρίνουν την ύπαρξη ή μη κινδύνου²². Ως σωματική ευαλωτότητα νοείται το να είναι κάποιος πιο επιρρεπής σε επιθέσεις, πιο αδύναμος να αντισταθεί και εκτεθειμένος σε τραυματικές φυσικές και συναισθηματικές συνέπειες από μια ενδεχόμενη επίθεση, όπως συνήθως είναι οι γυναίκες και οι ηλικιωμένοι λόγω της σωματικής τους κατάστασης, του τυχόν βεβαρημένου ιατρικού ιστορικού τους κ.ά.²³. Από την άλλη, η κοινωνική ευαλωτότητα, θεωρείται ότι συντρέχει όταν οι άνθρωποι διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο πραγματικής θυματοποίησης εξαιτίας των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, αλλά και όταν οι κοινωνικοοικονομικές συνέπειες μιας ενδεχόμενης θυματοποίησης είναι δυσανάλογες με τα μέσα αντιμετώπισης που διαθέτουν²⁴.

Σχεδόν μία δεκαετία αργότερα, το 1990, ο Martin Killias διαπιστώνοντας ότι διαχρονικά η ευαλωτότητα συνδέθηκε με το φύλο, την ηλικία και τη σωματική δύναμη²⁵ και ορμώμενος από τα πορίσματα ποικίλων εμπειρικών μελετών συμπέρανε ότι ο φόβος του εγκλήματος εξαρτάται από τρεις ουσιώδεις παράγοντες οι οποίοι αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους, ήτοι από: α) την έκθεση σε σημαντικό κίνδυνο, β) την απώλεια ελέγχου, ήτοι την απουσία άμυνας, προστατευτικών μέτρων ή/και την έλλειψη πιθανοτήτων διαφυγής, και γ) από την πρόβλεψη ότι η ενδεχόμενη θυματοποίηση θα επιφέρει πολύ σοβαρές συνέπειες στο ίδιο το θύμα. Επισήμανε δε πως παρόλο που και τα τρία στοιχεία είναι ουσιώδη, η αλληλοεπίδρασή τους είναι αυτή που τελικώς αυξάνει τον φόβο του εγκλήματος²⁶. Εν συνεχεία, εξελίσσοντας τη θεωρία του,

²¹ Skogan, W.G., & Maxfield M.G., (1981), *ό.π.*, p. 69.

²² Το ίδιο.

²³ Το ίδιο, pp. 69-73.

²⁴ Το ίδιο, pp. 73-74.

²⁵ Riger, S., Gordon, M.T., & Le Bailly, R., (1978), “Women’s fear of crime: From blaming to restricting the victim”, *Victimology: An International Journal*, vol. 3, no. 314, pp. 277, 278, 282, and Skogan, W.G., & Maxfield M.G., (1981), *ό.π.*, pp. 69-74.

²⁶ Killias M., (1990), *ό.π.*, p. 98.

υποστήριξε πως η ευαλωτότητα επηρεάζεται από φυσικούς, κοινωνικούς και περιστασιακούς παράγοντες της έκθεσης σε κίνδυνο, της σοβαρότητας των συνεπειών και της απώλειας ελέγχου, συνθέτοντας έτσι τις εννέα διαστάσεις της ευαλωτότητας, βάσει των οποίων ο εκάστοτε άνθρωπος εκλαμβάνει τον εαυτό του ή τα προσφιλή σε αυτόν άτομα ευάλωτα ως προς τον κίνδυνο να θυματοποιηθούν, προκαλώντας του ανασφάλεια και φόβο για το έγκλημα²⁷.

1.3 Η έννοια της οικογένειας

Ο θεσμός της οικογένειας αποτελεί «το αρχέγονο κύτταρο της κοινωνίας²⁸» και εντοπίζεται σε όλα τα είδη των πολιτισμών και των κοινωνιών από την αρχαιότητα έως και σήμερα επιτελώντας πολυάριθμες λειτουργίες²⁹ και δημιουργώντας έναν σταθερό δεσμό μεταξύ των μελών της³⁰. Φυσικά, η μορφή της οικογένειας δεν έχει παραμείνει στάσιμη όλους αυτούς τους αιώνες, αλλά συμβαδίζει με τις εξελίξεις που σημειώνονται στην εκάστοτε κοινωνία και στο αξιακό της σύστημα, οι οποίες και αναμορφώνουν τους ρόλους και τις λειτουργίες των μελών της³¹. Έτσι, από την παραδοσιακή – «πατριαρχική» οικογένεια της προβιομηχανικής περιόδου, τα μέλη της οποίας συνδέονταν με ενιαίο σκοπό³², περάσαμε κατά τη βιομηχανοποίηση στην «πυρηνική» ή «παιδοκεντρική» οικογένεια, όπου η απουσία του κοινού σκοπού αποτελεί πολύ συχνά την αιτία των συγκρούσεων³³. Κατά τη δεκαετία του 1970 αναδύθηκε μια ακόμη μορφή της οικογένειας, η «μονογονεϊκή» που αποτελεί μεταβολή της πυρηνικής οικογένειας και εν συνεχεία η «μεικτή οικογένεια» που προκύπτει από την αύξηση των διαζυγίων, την υλοποίηση νέων γάμων και τις συμβιώσεις άνευ γάμου, δημιουργώντας στα παιδιά δύο οικογένειες, αφενός τη βιολογική που είναι διασπασμένη και αφετέρου τη «νέα» οικογένεια

²⁷ Killias M. and Clerici Christian, (2000), “Different Measures of Vulnerability in their Relation to Different Dimensions of Fear of Crime”, in *British Journal of Criminology*, vol. 40, p. 437.

²⁸ Κατσιγαράκη, Ευτυχία, (2003), Η επίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος ως παράγοντας ανάπτυξης παραβατικής συμπεριφοράς, (διδακτορική διατριβή), Πάντειο Πανεπιστήμιο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, σελ. 42.

²⁹ Μουσούρου Μ. Λουκία, (1999), “Κρίση της οικογένειας και κρίση αξιών”, στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τομ. 98-99, σελ. 5.

³⁰ Κατσιγαράκη, Ευτυχία, (2003), *ό.π.*, σελ. 42.

³¹ Μουσούρου Μ. Λουκία, (1989), *Κοινωνιολογία της Σύγχρονης Οικογένειας*, εκδ. Gutenberg, σελ. 17.

³² Κουράκης Ε.Ν., (2012), *Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων*, Αθήνα-Κομοτηνή, β' εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα, σελ. 219 και Κατσιγαράκη, Ευτυχία, *ό.π.*, σ.σ. 42-43.

³³ Κουράκης Ε.Ν., (2012), *ό.π.*, σελ. 219 και Πιπερόπουλος Γ., (1999), *Κοινωνιολογία*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Ζυγός, σελ. 89.

νεια με την οποία συμβιώνουν³⁴. Ωστόσο, όλες αυτές οι εξελίξεις προκαλούν ποικίλα προβλήματα στην οικογένεια, με τα παιδιά να υφίστανται σοβαρές συνέπειες στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξή τους³⁵, ενώ θα επιδιώξουμε να διερευνήσουμε αν οι μεταβολές στη δομή της οικογένειας ασκούν κάποια επιρροή στην ανασφάλεια και στον φόβο για το έγκλημα.

2. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΩΣ ΦΟΡΕΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ

Η οικογένεια συνιστά έναν πολυλειτουργικό θεσμό που επιδιώκει την ικανοποίηση των βιολογικών και των ψυχοκοινωνικών αναγκών των μελών της, συντελώντας στην ομαλή εξέλιξη τους και στην διάπλωση της προσωπικότητάς τους³⁶. Παράλληλα, η ασφάλεια που παρέχει το οικογενειακό πλαίσιο³⁷ μέσω της εμφύσησης αισθημάτων αγάπης και στοργής,³⁸ ικανοποιεί την «ανάγκη του ανήκειν- togetherness»³⁹. Υπάρχουν όμως ορισμένα δομικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά της οικογένειας που καθορίζουν αν η οικογένεια μπορεί να εξασφαλίσει εν τέλει την ασφάλεια αυτή στα μέλη της. Στις περιπτώσεις που είναι ανεπαρκής, τα άτομα και ιδίως τα παιδιά βρίσκονται μετέωρα, καθώς δεν έχουν ισχυρά θεμέλια για να μπορέσουν να εξελιχθούν⁴⁰. Τα χαρακτηριστικά αυτά έχουν μελετηθεί σε σχέση με την επιρροή που ασκούν στην εκδήλωση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανήλικων⁴¹.

³⁴ Κουράκης Ε.Ν., (2012), *ό.π.*, σελ. 219.

³⁵ Δροσίνου Μαρία, (1999), Οργάνωση και Μηχανισμοί της Παιδικής Παραβατικότητας μέσα από Κοινωνικές και Ψυχολογικές Δομές, (*διδασκαρική διατριβή*), Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, σ.σ. 33-36.

³⁶ Κατσιγαράκη, Ευτυχία, (2003), *ό.π.*, σ.σ. 45-46, Miller J.G. (1965) "Living Systems Theory: Basic Concepts" in *Behavioral Science*, vol. 10, no. 3, pp. 193-237.

³⁷ Ainsworth, M.D.S., & Bell, S.M., (1969), "Some contemporary patterns of mother infant interaction in the feeding situation", in A. Ambrose (ed.) *Stimulation in early infancy*, London & New York: Academic Press, pp. 133-170 και Ainsworth M.D.S., (2010), Security and Attachment, in Volpe Richard (ed.), *The Secure Child: Timeless Lessons in Parenting*, Information Age Publishing, Charlotte, North Carolina, pp.46-50.

³⁸ Βλ. Ενδεικτικά: Maccoby E. Eleanor, (1992), "The Role of Parents in the Socialization of Children: An Historical Overview", in *Developmental Psychology*, vol. 28, no. 6, p. 1006.

³⁹ Minuchin Patricia, (1985), "Families and Individual Development: Provocations from the Field of Family Therapy", in *Family Development and the Child*, vol. 56, no. 2, pp. 289-302.

⁴⁰ Salter, M.D., (1940), *An evaluation of adjustment based upon the concept of security*. University of Toronto Press. (University of Toronto Studies Child Development. Series no. 18, p. 45.

⁴¹ Κατσιγαράκη Ευτυχία, (2004), *Οικογένεια και Παραβατικότητα*, Αθήνα-Κομοτηνή,

Ελλείψει σχετικής βιβλιογραφίας θα εκκινήσουμε από τη μελέτη της σχέσης μεταξύ των δομικών και λειτουργικών χαρακτηριστικών της οικογένειας με την παραβατικότητα των ανηλίκων, προκειμένου να διαλευκάνουμε αν υφίσταται όμοια σχέση και με τον φόβο του εγκλήματος και τη σχετική ανασφάλεια. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί πως επειδή θα πρόκειται για θεωρητικά συμπεράσματα- υποθέσεις, καθίσταται επιτακτική η διενέργεια εμπειρικών ερευνών, ώστε να επαληθευτούν- καταρριφθούν οι ανωτέρω υποθέσεις, καθώς και να ερμηνευτούν τα αντίστοιχα ερευνητικά πορίσματα.

2.1 Τα δομικά χαρακτηριστικά της οικογένειας

2.1.1 Διαλυμένη - Διασπασμένη οικογένεια

Ως διαλυμένη οικογένεια οριοθετείται η οικογενειακή δομή η οποία απέχει από την ιδανική κατά τα πρότυπα της κοινωνίας δομή, η οποία σήμερα είναι η πυρηνική, αποτελούμενη από τους δύο γονείς, έναν άντρα και μία γυναίκα και τα παιδιά. Συνεπώς, η διαλυμένη- διασπασμένη υφίσταται όταν απουσιάζει ο ένας ή και οι δύο γονείς εξαιτίας θανάτου, διαζυγίου, χωρισμού ή εγκατάλειψης, ενώ εύλογα αναμένεται πως αυτός ο τύπος οικογένειας επιδρά αρνητικά στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και στις συμπεριφορές που υιοθετούν⁴². Βέβαια, πρέπει να επισημανθεί πως απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή ως προς την οριοθέτηση της διαλυμένης οικογένειας⁴³, καθώς έρευνες⁴⁴ έχουν αναδείξει οικογένειες που είναι μεν «τυπικά ανέπαφες»⁴⁵, αν όμως διεισδύσει κανείς στις ουσιαστικές σχέσεις τους θα αντιληφθεί την κυριαρχία διενέξεων και εντάσεων, γεγονός που τις καθιστά «κατ' ουσίαν διασπασμένες οικογένειες»⁴⁶, και μπορεί να αλλοιώσει τα αποτελέσματα των ερευνών ως προς τον αντίκτυπο των δομικά διαλυμένων οικογενειών στην ψυχοκοινωνική εξέλιξη των παιδιών. Ήδη από το 1954 ο Burgess εφιστούσε την προσοχή στον ολοένα αυξανόμενο αριθμό των διαζυγίων και

εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 53 και 58.

⁴² Rosen, Lawrence, (1970), "The broken home and male delinquency" in Marvin Wolfgang, Leonard Savitz, and Norman Johnson (eds). *The Sociology of Crime and Delinquency*, New York: John W. Wiley and Sons, Inc. p. 490.

⁴³ Wilkinson, Karen, (1974), "The broken family and juvenile delinquency: scientific explanation or ideology?" in *Social Problems*, vol. 21, no. 5, p. 238.

⁴⁴ Βλ. ενδ.: Lester D. Jaffe, (1963), "Delinquency Proneness and Family Anomie", in *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, vol. 54, no. 2, pp. 146-154, Browning C., (1960), "Differential Impact of Family Disorganisation on Male Adolescents", in *Social Problems*, vol. 8, no. 1, pp 37-44.

⁴⁵ Κατσιγαράκη Ευτυχία, (2004), *ό.π.*, σελ. 63.

⁴⁶ Το ίδιο.

των ποσοστών της ανήλικης παραβατικότητας⁴⁷. Ωστόσο, η διερεύνηση της επιρροής της διασπασμένης οικογένειας στην παραβατικότητα των ανηλίκων είχε κινητοποιηθεί με τη δημοσίευση της έρευνας των Shaw και McKay το 1932. Στην ανωτέρω έρευνα τα ποσοστά των διαλυμένων οικογενειών στους ανήλικους παραβάτες ήταν ελάχιστα πιο υψηλά από τα αντίστοιχα στους μαθητές, όμως αυτό που προξένησε επιστημονικές αντιδράσεις και κινητοποίησε τη διεξαγωγή αντίστοιχων μελετών ήταν τα πρωτόγνωρα υψηλά ποσοστά διαλυμένων οικογενειών που παρατηρήθηκαν στους μαθητές⁴⁸.

Υπό αυτό το πρίσμα, μία από τις σημαντικότερες έρευνες διεξήχθη από τους Sheldon Glueck και Eleanor Glueck. Στην έρευνα αυτή συνέκριναν πεντακόσιους ανήλικους παραβάτες με πεντακόσιους μη παραβάτες εξετάζοντας τετρακόσιους δύο πιθανούς παράγοντες, καταλήγοντας στο συμπέρασμα πως οι ανήλικοι παραβάτες προέρχονταν κατά μεγαλύτερα ποσοστά από διαλυμένες οικογένειες, γεγονός που ερμηνεύτηκε βάσει της ανασφάλειας και της έλλειψης πειθαρχίας που τείνουν να επικρατούν στις ατελείς οικογένειες⁴⁹. Αν και υπήρξαν αρκετές κριτικές για ανεπαρκή ερμηνεία των ερευνητικών συμπερασμάτων και για μεθοδολογικά προβλήματα⁵⁰, πολυάριθμες έρευνες επιβεβαίωσαν τα ανωτέρω πορίσματα⁵¹. Ορισμένες μάλιστα προέβησαν σε διάκριση των συνεπειών, ανάλογα με το αν η απώλεια του γονέα οφείλεται σε θάνατο ή διαζύγιο⁵², επισημαίνοντας πως στην τελευταία περίπτωση, λόγω της διάρκειας των εντάσεων⁵³, αλλά και της παραμέλησης που συχνά βιώνουν τα παιδιά⁵⁴,

⁴⁷ Burgess, Ernest W., (1954), "Economic, cultural, and social factors in family breakdown", in *American Journal of Orthopsychiatry*, vol. 24, no. 3, p. 462.

⁴⁸ Shaw Clifford R. and McKay Henry D., (1932), "Are Broken Homes a Causative Factor in Juvenile Delinquency?" in *Social Forces*, vol. 10, no. 4, pp. 520-522, Κατσιγαράκη, Ευτυχία, (2004), *ό.π.*, σελ. 57.

⁴⁹ Glueck Sheldon and Glueck Eleanor, (1950), *Unraveling Juvenile Delinquency*, Cambridge, Harvard University Press.

⁵⁰ Βλ. ενδ. Johnstone, J.W.C. (1981), "Delinquency and the changing American family" in Shicher, D. and Kelly, D.H. (eds), *Critical Issues in Juvenile Delinquency*. Heath Lexington Books, Lexington, MA, pp. 83-97.

⁵¹ Βλ. Ενδεικτικά: Hawkins, J.D., Herrenkohl, T., Farrington, D.P., and others (1998), "A review of predictors of youth violence" in R. Loeber & D.P. Farrington (eds), *Serious & violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions*, Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc, pp.137-138, West Donald James, (1982), *Delinquency, Its Roots, Careers, and Prospects*, Heinemann London, pp. 55-57, Hirschi, T. (1969), *Causes of delinquency*. Berkeley, CA: University of California Press.

⁵² Wilson James Q. and Herrnstein Richard J., (1985), *Crime and Human Nature*, New York: Simon and Schuster, and West D.J., (1982), *ό.π.*, p. 55.

⁵³ Wadsworth M., (1979), *Roots of Delinquency- Infancy, Adolescence and Crime*, New York, Barnes and Noble.

⁵⁴ Johnson, R.E. (1986), *ό.π.*, pp. 65-84.

οι επιπτώσεις στην ψυχοκοινωνική εξέλιξή τους είναι πιο σοβαρές, παρουσιάζοντας συχνά αισθήματα πανικού, φοβίας⁵⁵ και ανασφάλειας και αυξάνοντας τις πιθανότητες να υιοθετήσουν παραβατικές συμπεριφορές⁵⁶.

Επιπλέον, στις διαλυμένες οικογένειες εντάσσεται συχνά, προκαλώντας βέβαια και επιστημονικές αντιδράσεις, και η «πλήρη οικογένεια» («intact family») με εργαζόμενη μητέρα⁵⁷. Σύμφωνα με τα πορίσματα εμπειρικών μελετών⁵⁸ διαπιστώθηκε πως η επίδραση της ύπαρξης εργαζόμενης μητέρας ήταν πανομοιότυπη με αυτή της απώλειας γονέα στις μονογονεϊκές οικογένειες, ήτοι και στις δύο περιπτώσεις υπήρχαν αυξημένες πιθανότητες τα παιδιά να υιοθετήσουν παραβατικές συμπεριφορές, λόγω της γονεϊκής (μητρικής στη συγκεκριμένη περίπτωση) αποστέρησης και αποξένωσης⁵⁹. Η «μεικτή οικογένεια⁶⁰» φαίνεται να συσχετίζεται επίσης με την παραβατικότητα των ανηλίκων⁶¹, ιδίως όταν οι γονείς έχουν αποκτήσει παιδιά από τον προηγούμενο γάμο τους, τα οποία υπεισέρχονται στη νέα οικογένεια⁶². Και αυτό γιατί συχνά υφίσταται αντιζηλία μεταξύ του παιδιού και του πατριού – μητριάς δημιουργώντας ένα εχθρικό κλίμα στην οικογένεια συνολικά, το οποίο μπορεί να είναι εφάμιλλο του κλίματος που τείνει να υφίσταται στις μονογονεϊκές οικογένειες, ωθώντας τα παιδιά ευκολότερα στην υιοθέτηση παραβατικών συμπεριφορών⁶³.

⁵⁵ Kendler K.S., Neale M.C., Kessler R.C., Heath A.C., Eaves L.J., (1992), “Major Depression and Generalized Anxiety Disorder: Same Genes, (Partly) Different Environments?” in *Arch Gen Psychiatry*, vol. 49, no. 9, pp. 716-722.

⁵⁶ Hatzichristou, C., (1993), “Children’s adjustment after parental separation: A teacher, peer and selfreport in Greek sample”, in *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, vol. 34, no. 8, pp. 1469-1478 and Livaditis, M., Zaphiriadis, K., Fourkioti, A., Tellidou, C., & Xenitidis, K.I., (2002), “Parental loss and problem behaviour in Greek adolescents: student and teacher perspectives”, in *International Review of Psychiatry*, vol. 14, no. 1, pp. 60-65.

⁵⁷ Norland, S., Shover, N., Thornton, W., & James, J. (1979), “Intrafamily Conflict and Delinquency”, in *The Pacific Sociological Review*, vol. 22, no. 2, pp. 233-237, Canter, R.J. (1982), “Family correlates of male and female delinquency”, in *Criminology*, vol. 20, no. 2, pp. 149-168.

⁵⁸ Βλ. Glueck Sheldon and Glueck Eleanor, (1950), *ό.π.*, Hirschi, T. (1983), “Families and Crime” in *The Wilson Quarterly*, vol. 7, no. 2, p. 138, Hirschi, T. (1969), *ό.π.*, p. 237.

⁵⁹ Hirschi, T. (1983), *ό.π.*, p. 138 και Hirschi, T. (1969), *ό.π.*

⁶⁰ Κατσιγαράκη Ευτυχία, (2004), *ό.π.*, σελ. 81.

⁶¹ Hirschi, T. (1969), *ό.π.*, Dornbusch Sanford M., Carlsmith J. Merrill and others, *ό.π.*, pp. 326-341, Rankin Joseph H., (1983), *ό.π.*, pp. 466-479.

⁶² Manning, W.D., & Lamb, K.A. (2003), “Adolescent Well-Being in Cohabiting, Married, and Single-Parent Families”, in *Journal of Marriage and Family*, vol. 65, no. 4, pp. 876-893.

⁶³ Dornbusch Sanford M., Carlsmith J. Merrill and others, *ό.π.*, pp. 326-341.

2.1.2 Μέγεθος οικογένειας – σειρά γέννησης παιδιών

Ένα επιπλέον δομικό χαρακτηριστικό της οικογένειας, που έχει συνδεθεί από ποικίλες μελέτες με την ανήλικη παραβατικότητα, είναι και ο αριθμός των μελών της, αν πρόκειται δηλαδή για ολιγομελή ή πολυμελή οικογένεια⁶⁴. Έχει δε διαπιστωθεί πως υπήρχαν αυξημένες πιθανότητες οι ανήλικοι παραβάτες να προέρχονται από πολυμελείς οικογένειες⁶⁵, καθώς οποιαδήποτε γονεϊκή αδυναμία, όπως η παραμέληση επιδεινώνεται αντίστοιχα με τον αριθμό των παιδιών που έχουν⁶⁶, ενώ οι κάθε είδους παροχές προς τα παιδιά τους (ιδιωτικός χώρος⁶⁷, γονεϊκή φροντίδα κ.ά.) είναι περιορισμένες⁶⁸. Οι γονείς επιδιώκοντας να εξομαλύνουν την έκρυθμη κατάσταση γίνονται αυταρχικοί και τιμωρητικοί⁶⁹ προκαλώντας όμως ακόμη μεγαλύτερη ένταση στο οικογενειακό κλίμα και επηρεάζοντας αρνητικά την ψυχοκοινωνική εξέλιξη των παιδιών τους⁷⁰, τα οποία ενδέχεται να στραφούν στις παρέες των συνομηλίκων τους, οι οποίες με τη σειρά τους μπορεί να τους ωθήσουν στην παραβατικότητα⁷¹.

Εκτός από το μέγεθος της οικογένειας, οι Glueck και Glueck εισήγαγαν και τη μεταβλητή της σειράς γέννησης προκειμένου να διαπιστώσουν αν αυτή σχετίζεται με κάποιο τρόπο με την παραβατικότητα των ανηλίκων, δεδομένου ότι τα μεσαία και τα τελευταία παιδιά μεγαλώνουν σε μια σχετικά ευρεία οικογένεια⁷². Πολλές έρευνες κατέληξαν στο συμπέρασμα πως τα μεσαία και λιγότερο τα μοναχοπαιδιά και τα τελευταία παιδιά έχουν περισσότερες πιθανότητες να υιοθετήσουν παραβατικές συμπεριφορές και αυτό γιατί τα πρωτότοκα κοινωνικοποιούνται περισσότερο, είναι μοναδικοί αποδέκτες της γονεϊκής φροντί-

⁶⁴ Κατσιγαράκη Ευτυχία, (2004), *ό.π.*, σελ. 84.

⁶⁵ Hirschi, (1969), *ό.π.*, Glueck and Glueck, (1952), *ό.π.*, West D.J., (1982), *ό.π.*, pp. 35-36, Kierkus, C.A., & Hewitt, J.D. (2009), “The contextual nature of the family structure delinquency relationship”, in *Journal of Criminal Justice*, vol. 37, pp. 123-132, Farrington David P., (2001), “Key Results from The First Forty Years Of The Cambridge Study In Delinquent Development”, in Thornberry, T.P. and Krohn, M.D. (eds) *Taking Stock of Delinquency: An Overview of Findings from Contemporary Longitudinal Studies*, New York: Kluwer/Plenum, p. 15.

⁶⁶ West D.J., (1982), *ό.π.*, p. 35.

⁶⁷ Gove Walter R., Hughes Michael and Galle Omer R., (1979), “Overcrowding in the Home: An Empirical Investigation of Its Possible Pathological Consequences”, in *American Sociological Review*, vol. 44, pp. 59-80.

⁶⁸ West D.J., (1982), *ό.π.*, p. 35.

⁶⁹ Hirschi T., (1983), *ό.π.*

⁷⁰ Marjoribanks Kevin, (1979), *Families and their Learning Environment*, London, Routledge and Kegan Paul.

⁷¹ West D.J., (1982), *ό.π.*, p. 35.

⁷² Glueck Sheldon and Glueck Eleanor, (1950), *ό.π.*

δας και επίβλεψης, μέχρι και εφόσον υπάρξει επόμενο παιδί⁷³, ενώ γίνονται και πιο υπεύθυνα, καθώς οι γονείς τους αναθέτουν πολύ συχνά την επίβλεψη των μικρότερων αδελφών τους⁷⁴. Παρατηρήθηκε ακόμη πως τα μοναχοπαιδιά παρουσιάζουν τη μικρότερη αντιπροσωπευτικότητα στο δείγμα των ανήλικων παραβατών, λόγω της εντονότερης γονεϊκής επίβλεψης και προστασίας. Βέβαια, ορισμένοι υποστηρίζουν πως θα μπορούσαν να είναι πιο επιρρεπή στην παραβατικότητα εξαιτίας του ότι οι γονείς τους συνήθως τα κακομαθαίνουν⁷⁵ και διακατέχονται εν γένει από μια ιδιαίτερη ψυχосύνθεση, δεδομένου ότι αποτελούν ταυτόχρονα το μεγαλύτερο και το μικρότερο παιδί της οικογένειας⁷⁶.

Εφόσον λοιπόν, τα δομικά χαρακτηριστικά της οικογένειας ασκούν καθοριστική επιρροή στη διάπλαση της προσωπικότητας του ανθρώπου, ήδη από την παιδική του ηλικία, εύλογα υποθέτουμε πως ακριβώς οι ίδιοι παράγοντες, ήτοι η προέλευση από διαλυμένες και πολυμελείς οικογένειες, συμβάλλουν και στη δημιουργία και την ένταση της σχετικής με το έγκλημα ανασφάλειας, ενώ επιρρεπή στην εκδήλωση της ανασφάλειας είναι και τα πρωτότοκα παιδιά, καθώς παρουσιάζουν εν γένει φόβο και ανασφάλεια. Όπως όμως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή του κεφαλαίου απαιτείται η διενέργεια εμπειρικών μελετών για να επιβεβαιωθούν ή όχι οι ανωτέρω υποθέσεις.

2.2 Τα λειτουργικά χαρακτηριστικά της οικογένειας

2.2.1 Η συμβολή του γονεϊκού ελέγχου στην παραβατικότητα και στην ανασφάλεια ως προς το έγκλημα

Οι θεωρίες του κοινωνικού ελέγχου και ιδιαίτερα η θεωρία των «δεσμών» του Hirschi⁷⁷ και η θεωρία των «γονεϊκών ελέγχων» του Nye⁷⁸ συνδράμουν στην ερμηνεία της σύνδεσης των γονεϊκών πρακτικών ανατροφής με την παραβατικότητα των ανηλίκων⁷⁹. Ο Hirschi, δανειζόμενος όρους από την εξελικτική ψυχολογία και τη θεωρία της προσκόλλησης του Bowlby, υποστήριξε πως

⁷³ Glueck Sheldon and Glueck Eleanor, (1950), *ό.π.*, Hirschi, (1969), *ό.π.*, McKissack, I. (1974), "A Less Delinquent Cohort", in *The British Journal of Criminology*, vol. 14, n. 2, pp. 159-161.

⁷⁴ Rahav, G. (1980), "Birth Order and Delinquency", in *The British Journal of Criminology*, vol. 20, no. 4, pp. 385-395.

⁷⁵ West D.J., (1982), *ό.π.*, p. 35.

⁷⁶ Ηλιόπουλος Ι., (1998), *Οικογενειακή και σχολική αγωγή, Οικογενειακή και σχολική ζωή, Παιδαγωγικές ομιλίες προς τους γονείς για τη σωστή ανατροφή και μόρφωση του παιδιού από τη γέννηση ως την ενηλικίωσή του*, Πάτρα: Πετράκης, σελ. 31.

⁷⁷ Βλ. Hirschi, (1969), *ό.π.*

⁷⁸ Βλ. Nye, F.I. (1958), *Family relationships and delinquent behavior*. Oxford, England: John Wiley.

⁷⁹ Κατσιγαράκη Ευτυχία, (2004), *ό.π.*, σ.σ. 92-93.

υπάρχουν τέσσερα είδη κοινωνικών δεσμών που λειτουργούν αποτρεπτικά στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς και συγκεκριμένα, η προσκόλληση «attachment» σε σημαντικά άτομα, μέσω της οποίας διευκολύνεται η εσωτερική-κευση των κανόνων, η πίστη στην αξία των κανόνων, η δέσμευση σε σύννομο τρόπο ζωής και η συμμετοχή σε κοινωνικά αποδεκτές δραστηριότητες⁸⁰.

Εξέχοντα ρόλο διαδραματίζει η προσκόλληση, ο βαθμός δηλαδή συναισθηματικής σύνδεσης μεταξύ γονέων και παιδιών, μέσω της οποίας μεταβιβάζονται τα γονεϊκά ιδανικά και οι προσδοκίες⁸¹, καθώς επηρεάζουν άρδην την ανάπτυξη των υπόλοιπων κοινωνικών δεσμών, τον γονεϊκό έλεγχο, καθώς την ψυχοκοινωνική εξέλιξη του παιδιού⁸². Έτσι, όταν έχει αναπτυχθεί επαρκώς ο δεσμός της προσκόλλησης, το παιδί εκλαμβάνει ότι οι γονείς του είναι παρόντες τόσο υλικά, όσο και ψυχολογικά⁸³, ασκώντας του τον αντίστοιχο έλεγχο, με αποτέλεσμα να αποτρέπεται από την υιοθέτηση παραβατικών συμπεριφορών⁸⁴. Υποστηρίχτηκε μάλιστα πως ο έμμεσος γονεϊκός έλεγχος, ως διαρκής, είναι πιο αποτελεσματικός⁸⁵, σε αντιδιαστολή με τον άμεσο, ήτοι τους περιορισμούς ως προς τις συναναστροφές και τις δραστηριότητές των παιδιών τους⁸⁶. Ο γονεϊκός έλεγχος διαφοροποιείται επίσης ανάλογα με την ηλικία και το φύλο των παιδιών⁸⁷, με τα μικρότερα σε ηλικία παιδιά και το κορίτσια να είναι αποδέκτες εντονότερου γονεϊκού ελέγχου⁸⁸.

Εφόσον λοιπόν οι ανεπαρκείς κοινωνικοί δεσμοί μεταξύ παιδιών και γονέων που συνεπάγονται μεταξύ άλλων ανεπαρκή γονεϊκό έλεγχο και αποξένωση από το γονεϊκό πρότυπο συντελούν στην παραβατικότητα των ανηλίκων⁸⁹, είναι επόμενο να υποτεθεί πως συμβάλλουν ομοίως και στη δημιουργία της σχετικής με το έγκλημα ανασφάλειας.

2.2.2 Η συμβολή της μάθησης στην υιοθέτηση παραβατικών μοντέλων συμπεριφοράς των ανηλίκων και στη δημιουργία αισθημάτων ανασφάλειας για το έγκλημα

Η συσχέτιση των γονεϊκών πρακτικών ανατροφής με την υιοθέτηση παραβατικών συμπεριφορών από τους ανήλικους επιδιώχθηκε και μέσω της θεωρίας

⁸⁰ Κουράκης Ε.Ν., *ό.π.*, σ.σ. 155-156.

⁸¹ Κατσιγαράκη Ευτυχία, (2004), *ό.π.*, σελ. 100.

⁸² Το ίδιο.

⁸³ Hirschi, (1969), *ό.π.*, σελ. 88.

⁸⁴ Κατσιγαράκη Ευτυχία, *ό.π.*, σελ. 102.

⁸⁵ Nye, (1958), *ό.π.*, π. 7.

⁸⁶ Το ίδιο, pp. 5-7.

⁸⁷ Κατσιγαράκη Ευτυχία, (2004), *ό.π.*, σ.σ. 111-115.

⁸⁸ Το ίδιο, σελ. 102.

⁸⁹ Το ίδιο, σελ. 115.

της κοινωνικής μάθησης⁹⁰. Η βασική της θέση είναι πως οι γονείς ενθαρρύνουν και αποθαρρύνουν τα παιδιά τους ανάλογα με τις αξίες τους, μέσω της επιβράβευσης και της τιμωρίας, συντελώντας αποφασιστικά στη διάπλαση του χαρακτήρα των παιδιών τους⁹¹. Ένας από τους αρχικούς εισηγητές της υπήρξε ο Watson, ο οποίος επισήμανε πως οι πράξεις και τα συναισθήματα των ανθρώπων είναι πρωτίστως απόρροια των διαδικασιών μάθησης⁹². Εν συνεχεία, ο Sears υποστήριξε πως το σύνολο των όσων αποκομίζει ο άνθρωπος μέσω της μάθησης δομεί την προσωπικότητά του⁹³, διαπιστώνοντας πως τα παιδιά αφομοιώνουν τις αξίες και τους κανόνες που εν πολλοίς ενστερνίζονται οι γονείς τους, το οποίο και επιτυγχάνεται ευκολότερα όταν επικρατεί θετικό οικογενειακό κλίμα με αμοιβαία εμπιστοσύνη, αλληλοκατανόηση και ποιοτική ενασχόληση με τα τέκνα⁹⁴.

Ένας επιπλέον σημαντικός υποστηρικτής της θεωρίας της κοινωνικής μάθησης υπήρξε ο Bandura, ο οποίος αφού εισήγαγε την έννοια του «αμοιβαίου ντετερμινισμού» υποστήριξε πως οι άνθρωποι δεν είναι έρμια ούτε των εσωτερικών τους δυνάμεων, ούτε των περιβαλλοντικών παραγόντων⁹⁵, αλλά αντιθέτως η συμπεριφορά τους βρίσκεται σε συνεχή αλληλοεπίδραση με τους εξωτερικούς παράγοντες. Έτσι, ο άνθρωπος μαθαίνει μέσω της παρατήρησης των άλλων, οι οποίοι καθίστανται πρότυπα και αναλόγως των συνεπειών που προβλέπει ρυθμίζει αντίστοιχα και τη δική του συμπεριφορά- συναισθηματική αντίδραση. Είναι δε εύλογο πως τα παιδιά ρυθμίζουν τη συμπεριφορά τους βάσει των αντιδράσεων των γονέων τους, αλλά και ανάλογα με το αν έχουν αναπτύξει επικοινωνιακές σχέσεις μαζί τους, αφού έτσι ενισχύεται η ικανότητά τους για αυτορρύθμιση, να μπορούν να προβλέπουν δηλαδή τις συνέπειες, για να υιοθετούν ή να απέχουν από αντίστοιχες συμπεριφορές που παρατηρούν⁹⁶. Ως εκ τούτου, οι ανήλικοι μπορεί να υιοθετήσουν παρα-

⁹⁰ Το ίδιο, σελ. 116.

⁹¹ Gewirtz R., (1969), "Mechanisms of Social Learning: Some Roles of Stimulation and Behavior in Early Human Development", in Goslin D.A., (ed.), *Handbook of Socialization Theory and Research*, Chicago: Rand Mc Nally, pp. 68-59.

⁹² Watson, J.B., (1913), "Psychology as the behaviorist views it", in *Psychological Review*, vol. 20, pp. 158-177.

⁹³ Sears, R.R., Whiting, J.W.M., Nowlis, V., & Sears, P.S. (1953), "Some child-rearing antecedents of aggression and dependency in young children", in *Genetic Psychology Monographs*, vol. 47, pp. 135-236.

⁹⁴ Sears, R. R., Whiting and others, (1953), ό.π., pp. 135-236.

⁹⁵ Bandura, A., (1977), *Social Learning Theory*. New York: General Learning Press, p. 2 from http://www.asecib.ase.ro/mps/Bandura_SocialLearningTheory.pdf.

⁹⁶ Bandura, A., (1977), ό.π., pp. 27-35, Bandura, A., & Walters, R.H. (1959), *Adolescent aggression: A study of the influence of child-training practices and family interrelationships*. Oxford, England: Ronald.

βατικές συμπεριφορές, αφενός λόγω χαμηλού αισθήματος αυτεπάρκειας και αυτοεκτίμησης σε περιπτώσεις που δεν έχουν καλές σχέσεις με τους γονείς τους,⁹⁷ αφετέρου ως απόρροια μίμησης των γονέων τους, όταν οι ίδιοι έχουν υιοθετήσει αντίστοιχες παραβατικές συμπεριφορές⁹⁸, γεγονός που επιβεβαιώθηκε και από μεταγενέστερες έρευνες⁹⁹.

Στο ίδιο πλαίσιο κινήθηκαν και οι Akers και Sellers, οι οποίοι υποστήριξαν πως οι ίδιες διαδικασίες εκμάθησης σε ένα πλαίσιο κοινωνικής δομής και αλληλοεπίδρασης οδηγούν τόσο σε παραβατικές, όσο και σε νόμιμες συμπεριφορές, με τη διαφοροποίηση να έγκειται στην κατεύθυνση που παρέχεται μέσω: α) του διαφοροποιημένου συγχρωτισμού, β) των ορισμών, ήτοι των ατομικών αξιών και των στάσεων απέναντι σε τι εκλαμβάνεται ως (μη) αποδεκτή συμπεριφορά, γ) της διαφοροποιημένης αντίδρασης έναντι μιας πράξης (ενθάρρυνση ή αποθάρρυνση) και δ) της μίμησης¹⁰⁰.

Συνεπώς, βάσει των θεωριών της κοινωνικής μάθησης συνάγεται πως οι ανήλικοι μπορούν να υιοθετούν παραβατικές συμπεριφορές ως απόρροια των γονεϊκών πρακτικών που εφαρμόζουν οι γονείς τους για την ανατροφή και τη διαπαιδαγώγησή τους, είτε με το να αποτελούν οι ίδιοι με τις πράξεις τους πρότυπα παραβατικών συμπεριφορών, είτε με το να ανέχονται ή ακόμη και να επιβραβεύουν αντίστοιχες πράξεις των παιδιών τους¹⁰¹. Με τον ίδιο τρόπο τα παιδιά που παρατηρούν τους γονείς τους αφενός να υιοθετούν συμπεριφορές λόγω του φόβου που αισθάνονται, αφετέρου να μην υφίστανται αρνητικές συνέπειες από την ως άνω προσαρμογή της συμπεριφοράς τους, αρχίζουν να εκδηλώνουν αντίστοιχα συναισθήματα μιμούμενοι τους γονείς

⁹⁷ Κατσιγάρκη Ευτυχία, *ό.π.*, σελ. 124.

⁹⁸ Bandura, A., (1965), "Vicarious processes: A case of no-trial learning", in L. Berkowitz (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, San Diego CA: Academic Press, vol. 2, pp. 14-34.

⁹⁹ Βλ. Ενδεικτικά: Wolfgang, Marvin and Ferracuti Franco, (1982), *The Subculture of Violence*, Beverly Hills: Sage, pp.282-283, Maccoby, E.E., & Martin, J.A. (1983), "Socialization in the context of the family: Parent-child interaction" in P.H. Mussen (ed.) & E.M. Hetherington (vol. ed.), *Parenting Style and Its Correlates. Handbook of child psychology*, vol. 4, 4th ed., *Socialization, personality, and social development*, New York: Wiley, pp. 42-43.

¹⁰⁰ Akers, R.L. and Sellers C.S., (2004), *Criminological Theories: Introduction, Evaluation, and Application* (4ed), Los Angeles: Roxbury Publishing, pp. 85-88.

¹⁰¹ Maccoby, E.E., & Martin, J.A. (1983), *ό.π.*, Farrington, D.P. (1989), "Early predictors of adolescent aggression and adult violence", in *Violence and Victims*, vol. 4, no. 2, pp. 79-100, Farrington, D.P. (1977), "The Effects Of Public Labelling", in *The British Journal of Criminology*, vol. 17, no. 2, pp. 112-125, Hawkins, Maguin, E., J.D. Catalano, R.F., Hill, K., Abbott, R., and Herrenkohl, T., (1995), "Risk factors measured at three ages for violence at age 17-18", Paper presented at the American Society of Criminology, November 1995, Boston, MA.

τους¹⁰², διαδικασία που εφαρμόζεται αντίστοιχα και όταν ο φόβος και η ανασφάλεια αφορούν συγκεκριμένα το εγκληματικό φαινόμενο.

2.2.3 Η συμβολή του συναισθήματος στην υιοθέτηση παραβατικών μοντέλων συμπεριφοράς των ανηλίκων και στη δημιουργία αισθημάτων ανασφάλειας για το έγκλημα

Μέσω των ψυχαναλυτικών θεωριών, της θεωρίας του συναισθηματικού δεσμού του Hirschi και της θεωρίας της ασφαλούς προσκόλλησης του Bowlby συνδέθηκε η απουσία της μητέρας και η ανεπαρκής προσκόλληση με την εκδήλωση παραβατικών συμπεριφορών των ανηλίκων, αλλά και την εμφάνιση αρνητικών συναισθημάτων¹⁰³. Ήδη από πολύ νωρίς, ο Freud τόνισε τον καθοριστικό ρόλο της σχέσης μητέρας- παιδιού και της ταύτισής του μαζί της στη διάπλαση της προσωπικότητάς του¹⁰⁴. Στην ίδια κατεύθυνση, ο Spitz υποστήριξε πως η μητρική αποστέρηση θέτει ελαττωματικές βάσεις για την εξέλιξη της προσωπικότητας του ανθρώπου¹⁰⁵. Ωστόσο, η συσχέτιση της μητρικής αποστέρησης με την παραβατικότητα των ανηλίκων και την διάπλαση της προσωπικότητας εν γένει θεμελιώθηκε από τη θεωρία του Bowlby περί ασφαλούς προσκόλλησης. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή απαραίτητη προϋπόθεση για εξελιχθούν σε ψυχικά υγιή προσωπικότητες «τα νήπια και τα νεαρά παιδιά πρέπει να βιώνουν μια ζεστή, στενή και αδιάλειπτη σχέση με τη μητέρα τους (ή με όποιον/όποια έχει υποκαταστήσει τη μητέρα) και από την οποία αμφότερες οι πλευρές αποκομίζουν ικανοποίηση και απόλαυση¹⁰⁶», η οποία επηρεάζει και όλες τις μεταγενέστερες σχέσεις, καθώς λειτουργεί ως κριτήριο σύγκρισης.

Κινούμενη στην ίδια κατεύθυνση, η Mairy Ainsworth τάχθηκε υπέρ της φυσικής πορείας της σχέσης προσκόλλησης μεταξύ παιδιού και μητέρας, η οποία όμως μπορεί να επηρεαστεί αρνητικά, αν η μητέρα αδυνατεί να ανταποκριθεί στο ρόλο της¹⁰⁷. Ήδη βέβαια η Salter είχε εισάγει την υποβόσκουσα

¹⁰² Bandura, A., (1977), *ό.π.*, π. 2.

¹⁰³ Κατσιγαράκη Ευτυχία, (2004), *ό.π.*, σελ. 137, Bowlby, J., (1995), *Δημιουργία και Διακοπή Συναισθηματικών Δεσμών*, (μτφρ. Π. Στρατή), Αθήνα, εκδ. Καστανιώτη (έτος πρωτότυπης έκδοσης 1979), σ.σ. 200-201.

¹⁰⁴ Freud, S. (1964), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (J. Strachey, Ed.). Oxford, England: Macmillan, pp. 141-207.

¹⁰⁵ Emde, R.N. (1992), "Individual meaning and increasing complexity; contributions of Sigmund Freud and Rene Spitz to developmental psychology", in *Developmental Psychology*, vol. 28, no. 3, pp. 347-359.

¹⁰⁶ Bowlby, J. (1951), "Maternal care and mental health", in *Bulletin of the World Health Organization*, vol. 533, p. 13.

¹⁰⁷ Ainsworth, M.D.S. & Bell, S.M., (1969), *ό.π.*, pp. 133-170, Ainsworth M.D.S. (2010), "Security and Attachment", in Volpe Richard (ed), *The Secure Child: Timeless Lessons*

διάσταση της ασφάλειας- ανασφάλειας στην ποιότητα των ανωτέρω σχέσεων τονίζοντας πως όταν αυτές οι σχέσεις είναι ποιοτικές, προσφέρουν μια ασφαλή βάση στο παιδί, ώστε να μπορέσει να ανακαλύψει μεγαλώνοντας τόσο τον εαυτό του, όσο και τον κόσμο γύρω του¹⁰⁸. Έτσι, ανάλογα με την ποιότητα της προσκόλλησης, διέκριναν πρώτον τα ασφαλή παιδιά όπου χρησιμοποιούν αποτελεσματικά τις μητέρες τους ως ασφαλή εκκίνηση για την εξερεύνηση του κόσμου, δεύτερον τα ανασφαλή – αποφευκτικά παιδιά που αν και θέλουν να εξερευνήσουν τον κόσμο, πρέπει να ξέρουν που βρίσκεται η μητέρα τους, τρίτον τα ανασφαλή- αμφιθυμικά- αγχώδη παιδιά που μπορούν να αγχωθούν ακόμη και πριν φύγει από το οπτικό τους πεδίο η μητέρα τους και τέλος τα αποδιοργανωμένα- αποπροσανατολισμένα παιδιά που κατά τη διάρκεια της επικοινωνίας μπορεί να εκδηλώσουν άλλοτε ασφάλεια, άλλοτε αγωνία και άλλοτε αποφυγή¹⁰⁹. Επισημάνθηκε ακόμη πως να μεν η προσκόλληση μπορεί να αναπτυχθεί στα πλαίσια της κακοποίησης και του φόβου, αλλά πρόκειται για «ανασφαλή προσκόλληση»¹¹⁰. Ωστόσο, βάσει πολυάριθμων ερευνητικών μελετών, τόσο η ανασφαλής προσκόλληση¹¹¹, όσο και η μητρική αποστέρηση¹¹² συνδέθηκαν με την εκδήλωση παραβατικών συμπεριφορών, ψυχοπαθολογικών συμπτωμάτων, κοινωνικής ανεπάρκειας, καθώς και αρνητικών συναισθημάτων, όπως ο φόβος και η κατάθλιψη.

Συντασσόμενοι λοιπόν με τα ανωτέρω επιστημονικά δεδομένα, θεωρούμε πως η προσκόλληση του παιδιού με τη μητέρα του λειτουργεί όμοια και στην σχετική με το έγκλημα ανασφάλεια, με την ασφαλή προσκόλληση να την αμβλύνει και την ανασφαλή να την εντείνει.

3. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΟ ΦΟΒΟ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

Έχοντας μελετήσει τη σύνδεση των δομικών και λειτουργικών οικογενειακών χαρακτηριστικών με την παραβατικότητα των ανηλίκων και τη σχετική με το έγκλημα ανασφάλεια καθίσταται αναγκαίο να διερευνηθεί η τυχόν επίδραση

in Parenting, Information Age Publishing, Charlotte, North Carolina, pp.46-50.

¹⁰⁸ Salter, M.D. (1940), *ό.π.*, p. 45.

¹⁰⁹ Main, M., & Solomon J. (1986), “Discovery of an insecure-disorganized/disoriented attachment pattern”, in T.B. Brazelton & M.W. Yogman (eds), *Affective development in infancy*, Norwood, New Jersey: Ablex, pp. 95-124.

¹¹⁰ Rutter, M. (1979), “Protective factors in children’s messages to stress and disadvantage”, in M.W. Kent and J.E. Rolf (eds), *Primary Prevention of Psychopathology*, vol. 3: Social Competence in Children. Hanover, NH: University Press of New England, pp.49-74.

¹¹¹ Ainsworth, M.D.S. (1985), “Attachments across the life span”, in *Bulletin of the New York Academy of Medicine*, vol. 61, no. 9, pp. 792-812.

¹¹² Bowlby, J., (1995), *ό.π.*, σ.σ. 32, 200-201.

της οικογένειας στον φόβο του εγκλήματος. Από την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας καθίσταται εμφανής η απουσία μελέτης του συγκεκριμένου ζητήματος, όπως εξίσου περιθωριοποιημένη είναι και η μελέτη του φόβου που αισθάνονται τα παιδιά και οι έφηβοι¹¹³, η οποία όμως θα μπορούσε να διαφωτίσει το ρόλο της οικογένειας, λόγω της καίριας επιρροής της στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του ανθρώπου συνολικά¹¹⁴. Μόνο τα τελευταία έτη παρατηρείται μια αύξηση του ενδιαφέροντος της επιστημονικής κοινότητας προς αυτή την κατεύθυνση¹¹⁵, αν και πάλι οι περισσότερες έρευνες παραμερίζουν τη μελέτη της οικογένειας μόνο ως δημογραφικό στοιχείο¹¹⁶.

3.1 Ο φόβος του εγκλήματος των παιδιών και των εφήβων και ο τρόπος που επιδρούν οι γονείς

Ο φόβος του εγκλήματος και η συναρτώμενη ανασφάλεια είναι εύλογο να θεωρηθεί πως λόγω της ψυχολογικής φύσης τους διαμορφώνονται τουλάχιστον εν μέρει στην παιδική ηλικία και επηρεάζονται από τους ποικίλους κοινωνικοποιητικούς παράγοντες¹¹⁷ και ιδίως από τους γονείς που μεταδίδουν τον φόβο, όπως τους κανόνες και τις αξίες¹¹⁸. Αυτή η «μετάγχιση» συνήθως αντικατοπτρίζει τον τρόπο που ασκούν τον γονεϊκό τους ρόλο, αλλά και τους δεσμούς που έχουν αναπτύξει με τα παιδιά τους, ενώ μπορούν να ασκούν και πιο έμμεση επιρροή, όπως επιλέγοντας τις εξωσχολικές δραστηριότητες και τις παρέες των παιδιών τους¹¹⁹.

3.1.1 Σχέσεις γονέων – τέκνων, γονεϊκή επίβλεψη και φόβος του εγκλήματος

Οι May, Vartanian, και Virgo ήταν οι πρώτοι που επιχειρήσαν να συνδέσουν τις έννοιες της γονεϊκής προσκόλλησης και επίβλεψης με τον φόβο του εγκλή-

¹¹³ De Groof, S. (2008), "And My Mama Said: The (Relative) Parental Influence on Fear of Crime Among Adolescent Girls and Boys" in *Youth & Society*, vol. 39, no. 3, p. 268.

¹¹⁴ Βλ. μεταξύ άλλων: Gewirtz R., (1969), *ό.π.*, pp. 58-59.

¹¹⁵ Podaná Zuzana & Krulichová Eva, (2018), "The impact of parenting style on fear of crime among adolescent girls and boys", in *Journal of Youth Studies*, vol. 21:8, p. 1077.

¹¹⁶ Goodey, J., (1994), "Fear of crime: What can children tell us?" in *International Review of Victimology*, vol. 3(3), pp. 195-196.

¹¹⁷ Goodey, Jo, (1996), "Adolescence and the Socialization of Gendered Fear", in Martin Schwarz and Dragan Milovanovic (eds) *Race, Gender and Class in Criminology*, pp. 271-273, London: Garland Publ.

¹¹⁸ Podaná Zuzana & Krulichová Eva, (2018) *ό.π.*, p. 1078.

¹¹⁹ Το ίδιο, pp. 1080-1081.

ματος των εφήβων¹²⁰. Εκκινώντας από την ψυχολογική θεωρία της προσκόλλησης του Bowlby και την εγκληματολογική θεωρία των κοινωνικών δεσμών του Hirschi¹²¹ διατύπωσαν την υπόθεση πως η προσκόλληση στους γονείς, καθώς και η κατάλληλη γονεϊκή επιτήρηση συνεπάγεται μείωση του φόβου των παιδιών για το έγκλημα, καθώς ο κίνδυνος θυματοποίησης είναι περισσότερο απομακρυσμένος¹²². Στον αντίποδα των προσδοκιών τους, διαπιστώθηκε πως οι έφηβοι που βρίσκονταν υπό εντονότερη γονεϊκή επιτήρηση, παρουσίαζαν μεγαλύτερα ποσοστά φόβου για το έγκλημα από ότι οι έφηβοι που δεν τύγχαναν ανάλογης γονεϊκής επίβλεψης, μολονότι γνώριζαν ότι διέτρεχαν μικρότερο κίνδυνο θυματοποίησης¹²³. Το αποτέλεσμα αυτό ερμηνεύτηκε βάσει της διαρκούς υπενθύμισης των κινδύνων που σχετίζονται με την εφηβεία από τους στενά επιβλέποντες γονείς τους¹²⁴. Η θετική συσχέτιση μεταξύ της στενής γονεϊκής επιτήρησης και του φόβου του εγκλήματος των παιδιών – εφήβων επιβεβαιώθηκε και από μεταγενέστερες έρευνες, χωρίς όμως να διαπιστώνεται ισχυρή αλληλεπίδραση μεταξύ τους¹²⁵ και χωρίς να παρουσιάζει διαφοροποιήσεις ανάλογα με το φύλο των παιδιών¹²⁶. Υποστηρίχτηκε επιπλέον πως η αυξημένη επίβλεψη των γονέων αντικατοπτρίζει τον φόβο τους για ενδεχόμενη θυματοποίηση των παιδιών τους, ήτοι τον αλτρουιστικό φόβο, ενώ συνιστά και ένα μέσο μετάδοσής του στα παιδιά τους, τα οποία εν τέλει αισθάνονται πιο ανασφαλή¹²⁷.

¹²⁰ May, David C., Lesa R. Vartanian, and Keri Virgo, (2002), “The Impact of Parental Attachment and Supervision on Fear of Crime among Adolescent Males” in *Adolescence*, vol.37, no. 146, pp. 267-288, όπως παραπέμπεται στο Podaná Zuzana & Krulichová Eva.

¹²¹ Το ίδιο.

¹²² Το ίδιο.

¹²³ Το ίδιο.

¹²⁴ Το ίδιο.

¹²⁵ Cops, D., (2010), “Socializing into Fear: The Impact of Socializing Institutions on Adolescents’ Fear of Crime” in *Young*, vol. 18, no. 4, p. 396, Cops, D. (2013), “The Role of Autonomous Mobility in Public Space on Fear of Crime Among Adolescents” in *Journal of Youth Studies*, vol. 16, no. 8, p. 1116 και May, D.C., S. Keith, N.E. Rader, and R.G. Dunaway, (2015), “Predicting Adolescent Fear of Crime Through the Lens of General Strain Theory” in *Sociological Focus*, vol. 48, no. 2, p. 183.

¹²⁶ A) De Groof, S. (2008), *ό.π.*, p. 278 και 281, B) Cops, D., and S. Pleysier, (2011), “‘Doing Gender’ in Fear of Crime: The Impact of Gender Identity on Reported Levels of Fear of Crime in Adolescents and Young Adults” in *British Journal of Criminology*, vol. 51, no. 1, p. 69.

¹²⁷ Cops, D., and S. Pleysier, (2011), *ό.π.*, p. 185.

Στον αντίποδα, ανομοιογενή αποτελέσματα παρουσιάζει η επίδραση των σχέσεων γονέων- τέκνων στον φόβο των τελευταίων¹²⁸. Η έρευνα των Wallace και May αποτύπωσε μικρότερα ποσοστά φόβου του εγκλήματος στα παιδιά που ήταν στενά συναισθηματικά συνδεδεμένα με τους γονείς τους, κυρίως δε στα αγόρια¹²⁹. Από την άλλη, δύο μελέτες του Cops έδειξαν πως η διατήρηση καλών σχέσεων με τη μητέρα λειτουργεί ως δείκτης των πιο φοβισμένων ως προς το έγκλημα παιδιών¹³⁰. Επιπλέον, μεταγενέστερες έρευνες¹³¹ κατέληξαν στο συμπέρασμα πως όσο πιο υποστηρικτικοί είναι οι γονείς, τόσο μεγαλύτερα ποσοστά φόβου εκδηλώνονται, τα οποία ενδεχομένως ερμηνεύονται από το υπερβολικό ενδιαφέρον και τον φόβο των γονέων που προκαλεί εν τέλει μια αρνητική και απαισιόδοξη ατμόσφαιρα στην οικογένεια, η οποία με τη σειρά της οδηγεί τους εφήβους να αισθάνονται μεγαλύτερη ανασφάλεια¹³². Πρέπει ακόμη να επισημανθεί πως η διαφοροποιημένη επιρροή των σχέσεων των γονέων με τα παιδιά τους στον φόβο του εγκλήματος, με τις στενές σχέσεις να αμβλύνουν μεν τον φόβο στα αγόρια και να τον εντείνουν στα κορίτσια¹³³ είναι ίσως είναι απότοκο της διαφοροποιημένης κοινωνικοποίησης μέσα στην οικογένεια που συντελείται από τα πρώτα χρόνια ζωής του ανθρώπου¹³⁴.

3.1.2 Υποστήριξη των γονέων στην αυτονομία των εφήβων και σύνδεση της γονεϊκής αυτής πρακτικής με τον φόβο των παιδιών για το έγκλημα

Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, η εφηβεία συνιστά μια μεταβατική περίοδο κατά την οποία οι έφηβοι πρέπει να ανεξαρτητοποιούνται σταδιακά από τους γονείς τους, ώστε να προετοιμάζονται για την ενήλικη ζωή. Η αυτονομία έχει οριοθετηθεί ως “η ικανότητα να κατευθύνει κανείς τη ζωή του με το να θέτει στόχους, να αισθάνεται επιδέξιος και να μπορεί να οριοθετεί τις πράξεις

¹²⁸ Podaná Zuzana & Krulichová Eva, *ό.π.*, p. 1081.

¹²⁹ Wallace, L.H., and D.C. May, (2005), “The Impact of Parental Attachment and Feelings of Isolation on Adolescent Fear of Crime at School” in *Adolescence*, vol. 40, no. 159, pp. 457-474, όπως παραπέμπεται στο Podaná Zuzana & Krulichová Eva, *ό.π.*, p. 1081.

¹³⁰ A) Cops, D., (2010), *ό.π.*, p. 396 και B) Cops, D. (2013), *ό.π.*, p. 1117.

¹³¹ Sacco F. Vincent, (1993), “Social Support and the Fear of Crime”, in *Canadian J. Criminology*, vol. 35, pp. 187-196, όπως παραπέμπεται στο De Groof, S. (2008), *ό.π.*, p. 273, Zani, B., Cicognani E., and Albanesi C., (2001), “Adolescents’ Sense of Community and Feeling of Unsafety in the Urban Environment” in *Journal of Community & Applied Social Psychology*, vol. 11, no. 6, p. 485.

¹³² Zani, B., Cicognani E., and Albanesi C., (2001), *ό.π.*, p. 487.

¹³³ Podaná Zuzana & Krulichová Eva, *ό.π.*, p. 1089.

¹³⁴ Podaná Zuzana & Krulichová Eva, *ό.π.*, p. 1089- 090.

του¹³⁵”, ενώ έρευνες ανέδειξαν πως η αυτονομία των εφήβων συντελεί στην ψυχοκοινωνική προσαρμογή τους¹³⁶.

Δεδομένης λοιπόν της θετικής επιρροής της αυτονομίας των εφήβων στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξή τους¹³⁷ είναι εύλογο να υποθεθεί πως έχει εξίσου θετικό αντίκτυπο στην άμβλυση του φόβου του εγκλήματος και της σχετικής ανασφάλειας¹³⁸. Σε έρευνά της, η De Groof διαπίστωσε πως η υποστήριξη που παρέχουν οι γονείς στην αυτονομία και την ελευθερία των παιδιών τους κατά τη διάρκεια του ελεύθερου τους χρόνου συμβάλλει στη μείωση του φόβου του εγκλήματος μόνο στα αγόρια¹³⁹. Αντιθέτως, από άλλες έρευνες αναδείχθηκε πως η σχετική υποστήριξη αμβλύνει τα αισθήματα ανασφάλειας τόσο των αγοριών, όσο και των κοριτσιών¹⁴⁰.

Η ερμηνεία των αποτελεσμάτων αυτών στηρίζεται στην ωφέλιμη επίδραση των ενθαρρυντικών συμπεριφορών των γονέων, καθώς τα παιδιά μαθαίνουν να λαμβάνουν μόνοι τους αποφάσεις και να αντιμετωπίζουν πρωτόγνωρες καταστάσεις¹⁴¹. Συντασσόμενοι με την ως άνω προσέγγιση, οι Cops και Pleysier υποστήριξαν πως η παρουσία των εφήβων σε δημόσιους χώρους χωρίς να βρίσκονται υπό την επίβλεψη των γονέων τους, τους εκθέτει σε επικίνδυνα μέρη και καταστάσεις, με αποτέλεσμα να εκπαιδεύονται αντίστοιχα και να αισθάνονται λιγότερο φόβο για το έγκλημα¹⁴².

3.1.3 Η επίδραση της ύπαρξης - απουσίας αδελφών στον φόβο του εγκλήματος

Αφού μελετήθηκε η επιρροή των γονέων στον φόβο του εγκλήματος των παιδιών είναι σκόπιμο να διερευνηθεί αν ανακύπτει οποιαδήποτε επιρροή

¹³⁵ Noom, M.J., (1999), *Adolescent Autonomy: Characteristics and correlates*. Delft, The Netherlands: Eburon, όπως παραπέμπεται στο Noom Marc J., Dekovic´ Maja and Meeus Wim H.J., (1999), “Autonomy, attachment and psychosocial adjustment during adolescence: a double-edged sword?”, in *Journal of Adolescence*, vol. 22, no. 6, p. 771.

¹³⁶ Noom Marc J., Dekovic´ Maja And Meeus Wim H. J., (1999), *ό.π.*, pp. 772 and 776.

¹³⁷ Freud, A., (1958), “Adolescence”, in *Psychoanalytic Study of the Child*, vol. 13, pp. 255-278.

¹³⁸ Podaná Žuzana & Krulichová Eva, *ό.π.*, p. 1082.

¹³⁹ De Groof, S. (2008), *ό.π.*, pp. 281 and 283.

¹⁴⁰ Podaná Zuzana & Krulichová Eva, *ό.π.*, p. 1086 και McElhaney K.B., J.P. Allen, J.C. Stephenson, and A.L. Hare, (2009), “Attachment and Autonomy During Adolescence” in *Handbook of Adolescent Psychology*, vol. 1: Individual Bases of Adolescent Development, 3rd ed., edited by R.M. Lerner, and L. Steinberg, pp. 358-403. Hoboken, NJ: Wiley, όπως παραπέμπεται στο Podaná Zuzana & Krulichová Eva, *ό.π.*, p. 1083.

¹⁴¹ Podaná Zuzana & Krulichová Eva, *ό.π.*, p. 1082.

¹⁴² Cops, D., and S. Pleysier, (2011), *ό.π.*, pp. 58-74, Cops, D. (2013), *ό.π.*, pp. 1108-1109.

από την ύπαρξη- απουσία αδελφών. Η μοναδική έως σήμερα, σχετική έρευνα υλοποιήθηκε το Μάρτιο του 2011 στον Καναδά από την Ashbourne¹⁴³, η οποία χρησιμοποίησε ως θεωρητικό υπόβαθρο θεωρίες για το φύλο¹⁴⁴, την κοινωνικοποίηση, τον αλτρουιστικό φόβο, καθώς και την επιρροή που ασκούν τα αδέρφια μεταξύ τους στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξή τους¹⁴⁵.

Έχοντας ως θεωρητικό υπόβαθρο τις σχετικές θεωρίες, η Ashbourne διατύπωσε τις εξής ερευνητικές υποθέσεις: α) η ύπαρξη αδελφών συντελεί στην άμβλυνση του φόβου του εγκλήματος και συνεπώς τα μοναχοπαίδια παρουσιάζουν μεγαλύτερα ποσοστά φόβου του εγκλήματος, β) ο φόβος που αισθάνονται τα αγόρια αυξάνεται παράλληλα με τον αριθμό των μικρότερων αδελφών- κοριτσιών που έχουν και γ) ο γυναικείος φόβος μειώνεται παράλληλα με τον αριθμό των μεγαλύτερων αγοριών αδελφών τους¹⁴⁶. Μέσω των αποτελεσμάτων της έρευνας αναδύθηκε μια τάση μεγαλύτερων ποσοστών φόβου του εγκλήματος στα μοναχοπαίδια, η οποία όμως ήταν ισχνή. Σε μία προσπάθεια ερμηνείας, η ασήμαντη αλληλοεπίδρασή αποδόθηκε στις καλές σχέσεις που ενδέχεται να έχουν τα μοναχοπαίδια με τους γονείς τους και οι οποίες μπορεί να είναι τόσο ωφέλιμες που να ξεπερνούν τον αρνητικό παράγοντα της μη ύπαρξης αδελφών¹⁴⁷. Λόγω όμως της μη σημαντικής διαφοροποίησης, μελετήθηκε και η συσχέτιση του αριθμού των αδελφών με τον φόβο αναδεικνύοντας την ύπαρξη αρνητικής σχέσης, ήτοι όσο αυξάνονταν ο αριθμός των αδελφών σε μια οικογένεια, τόσο παρατηρούνταν μικρότερα ποσοστά φόβου του εγκλήματος¹⁴⁸. Η σύνδεση αυτή μπορεί να ερμηνευτεί

¹⁴³ Ashbourne Jessica, (2014), "Evidence for a Big Brother Effect in Survey-Based Fear of Crime Research", in *International Journal of Criminology and Sociology*, vol. 3, p. 148.

¹⁴⁴ Kornreich, Jennifer L., Kimberly D. Hearn, Giovanna Rodriguez, and Lucia F. O'Sullivan, (2003), "Sibling Influence, Gender Roles, and the Sexual Socialization of Urban Early Adolescent Girls" in *The Journal of Sex Research*, vol. 40, no. 1, pp. 101-110, Stoneman, Zolinda and Gene H. Brody, (1986), "Same-Sex and Cross-Sex Siblings: Activity Choices, Roles, Behaviour, and Gender Stereotypes" in *Sex Roles*, vol. 15, pp. 495-511.

¹⁴⁵ Βλ. Ενδ. Sulloway, Frank J., (1996), *Born to Rebel: Birth Order, Family Dynamics, and Creative Lives*. New York: Vintage Books, p. 60, Brody, Gene H., (2004), "Siblings' Direct and Indirect Contributions to Child Development" in *Current Directions in Psychological Science*, vol. 13, no. 3, pp. 124-126, Jenkins, Jennifer M. and Marjorie A. Smith., (1990), "Factors Protecting Children Living in Disharmonious Homes: Maternal Reports." In *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, vol. 29, n. 1, pp. 60-69, Gass, Krista, Jennifer Jenkins, and Judy Dunn, 2007, "Are Sibling Relationships Protective? A Longitudinal Study," in *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, vol. 48, no. 2, pp. 167-175.

¹⁴⁶ Ashbourne Jessica, *ό.π.*, p. 149.

¹⁴⁷ Το ίδιο, pp. 150-153.

¹⁴⁸ Το ίδιο, pp. 150-151.

μέσω της μειωμένης γονεϊκής επίβλεψης στα παιδιά των πολυμελών οικογενειών¹⁴⁹, δεδομένου της επιρροής της γονεϊκής επιτήρησης στην ένταση του φόβου του εγκλήματος, όπως αναλύθηκε ανωτέρω¹⁵⁰.

Περαιτέρω, ο αντίκτυπος των αδελφών στον φόβο και τη συνακόλουθη ανασφάλεια για το έγκλημα διερευνήθηκε και υπό το πρίσμα του φύλου. Η μοναδική σύνδεση που αναδύθηκε ήταν ο ρόλος του μεγάλου αδελφού “big brother effect”, με τις γυναίκες που είχαν μεγαλύτερους αδελφούς να φοβούνται πολύ λιγότερο το έγκλημα σε σχέση με τις υπόλοιπες γυναίκες, ενώ όσο περισσότερους μεγαλύτερους αδελφούς είχαν, τόσο μειώνονταν και ο φόβος¹⁵¹. Η ερμηνεία των ανωτέρω ερευνητικών αποτελεσμάτων είναι πολυδιάστατη, καθώς μπορεί να θεμελιωθεί αφενός στην ευαλωτότητα¹⁵², αφετέρου στη διαφοροποιημένη βάσει φύλου κοινωνικοποίηση¹⁵³ και ειδικότερα στη θεωρία «του έμφυλου φόβου του εγκλήματος»¹⁵⁴ που δημιουργήσαν η Rader και η Haynes¹⁵⁵. Χρησιμοποιώντας τις αρχές της θεωρίας περί κοινωνικής μάθησης και ιδίως τη μίμηση¹⁵⁶ υποστήριξαν πως η ύπαρξη συμπεριφορών που σχετίζονται με τον φόβο του εγκλήματος και διαφοροποιούνται βάσει του φύλου ίσως οφείλονται στο ότι οι άνθρωποι μιμούνται ό,τι μαθαίνουν από τους άλλους¹⁵⁷ μεταξύ των οποίων και τα αδέλφια τους που μπορούν να λειτουργήσουν σαν πρότυπα επηρεάζοντας τις συμπεριφορές των υπόλοιπων αδελφών τους¹⁵⁸. Συνακόλουθα, τα μικρότερα ποσοστά φόβου ενδέχεται να απορρέουν από τη μειωμένη επίδραση που τους ασκούν τα έμφυλα στερεότυπα χάρη στην ύπαρξη του αντρικού μοντέλου μέσω του μεγαλύτερου αδελφού τους¹⁵⁹. Ακόμη, τα ποσοστά αυτά επιδέχονται ερμηνείας και βάσει του παράγοντα της γονεϊκής

¹⁴⁹ Το ίδιο, p. 153.

¹⁵⁰ Βλ. την ενότητα 3.1.1. με τις εκεί παραπομπές.

¹⁵¹ Ashbourne Jessica, *ό.π.*, pp. 151-153.

¹⁵² Ashbourne Jessica, *ό.π.*, p. 153, Rader Nicole E., (2010), “Until Death Do Us Part? Husband Perceptions and Responses to Fear of Crime” in *Deviant Behaviour*, vol. 31, no. 1, pp. 50-52, Jackson, Jonathan, (2009), “A Psychological Perspective on Vulnerability in the Fear of Crime” in *Psychology, Crime & Law*, vol. 15, no. 4, pp. 365-390.

¹⁵³ Βλ. ενδ. Kornreich, Jennifer L., and others, pp. 101-110, Cops, D., (2010), *ό.π.*, pp. 385-402, Cops, D. and S. Pleysier (2011), *ό.π.*, pp. 58-74, Cops, D. (2013), *ό.π.*, pp. 1105-1122.

¹⁵⁴ Rader, Nicole E. and Stacy H. Haynes, (2011), “Gendered Fear of Crime Socialization: An Extension of Aker’s Social Learning Theory” in *Feminist Criminology*, vol. 6, no. 4, pp. 291-307.

¹⁵⁵ Ashbourne Jessica, *ό.π.*, p. 153.

¹⁵⁶ Βλ. την υπ’ αρ. 2.2.2 ενότητα με τις εκεί παραπομπές της.

¹⁵⁷ Rader Nicole E. and Stacy H. Haynes, 2011, *ό.π.*, pp. 301.

¹⁵⁸ Ashbourne Jessica, *ό.π.*, p. 153.

¹⁵⁹ Το ίδιο, p. 154.

επίβλεψης¹⁶⁰, καθώς είναι πιθανό, όταν οι γονείς έχουν μεγαλύτερους υιούς να ασκούν μειωμένη επίβλεψη στις κόρες τους, γνωρίζοντας τον προστατευτικό τους ρόλο και αναθέτοντάς τους την αντίστοιχη ευθύνη¹⁶¹.

3.2 Αλτρουιστικός φόβος

Από την έναρξη της μελέτης του φόβου του εγκλήματος, οι έρευνες επικεντρώθηκαν στον φόβο για την προσωπική ασφάλεια, παραγνωρίζοντας τον φόβο που μπορεί να αισθάνονται για την ασφάλεια άλλων ανθρώπων, συνήθως συζύγων και παιδιών¹⁶². Ο φόβος αυτός αποκαλείται αλτρουιστικός, αφορά μεγαλύτερο αριθμό προσώπων, ενώ μπορεί να έχει και μεγαλύτερη ένταση¹⁶³.

3.2.1 Ο φόβος του εγκλήματος εντός του γάμου

Η επιρροή του γάμου στον αλτρουιστικό φόβο του εγκλήματος αναδείχθηκε ήδη από την πρώτη σχετική έρευνα, αλλά και από μεταγενέστερες, καθώς επιβεβαιώθηκε πως τα ποσοστά του αλτρουιστικού φόβου με αποδέκτη τον σύζυγο είναι μεγαλύτερα στους παντρεμένους άντρες από ότι στις παντρεμένες γυναίκες, ενώ ανέδειξαν την κυριαρχία του αλτρουιστικού φόβου έναντι του προσωπικού¹⁶⁴. Σε παρόμοια συμπεράσματα κατέληξαν και αντίστοιχες ποιοτικές έρευνες, με τους παντρεμένους άντρες να εκφράζουν μεγαλύτερο φόβο για τις συζύγους τους από ότι εκείνες για αυτούς, αλλάζοντας ακόμη και συνήθειες που είχαν πριν τον έγγαμο βίο τους, προκειμένου να τους παρέχουν μεγαλύτερη προστασία¹⁶⁵. Περαιτέρω, φάνηκε πως οι παντρεμένοι άντρες παρουσίαζαν αυξημένα ποσοστά αλτρουιστικού και προσωπικού φόβου, καθώς ένιωθαν ότι με το γάμο ανέλαβαν συνειδητά υπό την ευθύνη τους την ασφάλεια των συζύγων τους και συνεπώς, αφενός έπρεπε να ζήσουν όσο περισσότερο μπορούσαν για την οικογένειά τους¹⁶⁶, αφετέρου υιοθετούσαν προστατευτικές συμπεριφορές προς τις συζύγους τους που δεν είχαν πριν τον

¹⁶⁰ Βλ. ενότητα 3.2.1 με τις εκεί παραπομπές.

¹⁶¹ Ashbourne Jessica, *ό.π.*, p. 155.

¹⁶² Warr, M., (1992), "Altruistic fear of victimization in households" in *Social Science Quarterly*, vol. 73, no. 4, p. 723.

¹⁶³ Warr, M., (1992), *ό.π.*, pp. 724 and Warr, M. & Ellison, C., (2000), "Rethinking social reactions to crime: Personal and altruistic fear in family households" in *American Journal of Sociology*, vol. 106, no. 3, pp. 552-553.

¹⁶⁴ Warr, M. & Ellison, C., (2000), *ό.π.*, pp. 558-559.

¹⁶⁵ Snedker, Karen A., (2006) "Altruistic and Vicarious Fear of Crime: Fear for Others and Gendered Social Role", in *Sociological Forum*, vol. 21(2), pp. 173-174.

¹⁶⁶ Rader, Nicole E. (2010), *ό.π.*, pp. 44-46.

γάμο¹⁶⁷. Σε αντιδιαστολή, οι παντρεμένες γυναίκες φοβόντουσαν λιγότερο για την προσωπική τους ασφάλεια, ενώ δε φοβόντουσαν για τους συζύγους τους, θεωρώντας πως δε διέτρεχαν αντίστοιχο κίνδυνο¹⁶⁸. Κατά συνέπεια, φαίνεται πως ο γάμος στους μεν άντρες εντείνει τόσο τον προσωπικό, όσο και τον αλτρουιστικό φόβο του, στις δε γυναίκες τον αμβλύνει, θεωρώντας πως πλέον προστατεύονται από τους άντρες τους.

3.2.2 Ο σχετικός με το έγκλημα φόβος των γονέων

Οι έρευνες για τον αλτρουιστικό φόβο του εγκλήματος μελετούν και την επίδραση που μπορεί να έχει η απόκτηση παιδιών. Στις πρώτες έρευνες φάνηκε πως οι μητέρες φοβόντουσαν περισσότερο για την ασφάλεια των παιδιών τους¹⁶⁹, είτε επειδή ήταν αυτές που παραδοσιακά αναλάμβαναν την ανατροφή τους¹⁷⁰, είτε επειδή εκλάμβαναν τις γειτονιές τους ως λιγότερο ασφαλές μέρος από ότι οι σύζυγοί τους¹⁷¹. Ωστόσο, μεταγενέστερες έρευνες έδειξαν πως το φύλο των γονέων δεν ασκεί σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς τον φόβο που αισθάνονται για τα παιδιά τους¹⁷², σε αντίθεση με την ηλικία και το φύλο των παιδιών τους που φαίνεται να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο¹⁷³. Έτσι, οι γονείς αισθάνονται εντονότερο φόβο όσο τα παιδιά τους βρίσκονται σε μικρότερη ηλικία, ο οποίος υποχωρεί όσο εκείνα μεγαλώνουν, αν και εξακολουθεί να υφίσταται διακυμάνσεις ανάλογα με το αν το παιδί είναι αγόρι ή κορίτσι, αφού φοβούνται περισσότερο για τα κορίτσια¹⁷⁴.

Σε παρόμοια συμπεράσματα οδηγήθηκε και η Tulloch ερμηνεύοντας τα ανωτέρω ερευνητικά πορίσματα βάσει της κοινής αντίληψης των γονέων με την οποία εκλαμβάνουν την παιδική ηλικία ως ευάλωτη περίοδο και συνακόλουθα την ανησυχία που τους εμπνέει η ασφάλεια των μικρών παιδιών τους ως απολύτως φυσιολογική. Αντιθέτως, η εφηβεία εκλαμβάνεται ως περίοδος

¹⁶⁷ Το ίδιο, pp. 46-49.

¹⁶⁸ Το ίδιο, pp. 50-52.

¹⁶⁹ Warr, M., (1992), *ό.π.*, p. 729.

¹⁷⁰ Το ίδιο, p. 730.

¹⁷¹ Drakulich M. Kevin, (2015), "Concerns for Self or Family? Sources of and Responses to Altruistic Fear", in *Journal of Interpersonal Violence*, vol. 30, no. 7, p. 19.

¹⁷² Warr, M. & Ellison, C., (2000), *ό.π.*, p. 561, Drakulich M. Kevin, *ό.π.*, p. 16, Voz-mediano Laura, San-Juan César, Vergara I. Ana and Alonso-Alberca Natalia, (2017), "Watch out, Sweetie: The Impact of Gender and Offence Type on Parents' Altruistic Fear of Crime", in *Sex Roles*, vol. 77, no. 9-10, p. 682, Tulloch, M., (2004), "Parental fear of crime. A discursive analysis", in *Journal of Sociology*, vol. 40, pp.362-377, όπως παραπέμπεται στο Drakulich M. Kevin, *ό.π.*, p. 4.

¹⁷³ Warr, M. & Ellison, C., (2000), *ό.π.*, p. 559.

¹⁷⁴ Το ίδιο, pp. 559-560.

χειραφέτησης, οπότε και οι γονείς θεωρούν πως πρέπει να περιορίσουν τον έλεγχο δείχνοντάς τους εμπιστοσύνη. Αντίστοιχα, οι γονείς ενηλίκων τους θεωρούν ανεξάρτητους και ικανούς να ανταπεξέλθουν στις αντιξοότητες της ζωής εκφράζοντας ακόμη λιγότερο φόβο για την ασφάλειά τους¹⁷⁵.

4. Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΗ ΣΧΕΣΗ ΠΟΥ ΥΦΙΣΤΑΤΑΙ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥ ΦΟΒΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ

4.1 Οικογένεια και ευαλωτότητα

Δεδομένου του καίριου ρόλου που ασκεί η ευαλωτότητα ως προς τη δημιουργία των αισθημάτων ανασφάλειας και του φόβου του εγκλήματος είναι αναγκαίο να μελετήσουμε ειδικότερα τον τρόπο με τον οποίο συνδέεται με το οικογενειακό πλαίσιο. Η ευαλωτότητα, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω συντίθεται από τους φυσικούς, κοινωνικούς και περιστασιακούς παράγοντες της υψηλής έκθεσης σε κίνδυνο, της σοβαρότητας των συνεπειών από μια ενδεχόμενη εγκληματική ενέργεια, καθώς και της απώλειας ελέγχου, η οποία έγκειται στην αδυναμία να ανταπεξέλθει κανείς στον ενδεχόμενο εγκληματικό κίνδυνο, είτε αποφεύγοντας τον, είτε αντιμετωπίζοντάς τον, προκαλώντας στους ανθρώπους αυξημένα ποσοστά φόβου για το έγκλημα¹⁷⁶. Το οικογενειακό πλαίσιο μπορεί να επηρεάσει την ευαλωτότητα που αισθάνεται ένα άτομο, ιδίως ως προς την έκφανση της σοβαρότητας των συνεπειών και της απώλειας ελέγχου. Πιο συγκεκριμένα, οι συνέπειες από μια ενδεχόμενη εγκληματική θυματοποίηση εκλαμβάνονται πιο σοβαρές, όταν απουσιάζει ένα υποστηρικτικό υπόβαθρο¹⁷⁷, το οποίο φυσικά κατά κύριο λόγο είναι η οικογένεια. Συνεπώς, όταν ένα άτομο παισιώνεται από την οικογένειά του αισθάνεται λιγότερο φόβο και ανασφάλεια ως προς το έγκλημα, καθώς γνωρίζει ότι ακόμη και αν θυματοποιηθεί, η οικογένειά του θα μπορεί να τον συνδράμει στην επίπονη διαδικασία της ανάκαμψης του σε όλα τα επίπεδα (οικονομικά, ψυχολογικά κ.ά.). Αντιθέτως, όταν η οικογένεια απουσιάζει, το άτομο αισθάνεται περισσότερο ευάλωτο και συνακόλουθα εντείνεται ο φόβος και η ανασφάλειά του για το έγκλημα, καθώς γνωρίζει εκ των προτέρων πως σε περίπτωση που πέσει θύμα εγκληματικής ενέργειας θα πρέπει να φροντίσει μόνος του να επανέλθει, καθιστώντας τη διαδικασία αυτή πολύ πιο

¹⁷⁵ Tulloch, M., (2004), *ό.π.*, pp. 362-377, όπως παραπέμπεται στο Heber Anika, *ό.π.*, pp. 261-262.

¹⁷⁶ Killias M., (1990), *ό.π.*, p. 99.

¹⁷⁷ Killias M. (1990), *ό.π.*, p. 101 και Pantazis, Christina, (2000), "Fear of Crime, Vulnerability, and Poverty" in *British Journal of Criminology* 40, pp. 414-436.

δυσχερή. Ομοίως, η οικογένεια επηρεάζει την ευαλωτότητα και κατ' επέκταση τον φόβο του εγκλήματος και ως προς την απώλεια ελέγχου, δεδομένου ότι οι μοναχικοί άνθρωποι, στους οποίους προφανώς συμπεριλαμβάνονται και όσοι δεν έχουν ή δε διατηρούν σχέσεις με την οικογένειά τους, μπορούν πιο δύσκολα να αντιμετωπίσουν και να αποφύγουν τον εγκληματικό κίνδυνο,¹⁷⁸ ιδίως δε τη στιγμή που ο ιδεατός τύπος εγκληματία οριοθετείται ως ένας νεαρός άνδρας, ο οποίος μπορεί να δράσει από κοινού με άλλους για την επίτευξη των εγκληματικών του σκοπών¹⁷⁹.

Επιπλέον, η οικογένεια συνδράμει και έμμεσα στην αίσθηση του ατόμου περί ευαλωτότητας και συνακόλουθα στην ένταση των αισθημάτων ανασφάλειας μέσω της διαφοροποιημένης βάσει φύλου κοινωνικοποίησης που ασκεί. Οι γονείς συνηθίζουν και μάλιστα από πολύ νωρίς να κοινωνικοποιούν τα παιδιά τους με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με το αν είναι αγόρια ή κορίτσια, μαθαίνοντας στα μεν κορίτσια ότι πρέπει να είναι ευαίσθητα και να δείχνουν ότι φοβούνται στα δε αγόρια ότι πρέπει να είναι σκληρά και ατρόμητα¹⁸⁰. Συνεπώς, η οικογένεια συνδράμει στη δημιουργία ή και στη συντήρηση των αντιλήψεων πως η γυναίκα είναι πιο ευάλωτη υπό το πρίσμα και των τριών εκφάνσεων εντείνοντας κατ' επέκταση την ανασφάλεια που αισθάνεται ως προς το έγκλημα.

4.2 Οι αντικοινωνικότητες της γειτονιάς ως παράγοντας έντασης της σχετικής με το έγκλημα ανασφάλειας και η συσχέτισή τους με το οικογενειακό πλαίσιο

Ένας επιπλέον παράγοντας που επιδρά στα επίπεδα του φόβου του εγκλήματος και της σχετικής ανασφάλειας είναι οι αντικοινωνικότητες που ενδέχεται να υπάρχουν σε μια γειτονιά¹⁸¹. Οι αντικοινωνικότητες διακρίνονται σε κοινωνικές, όπως είναι η παρουσία εφήβων στον δρόμο, τοξικομανών κ.ά. και σε φυσικές που περιλαμβάνουν σπασμένα παράθυρα, γκράφιτι, εγκαταλελειμμένα κτίρια κ.ά.¹⁸² Η αντίληψη πως οι κοινωνικές και φυσικές αντικοινωνικότητες μιας γειτονιάς αυξάνουν τον φόβο για το έγκλημα προέρχεται από την Σχολή του Σικάγο, και τη μετεξέλιξή της, ήτοι τη θεωρία των σπασμένων

¹⁷⁸ Killias M. (1990), *ό.π.*, p. 103.

¹⁷⁹ Skogan, W.G., & Maxfield M.G., *ό.π.*, p. 69.

¹⁸⁰ Podaná Zuzana & Krulichová Eva, *ό.π.* pp. 1089-1090, Cops, D., (2010), *ό.π.*, pp. 385-402, Cops, D., and S. Pleysier, (2011), *ό.π.*, pp. 58-74, Cops, D. (2013), *ό.π.*, pp. 1105-1122, Goodey, Jo, (1996), *ό.π.*, pp. 195-210, Sutton, R.M., and S. Farrall, (2004), *ό.π.*, pp. 212-224, Sacco, V.F., (1990), *ό.π.*, pp. 485-506, Goodey, J., (1997), *ό.π.*, pp. 401-418, De Groof, S., (2008), *ό.π.*, pp. 283-284 and 286.

¹⁸¹ Rader N., (2017), *ό.π.*, p. 9.

¹⁸² Το ίδιο, p. 10.

παραθύρων¹⁸³. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, η φυσική υποβάθμιση, όπως για παράδειγμα, ένα σπασμένο παράθυρο, καθώς και οι κοινωνικές διαταραχές που δεν επιλύονται εξελίσσονται σταδιακά σε σοβαρότερο πρόβλημα, με τους κατοίκους να πείθονται για την έξαρση της εγκληματικότητας, να αισθάνονται φόβο και να τροποποιούν τις καθημερινές τους συνήθειες για να είναι πιο ασφαλείς. Ως εκ τούτου, σταδιακά αποσύρονται από τη γειτονιά και μειώνεται ο ανεπίσημος κοινωνικός έλεγχος αφήνοντας τη γειτονιά τους ευάλωτη στην αύξηση των αντικοινωνικοτήτων και της εγκληματικότητας¹⁸⁴. Οι σχετικές μελέτες έχουν αποτυπώσει πως τόσο οι φυσικές, όσο και οι κοινωνικές αντικοινωνικότητες μιας γειτονιάς, αυξάνουν τον φόβο για το έγκλημα¹⁸⁵, τη συναρτώμενη με αυτό ανασφάλεια¹⁸⁶, καθώς και τον θεωρούμενο κίνδυνο θυματοποίησης¹⁸⁷.

Εύλογα λοιπόν ανακύπτει το ερώτημα πώς αυτές οι αντικοινωνικότητες μπορούν να συνδέονται με το οικογενειακό πλαίσιο υπό το πρίσμα της σχετικής με το έγκλημα ανασφάλειας. Αρχικώς, είναι προφανές πως συνδέονται έμμεσα, καθώς η οικονομική κατάσταση της οικογένειας καθορίζει την περιοχή στην οποία διαμένουν τα μέλη της. Ως εκ τούτου, αν η οικογένεια εντάσσεται στα κατώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, τότε θα διαμένει σε λιγότερο ευνοϊκές περιοχές που συνήθως εμφανίζουν σημάδια εγκατάλειψης και αντικοινωνικοτήτων, εντείνοντας εξ αυτού του του λόγου τον φόβο και την ανασφάλεια. Επιπλέον, ελλείψει σχετικών εμπειρικών μελετών μπορούμε να προτείνουμε ως υπόθεση μεταγενέστερων ερευνών πως εφόσον οι αντικοινωνικότητες μιας γειτονιάς προκαλούν την εντύπωση στους κατοίκους περί έξαρσης της εγκληματικότητας εντείνοντας τον φόβο¹⁸⁸ τόσο για την προσωπική ασφάλεια όσο και για την ασφάλεια των οικείων τους¹⁸⁹, οι γονείς λαμβάνουν πρόσθετα μέτρα για να προστατέψουν τα παιδιά τους, όπως η έντονη επίβλεψη, η οποία όμως με τη σειρά της οδηγεί στην ένταση του φόβου και της ανασφάλειας που νιώθουν τα παιδιά τους¹⁹⁰.

¹⁸³ Gainey R. Randy, Alper M., Chappell A.T., *ό.π.*, p. 122.

¹⁸⁴ Wilson JQ, Kelling G (1982), *ό.π.*, p. 2.

¹⁸⁵ Pietsch Juliet and Aarons Haydn, *ό.π.*, pp. 71-73 and Borooh K. Vani and Carcach A. Carlos, (1997), *ό.π.*, p. 646 and 654.

¹⁸⁶ Hale, (1996), "Fear of Crime: A Review of the Literature", from https://scholar.google.gr/scholar?cluster=10137317148133863424&hl=el&as_sdt=0,5&as_vis=1, p. 37, Skogan and Maxfield, (1980), *ό.π.*, p. 159.

¹⁸⁷ Hinkle C. Joshua, (2013), *ό.π.*, pp. 419-420 and LaGrange, R.L, Ferraro, K.F. and Supancic, M. (1992), *ό.π.*, p. 312.

¹⁸⁸ Borooh K. Vani and Carcach A. Carlos, *ό.π.*, p. 646, 654, Hinkle C. Joshua, (2013), *ό.π.*, pp. 419-420, LaGrange, R.L, Ferraro, K.F. and Supancic, M. (1992), *ό.π.*, p. 312, Hale, *ό.π.*, p. 37, Skogan and Maxfield, (1980), *ό.π.*, p. 159.

¹⁸⁹ Drakulich M. Kevin, *ό.π.*, p. 19.

¹⁹⁰ May, David C., Lesa R. Vartanian, and Keri Virgo, (2002), *ό.π.*, σελ. 283, όπως

4.3 Η θυματοποίηση ως παράγοντας έντασης της σχετικής με το έγκλημα ανασφάλειας και η σύνδεσή της με το οικογενειακό πλαίσιο

Η άμεση προσωπική εμπειρία θυματοποίησης εντάχτηκε από τους μελετητές μαζί με τον κίνδυνο θυματοποίησης στις αρχικές έννοιες για τον φόβο του εγκλήματος¹⁹¹. Παρόλα αυτά, τα αποτελέσματα των ερευνών για το κατά πόσο η προγενέστερη θυματοποίηση εντείνει τον φόβο για το έγκλημα και τη σχετική ανασφάλεια δεν είναι ομοιογενή, καθώς άλλοτε συσχετίζουν θετικά την ύπαρξη εμπειριών προηγούμενης θυματοποίησης¹⁹², άλλοτε αυτή η σύνδεση κρίνεται ως ήσσονος σημασίας ή είναι πιο έμμεση επηρεάζοντας τις στάσεις και τις συναισθηματικές αντιδράσεις των θυμάτων¹⁹³ και άλλοτε δεν αποδεικνύεται τέτοια συσχέτιση¹⁹⁴. Εκτός από την άμεση θυματοποίηση, ο φόβος του εγκλήματος και η σχετική ανασφάλεια επηρεάζονται, ίσως και εντονότερα, από τις εμπειρίες της έμμεσης θυματοποίησης, ήτοι από εμπειρίες που μεταφέρουν συγγενείς φίλοι, και γείτονες¹⁹⁵.

Εύλογα λοιπόν ανακύπτει το ερώτημα αν και πώς υπεισέρχεται στη σχέση αυτή το οικογενειακό πλαίσιο. Αρχικά, πρέπει να επισημάνουμε πως μέσα στην οικογένεια μπορεί να υφίσταται ενδοοικογενειακή βία, είτε με αποδέκτη τον ένα ή και τους δύο γονείς, είτε με θύμα το ίδιο το παιδί¹⁹⁶. Η ενδοοικογενειακή βία οριοθετείται ως η «*συνεχής εμπειρία σωματικής, ψυχολογικής ή και σεξουαλικής κακοποίησης στο σπίτι που χρησιμοποιείται για να επιβάλει ο δράστης την εξουσία και τον έλεγχο σε άλλο πρόσωπο*

παραπέμπεται στο De Groof, S. (2008), *ό.π.*, p. 272, Cops, D., (2010), *ό.π.*, p. 396, Cops, D., (2013), *ό.π.*, p. 1116, May, D.C., S. Keith, N.E. Rader, and R.G. Dunaway, (2015), *ό.π.*, p. 183, De Groof, S. (2008), *ό.π.*, p. 278 και 281, Cops, D., and S. Pleyzier, (2011), *ό.π.*, p. 69.

¹⁹¹ Sookram Sandra, Saridakis George and Mohammed Anne-Marie, (2011), *ό.π.*, p. 129.

¹⁹² Skogan W.G., (1987), *ό.π.*, pp. 135-154, Garofalo J., (1979), "Victimization and the Fear of Crime", in *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 16 (1), pp. 80-97, Gray E., Jackson J. and Farrall S., (2006), "Reassessing the fear of crime: Frequencies and correlates of old and new measures", in *Experience and Expression in the Fear of Crime: Working Paper*, No. 3, pp. 24-25, Tseloni A. And Zarafonitou C., (2008), *ό.π.*, p. 388.

¹⁹³ Ζαραφωνίτου Χ., (2002), *ό.π.*, σ.σ. 119-125, Killias, M. (2001), *ό.π.*, p. 399.

¹⁹⁴ Hale, *ό.π.*, p. 26 και Tseloni A. and Zarafonitou C., (2008), *ό.π.*, pp.387-388.

¹⁹⁵ Arnold H., (1991), "Fear of crime and its relationship to directly and indirectly experienced victimization: A binational comparison of models" in *Developments in Crime and Crime Control Research: German Studies on Victims, Offenders, and the Public*. (K. Sessar and H-J. Kerner, eds.) Springer-Verlag, New York, p. 119, Hale, *ό.π.*, p. 28.

¹⁹⁶ Junger, M., Greene, J., Schipper, R., Hesper F. and Estourgie V. (2013), "Parental Criminality, Family Violence and Intergenerational Transmission of Crime Within a Birth Cohort", in *European Journal on Criminal Policy and Research*, vol. 19, no. 2, p. 119.

της οικογένειας¹⁹⁷», ενώ τα πλέον συνήθη θύματα είναι η γυναίκα ή και τα παιδιά. Πολυάριθμες έρευνες έχουν διεξαχθεί με αντικείμενο μελέτης την ενδοοικογενειακή βία, αποκαλύπτοντας τη σοβαρότητα των συνεπειών που συνεπάγεται μεταξύ άλλων στην ψυχική υγεία των θυμάτων, τα οποία συχνά εκδηλώνουν μετατραυματικό στρες, φόβο, ανασφάλεια, κατάθλιψη, χαμηλή αυτοεκτίμηση και άλλα¹⁹⁸. Ωστόσο, όσον αφορά στα παιδιά, και μόνο η έκθεσή τους σε περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας, ακόμη και αν τα ίδια δεν υφίστανται κακοποίηση, τα τραυματίζει επηρεάζοντας τα αρνητικά εν γένει¹⁹⁹. Μάλιστα έχει παρατηρηθεί πως παρουσιάζουν ακόμη και ίδιας φύσης και έντασης προβλήματα με τα παιδιά που έχουν θυματοποιηθεί, όπως φόβο²⁰⁰. Συνακόλουθα, συμπεραίνεται πως τα παιδιά που έχουν υπάρξει άμεσα ή έμμεσα θύματα ενδοοικογενειακής βίας παρουσιάζουν μεγαλύτερα ποσοστά φόβου και ανασφάλειας ως προς το έγκλημα. Παράλληλα, η επίδραση της οικογένειας μπορεί να υφίσταται και ως προς τις έμμεσες εμπειρίες θυματοποίησης, όταν το θύμα μεταφέρει την τραυματική του εμπειρία στα πρόσωπα του στενού οικογενειακού του περιβάλλοντος, εντείνοντας τον φόβο και την ανασφάλεια και των υπόλοιπων μελών²⁰¹.

4.4 Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης ως παράγοντας δημιουργίας/έντασης της σχετικής με το έγκλημα ανασφάλειας και η αλληλοεπίδρασή τους με το οικογενειακό πλαίσιο

Μία από τις εξέχουσες πηγές πληροφόρησης για το εγκληματικό φαινόμενο είναι τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης²⁰². Πληθώρα ερευνών αποτυπώνουν τη σημαντική συμβολή τους στη δημιουργία και την ενίσχυση του φόβου για το

¹⁹⁷ Flitcraft Anne, Hadley S.M., Hendricks- Matthews M.C., McLeer S.V., Warshaw C., (1992), *Diagnostic and treatment guidelines on domestic violence*, Chicago, Ill: American Medical Association.

¹⁹⁸ Campbell Jacquelyn C., (2002), "Health consequences of intimate partner violence", in the *Lancet*, vol. 359, no. 9314, pp. 1331-1334.

¹⁹⁹ Groves, B., (1999), "Mental Health Services for Children Who Witness Domestic Violence", in *The Future of Children*, vol. 9, no. 3, pp. 123-124, Wolfe, D.A., Zak, L., Wilson, S. and Jaffe P., (1986), "Child witnesses to violence between parents: Critical issues", in *Behavioral and social adjustment*, vol. 14, no. 1, pp. 95-104, Stiles M.M., (2002), "Witnessing Domestic Violence The Effect on Children", in *American Family Physician*, vol. 66, no. 11, pp. 2052-2055, Herrenkohl, T.I., Sousa, C., Tajima, E.A., Herrenkohl, R.C., & Moylan, C.A. (2008), "Intersection of Child Abuse and Children's Exposure to Domestic Violence", in *Trauma, Violence, & Abuse*, vol. 9(2), pp. 85-92.

²⁰⁰ Βλ. Ενδ. Stiles M.M., (2002), *ό.π.*, p. 2052, Groves, B. (1999), *ό.π.*, pp. 123-124.

²⁰¹ Hale, *ό.π.*, p. 28 και Arnold. H. (1991), *ό.π.*, p. 119.

²⁰² Ζαραφωνίτου Χ., (2002), *ό.π.*, σελ. 55.

έγκλημα, καθώς προβαίνουν σε επιλεκτική προβολή των θεμάτων που σχετίζονται με το έγκλημα, υπερτονίζοντας τα εγκλήματα βίας και παραμερίζοντας άλλα είδη εγκλημάτων²⁰³. Βέβαια, δε λείπουν και οι έρευνες που καταλήγουν στην ισχνή συσχέτιση των Μ.Μ.Ε. με τον φόβο του εγκλήματος²⁰⁴ ή ακόμη και σε παντελή απουσία αλληλοσύνδεσής τους, όταν υπεισέρχονται δημογραφικοί παράγοντες²⁰⁵ ή συνυπολογίζονται τα ποσοστά εγκληματικότητας της εκάστοτε περιοχής²⁰⁶.

Πώς όμως συνδέεται το οικογενειακό πλαίσιο με την επιρροή που ασκούν τα Μ.Μ.Ε. στον φόβο του εγκλήματος; Αρχικά, οι γονείς είναι αυτοί που καθορίζουν εν πολλοίς μέσω της επιτήρησης, αλλά και μέσω του ρόλου τους ως πρότυπα, τον τρόπο ενημέρωσης και διασκέδασης των παιδιών τους. Όταν λοιπόν τα παιδιά περνούν πολλές ώρες μπροστά στην τηλεόραση ή στο διαδίκτυο, παρακολουθώντας μεταξύ άλλων ειδήσεις και προγράμματα με σκηνές βίας, είτε επειδή οι γονείς τους δεν ασκούν τον αναγκαίο έλεγχο, είτε επειδή οι ίδιοι οι γονείς δίνουν το αντίστοιχο παράδειγμα, είναι περισσότερο εκτεθειμένα στην εκδήλωση αισθημάτων φόβου και ανασφάλειας για το έγκλημα. Από την άλλη, οι γονείς ασκώντας έλεγχο στο είδος των προγραμμάτων που παρακολουθούν τα παιδιά τους και μεριμνώντας ποικιλοτρόπως για την όξυνση της κριτικής τους σκέψης συντελούν στη μείωση της επίδρασης των ΜΜΕ και κατ' επέκταση στην άμβλυνση του φόβου και της ανασφάλειας για το έγκλημα.

4.5 Σύνδεση της εμπιστοσύνης των πολιτών απέναντι στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και ιδίως στην αστυνομία με την ανασφάλεια ως προς το έγκλημα και η αλληλεπίδραση της με το οικογενειακό πλαίσιο

Πολυάριθμες μελέτες εντάσσουν στους παράγοντες δημιουργίας ή και έντασης του αισθήματος ανασφάλειας για το έγκλημα τις αντιλήψεις των πολιτών για το Σύστημα Απονομής της Ποινικής Δικαιοσύνης, ιδίως δε για την αστυνομία²⁰⁷.

²⁰³ Το ίδιο, *ό.π.*, σελ. 59, και Curiel Rafael Prieto & Bishop Steven Richard, (2018), "Fear of crime: the impact of different distributions of victimization", in *Palgrave communications, Humanities, Social Sciences, Business*, vol. 4, p. 2.

²⁰⁴ Dowler K., (2003), *ό.π.*, pp. 119-120.

²⁰⁵ Hirsch P., (1980), *ό.π.*, pp. 408 and 449-450.

²⁰⁶ Doob, A.N., & Macdonald, G.E. (1979), "Television viewing and fear of victimization: Is the relationship causal?" in *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 37, no. 2, pp. 173-177.

²⁰⁷ Meško Gorazd, Fallshore Marte, Rep Mojca and Huisman Aletha, (2007), "Police Efforts in the Reduction of fear of Crime in Local Communities – Big Expectations and Questionable Effects", in *Kriminologija Sociologija Mintis ir veiksmas*, vol. 2, no. 20, pp.

Έτσι, οι άνθρωποι που φοβούνται περισσότερο το έγκλημα δεν εμπιστεύονται την αστυνομία, ενώ οι άνθρωποι που την εμπιστεύονται, όπως και τους υπόλοιπους φορείς απονομής της ποινικής δικαιοσύνης εκδηλώνουν λιγότερο φόβο και ανασφάλεια²⁰⁸. Από σχετικές έρευνες έχουν ανακύψει πολυάριθμοι παράγοντες που συντελούν στην έλλειψη εμπιστοσύνης, όπως η εμπειρία προγενέστερης θυματοποίησης²⁰⁹, το φύλο, με τους άντρες να είναι πιο δύσπιστοι²¹⁰, ο τύπος της αστυνομίας και της πόλης και το κοινωνικό πλαίσιο²¹¹.

Περαιτέρω, είναι εύλογο να υποθεθεί με βάση όσα αναλύθηκαν ανωτέρω για το ρόλο του οικογενειακού πλαισίου στη διάπλαση της προσωπικότητας και στη διαμόρφωση των εμπειριών των ανθρώπων, πως η οικογένεια επηρεάζει ομοίως και τις αντιλήψεις που αφορούν στην εμπιστοσύνη ή μη των φορέων του συστήματος της απονομής ποινικής δικαιοσύνης. Ειδικότερα, αν τα παιδιά παρατηρούν τους γονείς τους να υιοθετούν ευνοϊκές ή αρνητικές στάσεις ως προς την αστυνομία και τους υπόλοιπους φορείς, τότε βάσει της κοινωνικής μάθησης έχουν περισσότερες πιθανότητες να εκδηλώσουν αντίστοιχες, θετικές ή μη, στάσεις, μιμούμενοι τους γονείς τους. Ως εκ τούτου, η οικογένεια και ιδίως οι γονείς που λειτουργούν ως πρότυπα μπορούν να εντείνουν ή να αμβλύνουν την δυσπιστία που αισθάνονται τα παιδιά τους έναντι των φορέων του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης με αρνητικές ή θετικές στάσεις αντίστοιχα, συμβάλλοντας κατ' επέκταση στην ένταση ή άμβλυνση των αισθημάτων της ανασφάλειας και του φόβου των παιδιών τους για το έγκλημα.

5. ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΦΟΒΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΜΕ ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

Ο φόβος του εγκλήματος και η συνακόλουθη ανασφάλεια έχουν συγκεντρώσει το επιστημονικό ενδιαφέρον τις τελευταίες δεκαετίες, καθώς οι συνέπειες που αποφέρουν τόσο σε ατομικό, όσο και σε συλλογικό επίπεδο είναι ιδιαίτερα σοβαρές²¹².

78-80, Skogan, W.G., (2009), *ό.π.*, pp. 301-318.

²⁰⁸ Dowler K., *ό.π.*, pp. 117-118.

²⁰⁹ Singer Alexa J., Chouhy Cecilia, Lehmann Peter S., Walzak Jessica N., Gertz Marc, and Biglin Sophia, (2019), "Victimization, Fear of Crime, and Trust in Criminal Justice Institutions: A Cross-National Analysis", in *Crime & Delinquency*, vol. 65, no. 6, p. 826.

²¹⁰ Mattison, J., & Mirrlees-Black, C., (2000), *Attitudes to crime and criminal justice: Findings from the 1998 British Crime Survey*, London, HMSO, p. 8.

²¹¹ Alda Erik, Bennett Richard R. and Morabito Melissa S., (2017), "Confidence in the police and the fear of crime in the developing world", in *Policing an International Journal of Police Strategies and Management*, vol. 40, no. 2, p. 368.

²¹² Visser Mark, Scholte Marijn and Scheepers Peer, (2013), "Fear of Crime and Feelings of Unsafety in European Countries: Macro and Micro Explanations in Cross-National

5.1 Ατομικό επίπεδο

Σε ατομικό επίπεδο ο φόβος του εγκλήματος και η ανασφάλεια μπορούν να προκαλέσουν πολυάριθμα προβλήματα υγείας, τόσο σωματικά, όπως ταχυκαρδία²¹³, όσο και ψυχολογικά όπως θυμό, κατάθλιψη και έλλειψη εμπιστοσύνης²¹⁴. Μάλιστα, προέκυψε πως δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος, καθώς ο φόβος του εγκλήματος επιδρά αρνητικά στην υγεία του ανθρώπου που με τη σειρά της οδηγεί στην ακόμη μεγαλύτερη έντασή του²¹⁵. Επιπλέον, ο φόβος του εγκλήματος επηρεάζει και την καθημερινότητα των ανθρώπων ωθώντας τους στην αλλαγή των συνηθειών τους²¹⁶. Έτσι, άλλοτε υιοθετούν αποφευκτικές συμπεριφορές²¹⁷, όπως η αποφυγή του να βγαίνουν από το σπίτι τους²¹⁸ που συνιστά κυρίαρχο δείκτη για τη μέτρηση του φόβου του εγκλήματος²¹⁹, και άλλοτε προστατευτικές, όπως εγκατάσταση συστημάτων συναγερμού και η ιδιοκτησία και η κατοχή όπλων²²⁰. Ειδικά οι ηλικιωμένοι, λόγω του μεγάλου βαθμού που έχει παρατηρηθεί πως μένουν στα σπίτια τους προκειμένου να αισθάνονται

Perspective“, in *The Sociological Quarterly*, vol. 54, no.2, p. 278.

²¹³ Warr, (2000), “Fear of Crime in the United States: Avenues for Research and Policy“, in *Criminal Justice*, vol. 4, pp. 453-454.

²¹⁴ A) Perkins, D.D., & Taylor, R.B., (1996), “Ecological assessments of community disorder: Their relationship to fear of crime and theoretical implications“, in *American Journal of Community Psychology*, vol. 24, no.1, p. 66 B) Dolan Paul and Peasgood Tessa, (2007), “Estimating the Economic and Social Costs of The Fear of Crime“, in *British Journal of Criminology*, vol. 47, pp. 125-126.

²¹⁵ A) Jackson Jonathan and Stafford Mai, (2009), “Public health and fear of crime: a prospective cohort study“, in *British journal of criminology*, vol. 49, no. 6 pp. 832-847 from <https://pdfs.semanticscholar.org/88b0/10af9843e63436bd601f567aa10bf9abd4ff.pdf>, pp. 6-8, B) Dolan Paul and Peasgood Tessa, *ό.π.*, pp. 125-128, Γ) Heeks Matthew, Reed Sasha, Tafsiri Mariam and Prince Stuart, (2018), *The economic and social costs of crime*, 2th ed, Home Office.

²¹⁶ Βλ. Ενδ., Garofalo, (1981), *ό.π.*, p. 849, και Baker, M., Nienstedt, B., and others (1983), “The Impact of a Crime Wave: Perceptions, Fear, and Confidence in the Police“, in *Law & Society Review*, vol. 17, no. 2, p. 320.

²¹⁷ Garofalo, (1981), *ό.π.*, p. 847 and Skogan W.G. and Maxfield M.G., (1980), *ό.π.*, pp. 277-278.

²¹⁸ Βλ. ενδεικτικά: Hindelang, M.S., Gottfredson, M.R. and Garofalo, J. (1978), *Victims of Personal Crime: An Empirical Foundation for a Theory of Personal Victimization*, Ballinger, Cambridge, Mass, p. 224, Chambers, G. and Tombs, J. (1984), *The British Crime*, Suney Scotland. HMSO, Edinburgh, όπως παραπέμπεται στο Hale, *ό.π.*, p. 4.

²¹⁹ Miethe Terance D. and Lee Gary R., (1984), “Fear of Crime among Older People: A Reassessment of the Predictive Power of Crime Related Factors“, in *The Sociological Quarterly*, vol. 25, no. 3, p. 398.

²²⁰ Hale, *ό.π.*, p. 4, Warr, M., (1985), “Fear of rape among urban women“, in *Social Problems*, vol. 32, no. 3, pp. 248.

ασφαλείς, χαρακτηρίζονται «φυλακισμένοι στο ίδιο τους το σπίτι»²²¹. Ωστόσο αντίστοιχοι χαρακτηρισμοί μπορούν να αφορούν όλους τους ανθρώπους που αυτοπεριορίζονται εξαιτίας του φόβου, καθώς όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Eduardo Galeano «στις σύγχρονες πόλεις μας – τεράστιες φυλακές όπου οχυρώνονται οι κρατούμενοι του φόβου – τα οχυρά ονομάζονται σπίτια και οι πανοπλίες κοστούμια. Κατάσταση πολιορκίας»²²².

5.2 Κοινωνικό επίπεδο

Οι επιπτώσεις που απορρέουν από τον φόβο του εγκλήματος και τη σχετική ανασφάλεια δεν περιορίζονται μόνο στο ατομικό επίπεδο, αλλά επεκτείνονται και στο κοινωνικό επίπεδο²²³. Η αλλαγή της καθημερινότητας των ανθρώπων εξαιτίας του φόβου συνεπάγεται απόσυρση από τις γειτονίες οι οποίες μπορεί να καταστούν μη προσελάσιμες, επικράτηση του ατομικισμού και διάρρηξη των αισθημάτων της προσκόλλησης και της δέσμευσης των κατοίκων με τη γειτονιά τους²²⁴. Κατόπιν τούτων, τα ποσοστά του φόβου και της ανασφάλειας αυξάνονται ακόμη περισσότερο, συνθήκη που κατά ορισμένους συγγραφείς οδηγεί στην έξαρση της εγκληματικότητας, καθώς η απόσυρση από τη γειτονιά μειώνει την επιτήρηση που λειτουργεί αποτρεπτικά στη διάπραξη εγκλημάτων²²⁵. Επιπλέον, εφόσον η ανασφάλεια ωθεί στη λήψη προστατευτικών μέσων²²⁶, μπορεί να παρατηρηθεί μετατόπιση της εγκληματικότητας στους κοινωνικά και οικονομικά μειονεκτούντες, που δεν μπορούν να λάβουν τα αντίστοιχα μέτρα²²⁷. Παράλληλα, ο Skogan επισημαίνει πως ο φόβος κινητοποιεί ορισμένες διαδικασίες, που σταδιακά οδηγούν στη δημογραφική κατάρρευση η οποία με τη σειρά της συντελεί στην αύξηση της εγκληματικότητας²²⁸.

²²¹ Hale, *ό.π.*, p. 4.

²²² Galeano, E., (2005), «Δαίμονες με παρελθόν και μέλλον» *Le Monde diplomatique – Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 8ος χρόνος, no. 400, 16 Οκτωβρίου 2005, σελ. 42.

²²³ Box Steven, Hale Chris and Andrews Glen, (1988), “Explaining fear of crime”, in *British Journal of Criminology*, vol. 28, p. 341.

²²⁴ Hale, *ό.π.*, p. 4.

²²⁵ Goodstein, L. and Shotland, R.L. (1980), “The crime causes model: A critical review of the relationships between fear of crime, bystander surveillance, and changes in the crime rate”, *Victimology*, vol. 5, pp. 141-145.

²²⁶ Sampson, R.J. and Wooldredge, J.D. (1986), “Evidence that high crime rates encourages migration away from central cities”, in *Sociology and Social Research*, vol. 70, no. 4, pp. 310-314.

²²⁷ Lea J. and Young J., (1984), *What is to be Done about Law and Order? – Crisis in the Eighties*, Harmondsworth, United Kingdom: Penguin.

²²⁸ Skogan W.G., (1986), “Fear of crime and neighborhood change”, in *Communities and Crime* (A. Reiss and M. Tonry, eds.) University of Chicago Press; Chicago, p. 215.

Η σημαντικότερη ωστόσο συνέπεια που απορρέει από τον φόβο του εγκλήματος και τη σχετική ανασφάλεια έγκεινται στη συνδρομή δημιουργίας τιμωρητικών στάσεων. Η τιμωρητική στάση χαρακτηρίζεται από το γεγονός πως «εμπλέκει την επιβολή πόνου (pain), βλάβης / ζημίας (harm) και βασάνων (suffering) στα άτομα κατά τρόπο εξαναγκαστικό αλλά απρόσωπο από ειδικούς, συχνά νόμιμα εξουσιοδοτημένους, φορείς»²²⁹, διαφοροποιώντας την έτσι από τον σκοπό της επιβολής ποινής, αφού η τελευταία δεν επιβάλλεται αναγκαστικά ως τιμωρία²³⁰. Η τιμωρητικότητα διακρίνεται σε «υποκειμενική» και «αντικειμενική»²³¹, ενώ σύμφωνα με την διεθνή και εγχώρια ερευνητική εμπειρία συνδέεται ιδίως με την ανασφάλεια που απορρέει από την ανησυχία των πολιτών για το έγκλημα, το οποίο εκλαμβάνεται ως ένα πολύ σοβαρό κοινωνικό φαινόμενο²³². Ωστόσο, η απαίτηση των πολιτών για περισσότερη καταστολή επιβραδύνει την εξέλιξη της Αντεγκληματικής Πολιτικής,²³³ καθώς κινείται στο δόγμα «της μηδενικής ανοχής» όπου ποινικοποιούνται συμπεριφορές, οι οποίες παραδοσιακά έμεναν ατιμώρητες και οδηγούμαστε σε μια «νέα τιμωρητικότητα» η οποία ενέχει κινδύνους για ολόκληρη την κοινωνία²³⁴.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κλείνοντας την παρούσα μελέτη εξάγεται αβίαστα το συμπέρασμα πως το οικογενειακό πλαίσιο διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο και στον φόβο και την ανασφάλεια του εγκλήματος. Τόσο η δομή της οικογένειας, όσο και τα λειτουργικά χαρακτηριστικά της, καθώς και οι γονεϊκές μέθοδοι ανατροφής συμβάλλουν άλλοτε στην ένταση και άλλοτε στην άμβλυνση της ανασφάλειας. Έτσι, οι διαλυμένες, οι δυσλειτουργικές και οι πολυμελείς οικογένειες, οι οι-

²²⁹ Matthews R., (2006), λήμμα “punitiveness” E. McLaughlin and Muncie J.(eds), *The Sage Dictionary of Criminology*, 2nd ed., Sage publ., p. 327, όπως παραπέμπεται στο Ζαραφωνίτου Χριστίνα, (2008), *Τιμωρητικότητα, Σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και εγκληματολογικοί προβληματισμοί*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 22.

²³⁰ Ζαραφωνίτου Χριστίνα, (2008), *ό.π.*, σελ. 22.

²³¹ Το ίδιο.

²³² Ζαραφωνίτου Χριστίνα, (2008), *ό.π.*, σ.σ. 100-103, Ζαραφονίτου Ch., (2011), “Punitiveness, fear of crime and social views” in Kury, H., Shea, E. (eds) *Punitiveness – worldwide perspectives*, Bochum: Universitätsverlag Dr. Brockmeyer, (2011), p. 277, Ζαραφωνίτου Χ. και Κουράκης Ν., (2008), “Ο φόβος του εγκλήματος στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία και οι τάσεις αυστηροποίησης της ποινικής καταστολής”, στο *Ποινικός Λόγος*, τόμ. 5, σελ. 4 από την ηλεκτρονική διεύθυνση <https://student.cc.uoc.gr/upload/Files/181%CE%95%CE%93%CE%9A%CE%9A239/Zarafonitou%20Kourakis%202008.pdf>.

²³³ Ζαραφωνίτου, Χ., (1996), «Πόλη και Φόβος του Εγκλήματος: Παραγοντικές Εμπειρικές Προσεγγίσεις και Τοπικές Πολιτικές Πρόληψης», στο Ν. Κουράκη (επιμ.), *Μνήμη ΙΙ, Δασκαλόπουλου, Σταμάτη, Μπάκα, Τόμος Γ΄*, Αντ. Σάκκουλας, σελ. 803.

²³⁴ Ζαραφωνίτου Χριστίνα, (2008), *ό.π.*, σ.σ. 23-24.

κογένειες τα μέλη των οποίων δε συνδέονται μεταξύ τους με στενές και ποι-
 οτικές σχέσεις, καθώς και η στενή γονεϊκή επιτήρηση συντελούν στην ένταση
 του φόβου και της ανασφάλειας για το έγκλημα. Σε αντιδιαστολή, οι «ανέπα-
 φες» οικογένειες, καθώς και η γονεϊκή πρακτική υποστήριξης της αυτονομίας
 των παιδιών την αμβλύνουν. Ωστόσο, ο ρόλος της οικογένειας δε σταματά σε
 αυτό το σημείο, καθώς φάνηκε πως αλληλοεπιδρά με τους υπόλοιπους ατο-
 μικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες αυξομειώνοντας την επιρροή τους.

Περαιτέρω, έχοντας αντιληφθεί τη σοβαρότητα των συνεπειών που απορ-
 ρέουν από την ανασφάλεια και τον φόβο για το έγκλημα, καθίσταται επιτακτι-
 κή η ανάγκη εξεύρεσης λύσεων για την αντιμετώπιση τους. Ο σημαντικότερος
 τρόπος αντίδρασης συνίσταται στην υποστήριξη του οικογενειακού πλαισίου
 με κάθε δυνατό τρόπο και προς κάθε δυνατή κατεύθυνση. Υιοθετώντας τη
 ρήση του Bowlby πως «αν η κοινωνία ενδιαφέρεται για τα παιδιά της πρέ-
 πει να φροντίσει του γονείς τους»²³⁵ υποστηρίζουμε σθεναρά πως η Πολιτεία
 πρέπει να σχεδιάσει και να εφαρμόσει μια κοινωνική πολιτική που θα είναι
 προσαρμοσμένη στις ανάγκες της οικογένειας, ενισχύοντάς την ως θεσμό.
 Είναι δε κρίσιμη η διαρκής στήριξη των γονέων στο δύσκολο ρόλο που έχουν
 αναλάβει μέσω μεταξύ άλλων επιμορφωτικών σεμιναρίων και εξασφάλισης
 της πρόσβασης σε συμβουλευτικές υπηρεσίες για όσους το επιθυμούν. Σε
 μια εποχή που οι αξίες και οι θεσμοί διαρρηγνύονται όλο και περισσότερο,
 πρέπει να αντιληφθούμε εγκαίρως πως η εύρυθμη και ομαλή λειτουργία της
 οικογένειας συνιστά την αποτελεσματικότερη απάντηση σε όλα τα κοινωνικά
 προβλήματα, μεταξύ των οποίων και στον φόβο του εγκλήματος και στη συ-
 νακόλουθη ανασφάλεια αμβλύνοντάς τους και προλαμβάνοντας ή έστω με-
 τριάζοντας τις συνέπειες που αποφέρουν σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλεξιάδης Σ., (2004), *Εγκληματολογία*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλας Α.Ε.
- Ανάγνου Γ., (2019), Το οικογενειακό πλαίσιο ως παράγοντας έντασης ή άμ-
 βλυνσης της σχετικής με το έγκλημα ανασφάλειας, *διπλωματική εργασία*,
 Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Δροσίνου Μ., (1999), Οργάνωση και Μηχανισμοί της Παιδικής Παραβατικό-
 τητας μέσα από Κοινωνικές και Ψυχολογικές Δομές, (*διδακτορική διατρι-
 βή*), Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Ζαραφωνίτου Χ., (1996), «Πόλη και Φόβος του Εγκλήματος: Παραγοντικές
 Εμπειρικές Προσεγγίσεις και Τοπικές Πολιτικές Πρόληψης», στο Ν. Κου-
 ράκη (επιμ.), *Μνήμη II, Δασκαλόπουλου, Σταμάτη, Μπάκα*, Τόμος Γ', Αντ.
 Σάκκουλας.

²³⁵ Bowlby J., (1951), *ό.π.*, p. 84.

- Ζαραφωνίτου Χ., (2002), *Ο Φόβος Του Εγκλήματος - Εγκληματολογικές προσεγγίσεις και προβληματισμοί με βάση την εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου στο εσωτερικό της Αθήνας*, εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Ζαραφωνίτου Χ., (2008), *Τιμωρητικότητα, Σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και εγκληματολογικοί προβληματισμοί*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Ζαραφωνίτου Χ., (2009), "Ο φόβος του εγκλήματος: Ένα ελληνικό "παράδοξο"", στο *Ποινδικ & Εγκληματολογία*, τόμ. 1, σ.σ. 1-10.
- Ζαραφωνίτου Χ. και Κουράκης Ν., (2008), "Ο φόβος του εγκλήματος στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία και οι τάσεις αυστηροποίησης της ποινικής καταστολής", στο *Ποινικός Λόγος*, τόμ. 5, από την ηλεκτρονική διεύθυνση <https://student.cc.uoc.gr/uploadFiles/181%CE%95%CE%93%CE%9A%CE%9A239/Zarafonitou%20Kourakis%202008.pdf>.
- Ηλιόπουλος Ι., (1998), *Οικογενειακή και σχολική αγωγή, Οικογενειακή και σχολική ζωή, Παιδαγωγικές ομιλίες προς τους γονείς για τη σωστή ανατροφή και μόρφωση του παιδιού από τη γέννηση ως την ενηλικίωσή του*, Πάτρα: Πετράκης.
- Κατσιγαράκη Ε., (2003), *Η επίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος ως παράγοντας ανάπτυξης παραβατικής συμπεριφοράς, (διδακτορική διατριβή)*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Κατσιγαράκη Ε., (2004), *Οικογένεια και Παραβατικότητα*, Αθήνα -Κομοτηνή, εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα.
- Κουράκης Ε.Ν., (2012), *Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων*, Αθήνα-Κομοτηνή, β' εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα.
- Μουσούρου Μ.Α., (1999), "Κρίση της οικογένειας και κρίση αξιών", στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τόμ. 98-99, σ.σ. 5-19.
- Πιπερόπουλος Γ., (1999), *Κοινωνιολογία*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Ζυγός.
- Τσαλίκου Φ., (1996), *Μυθολογίες βίας και καταστολής*, Εκδόσεις Παπαζήση.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ainsworth M.D.S., (2010), "Security and Attachment", in Volpe Richard (ed.), *The Secure Child: Timeless Lessons in Parenting, Information Age Publishing*, Charlotte, North Carolina, pp. 46-50.
- Ainsworth M.D.S, & Bell, S.M., (1969), "Some contemporary patterns of mother infant interaction in the feeding situation", in A. Ambrose (ed.) *Stimulation in early infancy*. London & New York: Academic Press, pp. 133-170.

- Akers R.L. and Sellers C.S., (2004), *Criminological Theories: Introduction, Evaluation, and Application* (4ed), Los Angeles: Roxbury Publishing.
- Alda E., Bennett R.R. and Morabito M.S., (2017), "Confidence in the police and the fear of crime in the developing world", in *Policing an International Journal of Police Strategies and Management*, vol. 40, no. 2, pp. 366-379.
- Arnold H., (1991), "Fear of crime and its relationship to directly and indirectly experienced victimization: A binational comparison of models. In Developments", in *Crime and Crime Control Research: German Studies on Victims, Offenders, and the Public*. (K. Sessar and H-J. Kerner, eds.) Springer-Verlag, New York.
- Ashbourne J., (2014), "Evidence for a Big Brother Effect in Survey-Based Fear of Crime Research", in *International Journal of Criminology and Sociology*, vol. 3, pp. 146-157.
- Baker M., Nienstedt B.R., & McCleary R., (1983), "The Impact of a Crime Wave: Perceptions, Fear, and Confidence in the Police", in *Law & Society Review*, vol. 17, no. 2, pp. 319-335.
- Bandura A., & Walters R.H., (1959), *Adolescent aggression: A study of the influence of child-training practices and family interrelationships*. Oxford, England: Ronald.
- Bandura A., (1965), "Vicarious processes: A case of no-trial learning", in L. Berkowitz (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, San Diego CA: Academic Press, vol. 2, pp. 1-55.
- Bandura A., (1977), *Social Learning Theory*. New York: General Learning Press p. (1-46), from http://www.asecib.ase.ro/mps/Bandura_SocialLearningTheory.pdf.
- Barker A. and Crawford A., (2011), "Fear of Crime and Insecurity: Some Reflections on Developments within Anglo-American Research", in *Déviance et Société*, vol. 35, no. 1, pp. 59-91.
- Bauman Z., (2002), "Violence in the age of uncertainty", in A. Crawford (ed.) *Crime and Insecurity: The Governance of Safety in Europe*, Cullompton: Willan.
- Bowlby J., (1951), "Maternal care and mental health", in *Bulletin of the World Health Organization*, vol. 533, no. 3.
- Bowlby J., (1995), *Δημιουργία και Διακοπή Συναισθηματικών Δεσμών*, (μτφρ. Π. Στρατή), Αθήνα, εκδ. Καστανιώτη (έτος πρωτότυπης έκδοσης 1979).
- Box S., Hale Ch. and Andrews G., (1988), "Explaining fear of crime", in *British Journal of Criminology*, vol. 28, pp. 340-356.
- Brody G.H., (2004), "Siblings' Direct and Indirect Contributions to Child Development." *Current Directions in Psychological Science*, vol. 13, no. 3, pp. 124-126.

- Browning C., (1960), "Differential Impact of Family Disorganisation on Male Adolescents", in *Social Problems*, vol. 8, no. 1, pp. 37-44.
- Burgess E.W., (1954), "Economic, cultural, and social factors in family breakdown", in *American Journal of Orthopsychiatry*, vol. 24, no. 3, pp. 462-470.
- Campbell J.C., (2002), "Health consequences of intimate partner violence", in the *Lancet* vol. 359, no. 9314, pp. 1331-1336.
- Canter R.J., (1982), "Family correlates of male and female delinquency", in *Criminology*, vol. 20, no. 2, pp. 149-168.
- Chambers G. and Tombs J., (1984), *The British Crime Survey Scotland*. HMSO, Edinburgh.
- Cops D., (2010), "Socializing into Fear: The Impact of Socializing Institutions on Adolescents' Fear of Crime" in *Young*, vol. 18, no. 4, pp. 385-402.
- Cops D., (2013), "The Role of Autonomous Mobility in Public Space on Fear of Crime Among Adolescents" in *Journal of Youth Studies*, vol. 16, no. 8, pp. 1105-1122.
- Cops D., and Pleysier S., (2011), "'Doing Gender' in Fear of Crime: The Impact of Gender Identity on Reported Levels of Fear of Crime in Adolescents and Young Adults" in *British Journal of Criminology*, vol. 51, no. 1, pp. 58-74.
- Cops D., Pleysier S. & Put J., (2012), "Worrying about the future and fear of crime among young adults: a social psychological approach", *Journal of Youth Studies*, vol. 15, no. 2, pp. 191-205.
- Curiel R.P. & Bishop S.R., (2018), "Fear of crime: the impact of different distributions of victimization", in *Palgrave communications, Humanities, Social Sciences, Business*, vol. 4, pp. 1-8.
- De Groof S., (2008), "And My Mama Said: The (Relative) Parental Influence on Fear of Crime Among Adolescent Girls and Boys" in *Youth & Society*, vol. 39, no. 3, pp. 267-293.
- Dolan P. and Peasgood T., (2007), "Estimating the Economic and Social Costs of The Fear of Crime", in *British Journal of Criminology*, vol. 47, pp. 121-132.
- Doob A.N. & Macdonald G.E., (1979), "Television viewing and fear of victimization: Is the relationship causal?" in *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 37, no. 2, pp. 170-179.
- Dornbusch S.M., Carlsmith J.M., Bushwall S.J., Ritter P.L., Leiderman H., Hastorf A.H. and Gross R.T., (1985), "Single Parents, Extended Households, and the Control of Adolescents", in *Child Development*, vol. 56, no. 2, pp. 326-341.
- Drakulich M.K., (2015), "Concerns for Self or Family? Sources of and Responses to Altruistic Fear", in *Journal of Interpersonal Violence*, vol. 30, no. 7, pp. 1-40.

- Eccles J.S., Midgley C., Wigfield A., Buchanan C.M., Reuman D., Flanagan C., Mac I., Douglas N., Joseph M. (ed.) (1997), *The evolution of psychology: Fifty years of the American Psychologist*, Washington, DC, US: American Psychological Association, pp. 475-501.
- Emde R.N., (1992), "Individual meaning and increasing complexity; contributions of Sigmund Freud and Rene Spitz to developmental psychology", in *Developmental Psychology*, vol. 28, no. 3, pp. 347-359.
- Farrall S., (2007), *Experience and Expression in the Fear of Crime: Full Research Report ESRC End of Award Report, RES-000-23-1108*. Swindon: ESRC.
- Farrington D.P., (1977), "The Effects of Public Labelling", in *The British Journal of Criminology*, vol. 17, no. 2, pp. 112-125.
- Farrington D.P., (1989), "Early predictors of adolescent aggression and adult violence", in *Violence and Victims*, vol. 4, no. 2, pp. 79-100.
- Farrington D.P., (2001), "Key Results from The First Forty Years Of The Cambridge Study In Delinquent Development", in Thornberry, T.P. and Krohn, M.D. (eds) *Taking Stock of Delinquency: An Overview of Findings from Contemporary Longitudinal Studies*, New York: Kluwer/Plenum.
- Flitcraft A., Hadley S.M., Hendricks-Matthews M.C., McLeer S.V., Warshaw C., (1992), *Diagnostic and treatment guidelines on domestic violence*, Chicago, Ill: American Medical Association.
- Freud A., (1958), "Adolescence", in *Psychoanalytic Study of the Child*, vol. 13, pp. 255-278.
- Freud S., (1964), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (J. Strachey, Ed.). Oxford, England: Macmillan.
- Galeano E., (2005), «Δαίμονες με παρελθόν και μέλλον» *Le Monde diplomatique – Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 8ος χρόνος, No 400, 16 Οκτωβρίου 2005, σ.σ. 39-42.
- Garofalo J., (1979), "Victimization and the Fear of Crime", in *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 16 (1), pp. 80-97.
- Gass K., Jennifer J. and Judy D., (2007), "Are Sibling Relationships Protective? A Longitudinal Study," in *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, vol. 48, no. 2, pp. 167-175.
- Gewirtz R., (1969), "Mechanisms of Social Learning: Some Roles of Stimulation and Behavior in Early Human Development", in Goslin D.A., (ed.), *Handbook of Socialization Theory and Research*, Chicago: Rand Mc Nally.
- Giddens A., (1991), *Modernity and Self-Identity*, Cambridge: Polity Press.
- Glueck Sh. and Glueck E., (1950), *Unraveling Juvenile Delinquency*, Cambridge, Harvard University Press.

- Goodey J., (1994), "Fear of crime: What can children tell us?" in *International Review of Victimology*, vol. 3(3), pp. 195-210.
- Goodey J., (1996), "Adolescence and the Socialization of Gendered Fear" in Martin Schwarz and Dragan Milovanovic (eds) *Race, Gender and Class in Criminology*, London: Garland Publ.
- Goodstein L. and Shotland R.L. (1980), "The crime causes model: A critical review of the relationships between fear of crime, bystander surveillance, and changes in the crime rate", *Victimology*, vol. 5, pp. 133-151.
- Gove W.R., Hughes Michael and Galle Omer R., (1979), "Overcrowding in the Home: An Empirical Investigation of Its Possible Pathological Consequences", in *American Sociological Review*, vol. 44, pp. 59-80.
- Gray E., Jackson J. and Farrall S., (2006), Reassessing the fear of crime: Frequencies and correlates of old and new measures, in Experience and Expression in the Fear of Crime: Working Paper, no. 3, pp. 1-28.
- Groves B., (1999), "Mental Health Services for Children Who Witness Domestic Violence", in *The Future of Children*, vol. 9, no. 3, pp. 122-132.
- Hale C., (1996), "Fear of Crime: A Review of the Literature", from https://scholar.google.gr/scholar?cluster=10137317148133863424&hl=el&as_sdt=0,5&as_vis=1, pp.1-77.
- Hatzichristou C., (1993), "Children's adjustment after parental separation: A teacher, peer and self-report in Greek sample", in *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, vol. 34, no. 8, pp. 1469-1478.
- Hawkins J. D., Herrenkohl T., Farrington D.P., Brewer D., Catalano R.F. & Harachi T.W., (1998), "A review of predictors of youth violence", in R. Loeber & D.P. Farrington (eds), *Serious & violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions*, Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.
- Heeks M., Reed S., Tafsiri M. and Prince S., (2018), *The economic and social costs of crime*, 2th ed, Home Office.
- Herrenkohl T. I., Sousa C., Tajima E. A., Herrenkohl R. C. & Moylan C.A., (2008), "Intersection of Child Abuse and Children's Exposure to Domestic Violence", in *Trauma, Violence, & Abuse*, vol. 9(2), pp. 84-99.
- Hindelang M. S., Gottfredson M. R. and Garofalo J., (1978), *Victims of Personal Crime: An Empirical Foundation for a Theory of Personal Victimization*, Ballinger, Cambridge, Mass.
- Hinkle C.J., (2013), "The relationship between disorder, perceived risk, and collective efficacy: a look into the indirect pathways of the broken windows thesis", in *Criminal Justice Studies: A Critical Journal of Crime, Law and Society*, vol. 26:4, pp. 408-432.

- Hirschi T., (1969), *Causes of delinquency*. Berkeley, CA: University of California Press, Stern, M., Northman.
- Hirschi T., (1983), "Families and Crime", in the *Wilson Quarterly*, vol. 7, no. 2, pp. 132-139.
- Hollway W. and Jefferson T., (1997), "The risk society in an age of anxiety: situating fear of crime", in *The British Journal of Sociology*, vol. 48, no. 2, pp. 255-266.
- Hough M., (2004), "Worry about Crime: Mental Events or Mental States?", in *International Journal of Social Research Methodology*, vol. 7, no. 2, pp. 173-176.
- Jackson J. and Gray E., (2010), "Functional fear and public insecurities about crime", in *British journal of criminology*, vol. 50 (1), pp. 1-22.
- Jackson J. and Stafford M., (2009), "Public health and fear of crime: a prospective cohort study", in *British journal of criminology*, vol. 49, no. 6 pp. 832-847 from <https://pdfs.semanticscholar.org/88b0/10af9843e63436bd601f567aa10bf9abd4ff.pdf>.
- Jackson J., (2009), "A Psychological Perspective on Vulnerability in the Fear of Crime", in *Psychology, Crime & Law*, vol. 15, no. 4, pp. 365-390.
- Jenkins J.M. and Smith, M.A., (1990), "Factors Protecting Children Living in Disharmonious Homes: Maternal Reports", in *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, vol. 29, no. 1, pp. 60-69/
- Johnstone J.W.C., (1981), "Delinquency and the changing American family", in Shicher, D. and Kelly, D.H. (eds), *Critical Issues in Juvenile Delinquency*, Heath Lexington Books, Lexington, MA
- Junger M., Greene J., Schipper R., Hesper F. and Estourgie V. (2013), "Parental Criminality, Family Violence and Intergenerational Transmission of Crime Within a Birth Cohort", in *European Journal on Criminal Policy and Research*, vol. 19, no. 2, pp. 117-133.
- Kendler K.S., Neale M.C., Kessler R.C., Heath A.C., Eaves L.J., (1992), "Major Depression and Generalized Anxiety Disorder: Same Genes, (Partly) Different Environments?", in *Arch Gen Psychiatry*, vol. 49, no. 9, pp. 716-722.
- Kierkus C.A., & Hewitt J.D., (2009), "The contextual nature of the family structure delinquency relationship", in *Journal of Criminal Justice*, vol. 37, pp. 123-132.
- Killias M. and Clerici Ch., (2000), "Different Measures of Vulnerability in their Relation to Different Dimensions of Fear of Crime", in *British Journal of Criminology*, vol. 40, pp. 437-450.

- Killias M., (1990), "Vulnerability: Towards a better understanding of a Key Variable in the Genesis of Fear of Crime", *Violence and Victims*, vol. 5, pp. 97-108.
- Kornreich J.L., Kimberly D.H., Giovanna R. and O'Sullivan L.F. (2003), "Sibling Influence, Gender Roles, and the Sexual Socialization of Urban Early Adolescent Girls", in *The Journal of Sex Research*, vol. 40, no. 1, pp. 101-110.
- Lea J. and Young J., (1984), *What is to be Done about Law and Order? – Crisis in the Eighties*, Harmondsworth, United Kingdom: Penguin.
- Léauté J., (1981), *Criminologie et Penologie, Le cours du droit*, Paris, Cujas.
- Lester D.J., (1963), "Delinquency Proneness and Family Anomie", in *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, vol. 54, no. 2, pp. 146-154.
- Livaditis M., Zaphiriadis K., Fourkioti A., Tellidou C., & Xenitidis K.I., (2002), "Parental loss and problem behaviour in Greek adolescents: student and teacher perspectives", in *International Review of Psychiatry*, vol. 14, no. 1, pp. 60-65.
- Maccoby E.E., (1992), "The Role of Parents in the Socialization of Children: An Historical Overview", in *Developmental Psychology*, vol. 28, no. 6, p. 1006-1017.
- Maccoby E.E. & Martin J.A., (1983), "Socialization in the context of the family: Parent-child interaction", in P.H. Mussen (ed.) & E.M. Hetherington (Vol. Ed.), *Parenting Style and Its Correlates. Handbook of child psychology: vol. 4*, 4th ed., *Socialization, personality, and social development*, New York: Wiley.
- Maguin E., Hawkins J.D., Catalano R.F., Hill K., Abbott R. and Herrenkohl T., (1995), "Risk factors measured at three ages for violence at age 17-18", *Paper presented at the American Society of Criminology*, November 1995, Boston, MA.
- Manning W.D. & Lamb K.A., (2003), "Adolescent Well-Being in Cohabiting, Married, and Single-Parent Families", in *Journal of Marriage and Family*, vol. 65, no. 4, pp. 876-893.
- Marjoribanks K., (1979), *Families and their Learning Environment*, London, Routledge and Kegan Paul.
- Matthews R., (2006), λήμμα "punitiveness" E. McLaughlin and Muncie J. (eds), *The Sage Dictionary of Criminology*, 2nd ed., Sage publications.
- Mattison J., & Mirrlees-Black C., (2000), *Attitudes to crime and criminal justice: Findings from the 1998 British Crime Survey*, London, HMSO.
- May D.C., Keith S., Rader N.E. and Dunaway R.G., (2015), "Predicting Adolescent Fear of Crime Through the Lens of General Strain Theory.", in *Sociological Focus*, vol. 48, no. 2, pp. 172-189.

- May D.C., Vartanian L.R. and Virgo K., (2002), "The Impact of Parental Attachment and Supervision on Fear of Crime among Adolescent Males", in *Adolescence*, vol. 37, no. 146, pp. 267-288.
- McElhaney K.B., Allen J.P., Stephenson J.C. and Hare A.L., (2009), "Attachment and Autonomy During Adolescence", in *Handbook of Adolescent Psychology*, vol. 1: Individual Bases of Adolescent Development, 3rd ed., edited by R.M. Lerner, and L. Steinberg, Hoboken, NJ: Wiley.
- McKissack I., (1974), "A Less Delinquent Cohort", in *The British Journal of Criminology*, vol. 14, no. 2, pp. 158-164.
- Meško G., Fallshore M., Rep M. and Huisman A., (2007), "Police Efforts in the Reduction of fear of Crime in Local Communities – Big Expectations and Questionable Effects", in *Kriminologija Sociologija Mintis ir veiksmas*, vol. 2, no. 20, pp.70-91.
- Miethe T.D. and Lee G.R., (1984), "Fear of Crime among Older People: A Reassessment of the Predictive Power of Crime Related Factors", in *The Sociological Quarterly*, vol. 25, no. 3, pp. 267-287.
- Miller J.G., (1965), "Living Systems Theory: Basic Concepts", in *Behavioral Science*, vol. 10, n.3, pp. 193-237.
- Minuchin P., 1985, *Families and Individual Development: Provocations from the Field of Family Therapy*, in *Family Development and the Child*, vol. 56, no. 2, pp. 289-302.
- Noom M.J., (1999), *Adolescent Autonomy: Characteristics and correlates*. Delft, The Netherlands:Eburon.
- Noom M.J., Dekovic M. and Meeus W.H.J., (1999), "Autonomy, attachment and psychosocial adjustment during adolescence: a double-edged sword?", in *Journal of Adolescence*, vol. 22, no. 6, pp. 771-783.
- Norland S., Shover N., Thornton W., & James J., (1979), "Intrafamily Conflict and Delinquency", in *The Pacific Sociological Review*, vol. 22, no. 2, pp. 233-237.
- Nye F.I., (1958), *Family relationships and delinquent behavior*. Oxford, England: John Wiley.
- Pantazis Ch., (2000), "Fear of Crime, Vulnerability, and Poverty", *British Journal of Criminology* 40, pp. 414-436.
- Perkins D.D., & Taylor R.B., (1996), "Ecological assessments of community disorder: Their relationship to fear of crime and theoretical implications", in *American Journal of Community Psychology*, vol. 24, no. 1, pp. 63-107.
- Podaná Z. & Krulichová E., (2018), "The impact of parenting style on fear of crime among adolescent girls and boys", in *Journal of Youth Studies*, vol. 21:8, pp. 1077-1094.

- Rader N.E., (2010), "Until Death Do Us Part? Husband Perceptions and Responses to Fear of Crime", in *Deviant Behaviour*, vol. 31, no. 1, pp. 33-59.
- Rader N., (2017), "Fear of Crime, in Oxford Research Encyclopedia of Criminology", from <https://oxfordre.com/criminology/view/10.1093/acrefore/9780190264079.001.0001/acrefore9780190264079-e-10?print=pdf>.
- Rader N.E. and Stacy H. Haynes, (2011), "Gendered Fear of Crime Socialization: An Extension of Aker's Social Learning Theory", in *Feminist Criminology*, vol. 6, no. 4, pp. 291-307.
- Rahav G., (1980), "Birth Order and Delinquency", in *The British Journal of Criminology*, vol. 20, no. 4, pp. 385-395.
- Riger S., Gordon M.T., & Le Bailly R., (1978), "Women's fear of crime: From blaming to restricting the victim", in *Victimology: An International Journal*, vol. 3, no. 314, pp. 274-284.
- Rosen L., (1970), "The broken home and male delinquency", in Marvin Wolfgang, Leonard Savitz, and Norman Johnson (eds), *The Sociology of Crime and Delinquency*, New York: John W. Wiley and Sons, Inc.
- Sacco F.V., (1993), "Social Support and the Fear of Crime", in *Canadian J. Criminology*, vol. 35, pp. 187-196.
- Salter M.D. (1940), *An evaluation of adjustment based upon the concept of security*, University of Toronto Press. University of Toronto Studies Child Development. Series No. 18.
- Sampson R.J. and Wooldredge J.D., (1986), "Evidence that high crime rates encourages migration away from central cities", in *Sociology and Social Research*, vol. 70, no. 4, pp. 310-314.
- Sears R.R., Whiting J.W.M., Nowlis V. & Sears P.S., (1953), "Some child-rearing antecedents of aggression and dependency in young children", in *Genetic Psychology Monographs*, vol. 47, pp. 135-236.
- Shaw C.R. and McKay H.D., (1932), "Are Broken Homes a Causative Factor in Juvenile Delinquency?", in *Social Forces*, vol. 10, no. 4, pp. 514-524.
- Singer A.J., Chouhy C., Lehmann P.S., Walzak J.N., Gertz M. and Biglin S., (2019), "Victimization, Fear of Crime, and Trust in Criminal Justice Institutions: A Cross-National Analysis", in *Crime & Delinquency*, vol. 65, no. 6, pp. 822-844.
- Skogan W.G., (1986), *Fear of crime and neighborhood change. In Communities and Crime* (A. Reiss and M. Tonry, eds.) University of Chicago Press; Chicago.
- Skogan W.G., (1987), "The Impact of Victimization on Fear", in *Crime and Delinquency*, vol.3 3, pp. 135-154.
- Skogan W.G., & Maxfield M.G., (1981), *Coping with crime: Individual and neighborhood reactions*, London /Beverly Hills: Sage Publications.

- Snedker K.A., (2006), "Altruistic and Vicarious Fear of Crime: Fear for Others and Gendered Social Role", in *Sociological Forum*, vol. 21(2), pp. 163-195.
- Stiles M.M., (2002), "Witnessing Domestic Violence the Effect on Children", in *American Family Physician*, vol. 66, no. 11, pp. 2052-2066.
- Stoneman Z. and Gene H.B., (1986), "Same-Sex and Cross-Sex Siblings: Activity Choices, Roles, Behaviour, and Gender Stereotypes", in *Sex Roles*, vol. 15, pp. 495-511.
- Sulloway F.J., (1996), *Born to Rebel: Birth Order, Family Dynamics, and Creative Lives*. New York: Vintage Books.
- Tseloni A. and Zarafonitou Ch., (2008), "Fear of crime and victimization: a multivariate multilevel analysis of competing measurements", in *European Journal of Criminology*, vol. 5 (4), pp. 387-409.
- Tulloch M., (2004), "Parental fear of crime. A discursive analysis", in *Journal of Sociology*, vol. 40, pp. 362-377.
- Visser M., Scholte M. and Scheepers P., (2013), "Fear of Crime and Feelings of Unsafety In European Countries: Macro and Micro Explanations in Cross-National Perspective", in *The Sociological Quarterly*, vol. 54, no. 2, pp. 278-301.
- Vozmediano L., San-Juan C., Vergara I. A. and Alonso-Alberca N., (2017), "Watch out, Sweetie: The Impact of Gender and Offence Type on Parents' Altruistic Fear of Crime", in *Sex Roles*, vol. 77 no. 9-10, pp. 676-686.
- Wadsworth M., (1979), *Roots of Delinquency - Infancy, Adolescence and Crime*, New York, Barnes and Noble.
- Wallace L.H. and May D.C., (2005), "The Impact of Parental Attachment and Feelings of Isolation on Adolescent Fear of Crime at School", in *Adolescence*, vol. 40, no. 159, pp. 457-474.
- Warr M., (1985), "Fear of rape among urban women", in *Social Problems*, vol. 32, no. 3, pp. 238-250.
- Warr M., (1992), "Altruistic fear of victimization in households", in *Social Science Quarterly*, vol. 73, no. 4, pp. 723-736.
- Warr M., (2000), "Fear of Crime in the United States: Avenues for Research and Policy", in *Criminal Justice*, vol. 4, pp. 451-489.
- Warr M. & Ellison C., (2000), "Rethinking social reactions to crime: Personal and altruistic fear in family households", in *American Journal of Sociology*, vol. 106, no. 3, pp. 551-578.
- Watson J.B., (1913), "Psychology as the behaviorist views it", in *Psychological Review*, vol. 20, pp. 158-177.

- West D.J., (1982), *Delinquency, Its Roots, Careers and Prospects*, Heinemann London.
- Wilkinson K., (1974), "The broken family and juvenile delinquency: scientific explanation or ideology?", in *Social Problems*, vol. 21, no. 5, pp. 233-251.
- Wilson J.Q. and Herrnstein R.J., (1985), *Crime and Human Nature*, New York: Simon and Schuster.
- Wolfe D.A., Zak L., Wilson S. and Jaffe P., (1986), "Child witnesses to violence between parents: Critical issues", in *Behavioral and social adjustment*, vol. 14, no. 1, pp. 95-104.
- Wolfgang M. and Ferracuti F., (1982), *The Subculture of Violence*, Beverly Hills: Sage.
- Zani B., Cicognani E. and Albanesi C., (2001), "Adolescents' Sense of Community and Feeling of Unsafety in the Urban Environment", in *Journal of Community & Applied Social Psychology*, vol. 11, no. 6, pp. 475-489.
- Zarafonitou Ch., (2011), "Punitiveness, fear of crime and social views", in Kury, H., Shea, E. (eds) *Punitiveness – worldwide perspectives*, Bochum: Universitätsverlag Dr. Brockmeyer, 2011, pp. 269-294.

ΜΕΡΟΣ Β: ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΤΟΥ ΒΑΣΑΝΙΣΜΟΥ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

Τσικνή Δήμητρα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς τους καθηγητές μου και όλους εκείνους που συνέδραμαν στην εκπόνηση αυτής της εργασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο βασανισμός είναι μία πράξη ακραίας βίας, που πραγματοποιείται από ανθρώπους με εξουσία προς οποιονδήποτε, ώστε, με την πρόκληση πόνου να αποσπαστούν πληροφορίες και ομολογίες, να προκληθεί φόβος ή να επιβληθεί τιμωρία. Ο βασανισμός έχει χρησιμοποιηθεί σχεδόν σε όλες τις γνωστές κουλτούρες και κοινωνικές δομές παγκοσμίως, διαχρονικά. Τα βασανιστήρια θα εξεταστούν ως κρατικό έγκλημα. Από πολλές απόψεις, ο βασανισμός θεωρείται ως έγκλημα υπακοής. Οι μέθοδοι και οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται στα βασανιστήρια επηρεάζονται από τα ξεχωριστά χαρακτηριστικά κάθε κοινωνικού και πολιτισμικού πλαισίου, εμφανίζοντας ωστόσο, ταυτοχρόνως εντυπωσιακές ομοιότητες, ακόμα και ανάμεσα σε κουλτούρες, που δεν έχουν σχέση μεταξύ τους. Με τον καιρό και αναλόγως της κρατικής οργάνωσης (αυταρχικά έναντι δημοκρατικών κρατών), οι τεχνικές βασανισμού κινούνται από την πρόκληση σωματικού πόνου στην άσκηση ψυχολογικής βίας ή πνευματικής πίεσης, που δεν αφήνει σημάδια, αλλά στοχεύει σε περισσότερο εκλεπτυσμένες ανθρώπινες λειτουργίες. Δεν υπάρχει ένα ενιαίο, συνεκτικό θεωρητικό πλαίσιο για το έγκλημα του βασανισμού, ούτε κάποια θεωρία, που να εξηγεί την μετατροπή ενός ανθρώπου σε βασανιστή. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης απεικονίζουν το έγκλημα του βασανισμού με τρόπο κολακευτικό, αφήνοντας περιθώρια για εσφαλμένες αντιλήψεις και παρανοήσεις σχετικά με τα χαρακτηριστικά του και τις συνέπειες που προκαλεί στην κοινωνία. Οι δράστες εγκλημάτων βασανισμού δεν εμφανίζουν κάποιο συγκεκριμένο ψυχολογικό προφίλ, ούτε λαμβάνουν κάποια επίσημη εκπαίδευση. Εξοικειώνονται με την επιστήμη του πόνου και λειτουργούν κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες. Το έγκλημα του βασανισμού προκαλεί σημαντικές βλάβες στους βασανιστές, στα θύματα και στις κοινωνίες, και χρειάζεται ενίσχυση της ορατότητας περιπτώσεων βασανισμού, ώστε να κινητοποιηθεί περαιτέρω η επιστημονική έρευνα και η κοινωνική αντίδραση.

Λέξεις κλειδιά: Βασανιστήρια, η κουλτούρα του βασανισμού, κοινωνικές συνέπειες των βασανιστηρίων, προφίλ του βασανιστή

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ – ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΤΟΥ ΒΑΣΑΝΙΣΜΟΥ

Ο βασανισμός είναι μία παράδοση συμπεριφορά, που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι, είτε στο πλαίσιο ιδιωτικών σχέσεων, είτε ως μία μορφή επίσημης κρατικής αντίδρασης. Η χρήση του όρου «βασανιστήριο» επαναλαμβάνεται εσφαλμένως στην καθημερινή έκφραση για να περιγράψει καταστάσεις που προκαλούν δυσφορία, χωρίς να είναι πάντα εύκολο να γίνει σαφές πότε μία πράξη είναι απλώς δυσάρεστη ή γίνεται βασανιστική (Rejali, 2009).

Διαχρονικά, τα βασανιστήρια έχουν χρησιμοποιηθεί από, κατά τα άλλα, λογικούς ανθρώπους, με την πεποίθηση ότι η μέθοδος αυτή βοηθά στην διατήρηση του πολιτισμού, τουλάχιστον όπως τον γνώριζαν (Conroy, 2000: 27). Επιχειρώντας μία ιστορική αναδρομή για την παρουσία των βασανιστηρίων στον ανθρώπινο πολιτισμό, διαπιστώνουμε ότι πρόκειται για μία εξαιρετικά προσφιλή τεχνική, κυρίως απόσπασης πληροφοριών, τιμώρησης, εξαναγκασμού σε μεταβολή των πεποιθήσεων, εκφοβισμό της κοινότητας (Conroy).

Εδώ ο βασανισμός εξετάζεται υπό το πρίσμα του κρατικού εγκλήματος και ως προς τις κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις του. Θα μελετήσουμε τρόπους βασανισμού, τον βαθμό στον οποίο η χρήση αυτής της τεχνικής αποτελεί προνόμιο αυταρχικών κρατικών δομών ή εκτείνεται και στα δημοκρατικά κράτη και με ποια μορφή, όπως και τις κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις του φαινομένου, προσδιορίζοντας τις επιδράσεις που φέρνει στις κοινωνίες. Το ζήτημα της νομικής αντιμετώπισης του βασανισμού δεν θα μας απασχολήσει.

Τεχνικές βασανισμού χρησιμοποιούνται κυρίως για την απόσπαση πληροφοριών, την ανάκριση, την ομολογία εγκλημάτων, αληθιά ή ψευδή, από επίσημους κρατικούς φορείς (O'Mara, 2015: 6). Τα βασανιστήρια γίνονται αντιληπτά με διαφορετικό τρόπο, αναλόγως του χρονικού, κοινωνικού και πολιτισμικού πλαισίου στο οποίο λαμβάνουν χώρα. Εδώ, το πολιτισμικό πλαίσιο εξετάζεται υπό την έννοια της κουλτούρας.

Το έγκλημα του βασανισμού αποτελεί μία καθολική πραγματικότητα, αφού εμφανίζεται σε όλες σχεδόν τις κουλτούρες, σε κάθε πολιτική και κρατική δομή, σε όλες τις κοινωνίες, διαχρονικά (Austin, 2016; Austin, 2017). Αυτό που διαφέρει κάθε φορά είναι το είδος του βασανισμού, που χρησιμοποιείται, καθώς και η αιτιολόγηση πίσω από την επιλογή αυτής της πράξης. Θα περίμενε κανείς τα βασανιστήρια να είναι μία αποτελεσματική μέθοδος, αυτό όμως φαίνεται ότι δεν ισχύει στην πραγματικότητα (Anderson & Nussbaum, 2018: 231).

1. Ορισμός και πρακτικές δυσκολίες

Η έννοια του βασανισμού και πολύ περισσότερο, ο προσδιορισμός μίας πράξης ως βασανιστηρίου είναι εξαιρετικά δύσκολο να οριστεί. Για να συλλάβου-

με την έννοια του βασανισμού, θα πρέπει να εστιάσουμε στην συστηματική πρόκληση σωματικών μαρτυριών σε κρατούμενους από κρατικούς λειτουργούς για λόγους ομολογίας, αποκάλυψης πληροφοριών ή εκφοβισμού ή ακόμα και σε δραστηριότητες μη κρατικών λειτουργιών κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες (Rejali, 2009: 35).

Η δυσκολία ορισμού της έννοιας των βασανιστηρίων έγκειται σε μεγάλο βαθμό στον τρόπο με τον οποίο αυτά εφαρμόζονται. Εκτός από την πρόκληση σωματικού πόνου, που θεωρείται ως ένας μάλλον ασφαλής τρόπος διάκρισης των πράξεων σε βασανιστικές και μη, οι μέθοδοι άσκησης ψυχολογικής βίας δεν είναι πάντοτε εύκολο να ταξινομηθούν κάτω από τον ορισμό του βασανιστηρίου (Conroy, 2000: 37).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, με τον διευρυμένο ορισμό που χρησιμοποίησαν τα Ηνωμένα Έθνη το 1975, στην Σύμβαση εναντίον των Βασανιστηρίων και κάθε άλλης Σκληρής, Απάνθρωπης ή Εξευτελιστικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας («Σύμβαση για τα Βασανιστήρια»), όρισαν ως βασανιστήριο «κάθε πράξη με την οποία εμπρόθετα προκαλείται σοβαρός σωματικός ή ψυχικός πόνος σε έναν άνθρωπο για λόγους, όπως η απόσπαση πληροφοριών ή η ομολογία, ή τιμωρία του ίδιου για μία πράξη που διέπραξε ο ίδιος ή κάποιος άλλος ή υπάρχει υποψία ότι διέπραξε, ή για εκφοβισμό ή εξαναγκασμό του ίδιου ή κάποιου άλλου, ή για οποιονδήποτε λόγο διακρίσεων κάθε είδους, όταν αυτός ο πόνος προκαλείται από ή με την υποκίνηση ή με την συναίνεση ή με την συγκατάθεση κάποιου δημόσιου λειτουργού ή οποιουδήποτε ενεργεί με την επίσημη ιδιότητά του. Δεν περιλαμβάνει τον πόνο που προκύπτει από, κληροδοτείται ή εμπίπτει σε νομικές κυρώσεις». Η παράμετρος της «διάκριση κάθε είδους» προστέθηκε στην βελτίωση του ορισμού το 1984, ως μέρος των κινήτρων για τον βασανισμό, ενώ η διευρυμένη αυτή μορφή του ορισμού περιλαμβάνει και τις πρακτικές κρατικών λειτουργιών σε κλειστά ιδρύματα, όπως στρατόπεδα και φυλακές, εις βάρος κρατουμένων, ακόμα και σε πόλεις και χωριά όπου η αστυνόμευση είναι τόσο έντονη που δεν διαφέρει σημαντικά από την ζωή στην φυλακή (Patel, 2018: 63).

Οι Bybee και Yoo, νομικοί της κυβέρνησης George W. Bush στην Αμερική, έπειτα από τα τρομοκρατικά χτυπήματα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στην Νέα Υόρκη, υποστήριξαν ότι «βασανιστήριο δεν είναι η απλή πρόκληση πόνου σε κάποιον άλλο, αλλά το θύμα πρέπει να βιώσει έντονο πόνο, ισοδύναμο με εκείνον που θα προέκυπτε από σωματικό τραυματισμό τόσο σοβαρό, που θα ήταν πιθανό να καταλήξει σε θάνατο, ανεπάρκεια οργάνων, μόνιμη βλάβη, ή απώλεια κάποιας σημαντικής σωματικής λειτουργίας. Αν αυτός ο πόνος είναι ψυχολογικός, θα πρέπει να προκύπτει από κάποια από τις πράξεις που έχουν διαταχθεί και να προκαλεί μακροχρόνια ψυχική βλάβη» (Jeffreys, 2009: 30-31; Yoo & Bybee, 2005: 183).

Πολλοί ισχυρίζονται ότι οι ορισμοί που έχουν χρησιμοποιηθεί κατά καιρούς είναι περιοριστικοί, αφού καλύπτουν μόνο το ενδεχόμενο του «έντονου» πό-

νου, υποστηρίζοντας ότι συνολικά η προσέγγιση των βασανιστηρίων είναι λάθος, όπως η Marcy Strauss (2003) που υποστηρίζει ότι αν θεωρήσουμε βασανιστήρια κακοποιητικές πράξεις όπως ο υπερ-πληθυσμός των κελιών ενδέχεται να χαθεί μέρος της απωθητικής επίδρασης της έννοιας του βασανισμού.

Φαίνεται, συνεπώς, δύσκολο να προσδιοριστούν ως βασανιστήρια, πράξεις που έχουν στόχο την άσκηση ψυχολογικής πίεσης, τα λεγόμενα «καθαρά», σύμφωνα με τον Rejali, ή αλλιώς «αόρατα» (stealth) βασανιστήρια. Ο ίδιος, βεβαίως, ισχυρίζεται ότι και τα καθαρά βασανιστήρια στοχεύουν εξίσου στο σώμα (Rejali, 2009: 4).

2. Τα βασανιστήρια ως έγκλημα υπακοής

Τα βασανιστήρια συχνά αντιμετωπίζονται ως εγκλήματα υπακοής. Ως έγκλημα υπακοής, οι Kelman και Hamilton (1989: 46) ορίζουν «μία πράξη που πραγματοποιείται ως απάντηση σε εντολές των αρχών, η οποία όμως θεωρείται παράνομη ή ανήθικη από την ευρύτερη κοινότητα» και απαγορεύεται από διεθνείς συμβάσεις και διακηρύξεις.

Ένα κοινό έγκλημα μετατρέπεται σε έγκλημα υπακοής, όταν οι δράστες του επιδίδονται σε αυτό με ενθουσιασμό και καινοτόμο διάθεση, έχοντας ορθώς την πεποίθηση ότι η πράξη τους είναι εγκεκριμένη, προσδοκώμενη, ανεκτή και δικαιολογημένη από τις αρχές, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την επίσημη πολιτική, η οποία αντανακλά τις επιθυμίες και τις προσδοκίες των ανωτέρων τους (Kelman 2005). Το γεγονός ότι δεν υπάρχει απαραίτητα μία ξεκάθαρη εντολή από κάποιον ανώτερο προς τον βασανιστή, αλλά η εντολή συνάγεται από μία ολόκληρη ιεραρχική δομή, που εκφράζει την ανεκτικότητα της με τις πολιτικές που αναπτύσσει, επιτρέπει την εγκατάσταση ενός πλαισίου, εντός του οποίου οι υπάλληλοι μεσαιάς τάξης μεταφράζουν τις γενικές οδηγίες σε συγκεκριμένες πράξεις βασανισμού.

3. Ο βασανισμός διαχρονικά και διαπολιτισμικά

Τα βασανιστήρια είναι μία πανανθρώπινη, καθολική πρακτική, η οποία δεν εκλαμβάνονταν πάντα ως εγκληματική πράξη, πάντα όμως είχε έντονο πολιτισμικό και κοινωνικό πρόσημο (Ryley Scott, 1959: 36). Στον Ελλαδικό χώρο, πληθώρα στοιχείων σχετικά με την χρήση του βασανισμού, αναφέρει ότι ακόμα και η κλασική αθηναϊκή δημοκρατία, νομιμοποιούσε τις πράξεις βασανισμού, αποκλειστικά εις βάρος των σκλάβων (Gagarin, 1996), θεωρώντας μάλιστα, τις καταθέσεις τους έγκυρες και αξιόπιστες, μόνο αν προέκυπταν κατόπιν βασανισμού. Αντιστοίχως, στην Ρώμη, ο βασανισμός επιτρεπόταν να εφαρμοστεί αρχικά μόνο στους σκλάβους, και στους ελεύθερους πολίτες μόνο για το αδίκημα της προδοσίας, ενώ από τον τέταρτο αιώνα και μετά, και οι ελεύθεροι πολίτες,

μπορούσαν να βασανιστούν διά σταυρώσεως, ακρωτηριασμού, παράδοσης προς βορά άγριων ζώων στις αρένες, κτλ. (Congo, 2000: 27-28).

Η ανάπτυξη του Χριστιανισμού θα μπορούσε να λειτουργήσει καταλυτικά στην χρήση των βασανιστηρίων, αφού η χριστιανική Εκκλησία αρχικά στάθηκε αντίθετη σε αυτές τις τεχνικές, ωστόσο, από τον 13^ο αι. και μετά, διά στόματος Πάπα Ιννοκέντιου IV, ανακοινώθηκε ότι οι αιρετικοί άξιζαν τον βασανισμό και οι αρχές όφειλαν να τον εφαρμόσουν (Congo, 2000: 28).

Στην διάρκεια του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης, ο βασανισμός χρησιμοποιήθηκε τόσο ως ανακριτικό μέσο, όσο και ως μέσο τιμωρίας, με δεδομένο μάλιστα ότι η φυλάκιση δεν αποτελούσε μέρος του ποινικού κολασμού των εγκληματιών, αλλά μόνο ένα είδος κράτησης έως την τέλεση της σωματικής ποινής (Congo, 2000: 30). Οι σωματικές ποινές, ήταν εξαιρετικά δημοφιλείς στην Ευρώπη κατά την περίοδο αυτή, και κλιμακώνονταν αναλόγως της βαρύτητας του διαπραχθέντος εγκλήματος (Langbein, 2006).

Από το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα, η Ευρώπη άρχισε να διευρύνει το ποινικό της σύστημα σε λιγότερο σωματικές και περισσότερο εναλλακτικές τιμωρίες, χωρίς ωστόσο να εκλείψουν τα βασανιστήρια: φυλάκιση σε άθλιες συνθήκες, πτωχοκομεία, εξορία σε απομακρυσμένες περιοχές, δουλειά σε γαλέρες, προσφέρθηκαν ως επιλογές εναλλακτικές της θανατικής ποινής και δη διά βασανισμού (Congo, 2000: 30).

Ο 18^{ος} και ο 19^{ος} αιώνας χαρακτηρίστηκαν από σημαντικές αλλαγές τόσο στον ποινικό κολασμό γενικώς, όσο και στην χρήση του βασανισμού ειδικότερα. Στο εμβληματικό έργο του «Επιτήρηση και Τιμωρία» (1995:7), ο Michel Foucault επισημαίνει την ανάδειξη μίας νέας θεωρίας για τον νόμο και το έγκλημα, μίας νέας πολιτικής ή ηθικής αιτιολόγησης της τιμωρίας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο τοποθετεί και την εξάλειψη του βασανισμού από την σφαίρα του δημοσίου θεάματος, η οποία συνοδεύτηκε από την αντίστοιχη μεταμόρφωση του συνόλου σχεδόν των ποινικών κωδίκων και των ιδρυμάτων ποινικού χαρακτήρα. Το σώμα έπαψε πλέον να αποτελεί τον κύριο στόχο της ποινικής παρέμβασης, και αυτή η μεταβολή αφαίρεσε ένα σημαντικό μέρος της θεατρικότητας της επιβολής ποινής του προηγούμενου διαστήματος. Έπειτα από αυτήν την μεταβολή, η ποινή κατέληξε να είναι, πάντα σύμφωνα με τον Foucault (8-11), το πλέον κρυφό μέρος της ποινικής διαδικασίας, περνώντας από το πεδίο της καθημερινής αντίληψης σε εκείνο της αφηρημένης συνείδησης, ενώ η αποτελεσματικότητά της άρχισε να εκπορεύεται από το αναπόφευκτο της επιβολής της και όχι από την ορατή έντασή της. Το σώμα δεν αποτελούσε πλέον στοιχείο του ποινικού συστήματος και η έκλυση δυσβάσταχτου πόνου αντικαταστάθηκε από τον περιορισμό και την αναστολή δικαιωμάτων.

Όσο πλησιάζουμε στο σήμερα, θα περίμενε κανείς ότι αυτού του είδους οι μορφές μεταχείρισης θα είχαν εκλείψει, με δεδομένη την τεχνολογική εξέλιξη, η

οποία θα μπορούσε ενδεχομένως να προσφέρει πληροφορίες στις αντίστοιχες κρατικές υπηρεσίες, χωρίς να μεσολαβεί η βασανιστική μεταχείριση των κρατουμένων. Η πραγματικότητα διαψεύδει αυτήν την προσδοκία, με τα βασανιστήρια να συνεχίζουν να περιλαμβάνονται στον εκτενή κατάλογο των μεθόδων που χρησιμοποιούνται, από τους στρατούς σε καιρό πολέμου, αλλά και από τις εθνικές ή τοπικές αστυνομικές αρχές σε καιρό ειρήνης. Ο 20^{ός} αιώνας, με τον συνεχή, σταδιακό εκδημοκρατισμό των περισσότερων χωρών, δεν διακρίθηκε εντέλει για την εξάλειψη των βασανιστηρίων, έχει, αντιθέτως, με τρόπο θλιβερό να παρουσιάσει γεγονότα, όπως η σφαγή των Αρμενίων, το Ολοκαύτωμα, τα Γκούλαγκ, με όσα δεινά αυτά έφεραν στην ανθρωπότητα (Cesereanu, 2006).

4. Καθολικότητα της πρακτικής του βασανισμού: αυταρχικά και δημοκρατικά κράτη

Η χρήση των βασανιστηρίων, ως είδους κρατικής πολιτικής, θεωρείται δεδομένη, καθολική και διαχρονική, με κάποιες διαφοροποιήσεις ως προς το είδος βασανισμού που θα χρησιμοποιηθεί, αναλόγως των αναγκών, επιθυμιών και μεθοδεύσεων κάθε πλαισίου (Vreeland, 2008). Η καθολικότητα των βασανιστηρίων διαπιστώνεται εύκολα με βάση τα στοιχεία, που παρέχονται στους σχετικούς πίνακες της Διεθνούς Αμνηστίας (III-Treatment & Torture Data Collection Project Dataset), όπου κωδικοποιούνται τόσο τα περιστατικά, όσο και οι δράστες, τα κίνητρα, αλλά και οι νομικές αντιδράσεις, καθώς και οι αδυναμίες στην μεταχείριση ανάλογων περιστατικών. Σύμφωνα με τα δεδομένα ως το 2005 η χρήση βασανισμού, ασχέτως άλλων χαρακτηριστικών των κρατών, αφορά σχεδόν όλα τα σύγχρονα μεγάλα κράτη (Nolack, 2014).

Ο Rejali (2009: 2) υποστηρίζει ότι οι δικτατορίες σε γενικές γραμμές, όχι μόνο δεν ενδιαφέρονται για τις συνέπειες της εμφανούς βίας, αλλά, επιτρέπουν και επιδεικνύουν τα σημάδια από την άσκησή της, κυρίως σε αντιφρονούντες, για λόγους εκφοβισμού ή επίδειξη δύναμης. Οι δημοκρατίες, αντιθέτως, λόγω της δυνατότητας των πολιτών να ελέγξουν και να αντιδράσουν στην κρατική βία, φαίνεται να αναπτύσσουν περισσότερο καλυμμένες μεθόδους.

Οι διαφορές στην χρήση βασανισμού μεταξύ δημοκρατικών και αυταρχικών κρατών είναι δομικές και αφορούν κυρίως τους τρόπους που τα βασανιστήρια προκύπτουν, νομιμοποιούνται ή επιτρέπεται να χρησιμοποιούνται μέσα στον χρόνο, ενώ οι ομοιότητες, ως επί το πλείστον αφορούν την αιτιολόγηση για την χρήση, όπως αυτή διατυπώνεται από τις ηγεσίες των κρατών. Στις ομοιότητες, δεν συμπεριλαμβάνεται η συχνότητα εμφάνισης, με τα δημοκρατικά κράτη να εμφανίζουν σημαντική ταλάντωση στην χρήση πρακτικών βασανισμού, σε αντίθεση προς τα αυταρχικά κράτη, που συχνά τις χρησιμοποιούν ως μέρος της καθημερινής πολιτικής πρακτικής τους (Austin, 2016).

Σύμφωνα με τον Rejali (2009: 4), οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται από δημοκρατικά κράτη, τα καθαρά βασανιστήρια, δεν είναι αμιγώς ψυχολογικές, αλλά σωματικές, με μόνη διαφορά την αποφυγή πρόκλησης ορατού τραύματος. Αντιστοίχως, οι μέθοδοι που δεν στοχεύουν απευθείας στο σώμα, αλλά στον νου, όπως η στέρηση αντιληπτικών ερεθισμάτων ή ύπνου, ή η παραμονή σε πολύ μικρούς χώρους, ή η έκθεση σε υπερβολικά έντονους ήχους, έχουν παραλλήλως και σημαντική σωματική διάσταση.

Η καθολικότητα των βασανιστηρίων προκύπτει και από τα είδη των τεχνικών που εφαρμόζονται. Παρατηρούμε να εμφανίζονται σε ολόκληρο τον κόσμο παρόμοιες τεχνικές βασανισμού, οι οποίες ενδεχομένως διακρίνονται σε μοτίβα, που ευνοούνται περισσότερο σε κάποιες περιοχές έναντι άλλων, ωστόσο, παρουσιάζουν εντυπωσιακή ομοιότητα μεταξύ τους, ανεξαρτήτως συνθηκών, κουλτούρας ή άλλων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, ή, ενδεχομένως αναφέρονται με διαφορετικές ονομασίες (Sironi & Branche, 2002).

Το γεγονός ότι οι μέθοδοι βασανισμού ανά τον κόσμο παρουσιάζουν μικρή ποικιλία, ασχέτως κουλτούρας ή κρατικής δομής προκαλεί εντύπωση, αφού η χρήση κοινών πρακτικών σε διαφορετικά περιβάλλοντα δεν μπορεί να αποδοθεί σε μία μεθοδική και συστηματική εκπαίδευση των βασανιστών, ούτε στην δέσμευση σε κάποιο δόγμα, ούτε και στην συμμόρφωση σε συγκεκριμένες εντολές, χωρίς, σε καμία περίπτωση να αμφισβητείται η ύπαρξη αυτής της τελευταίας συνθήκης (McCoy, 2012; Williams, 2013; Blakeley & Raphael, 2017).

5. Θεωρητικές υποθέσεις περί βασανιστηρίων

Το έγκλημα του βασανισμού δεν υποστηρίζεται από κάποια εμπειριστατωμένη θεωρητική τεκμηρίωση, που να οδηγεί σε ασφαλή συμπεράσματα ως προς τις μεθόδους, τους τρόπους χρήσης ή τις αιτίες βασανισμού. Η πιο οργανωμένη προσπάθεια ως τώρα έρχεται από τον Rejali (2006), με την μορφή θεωρητικών υποθέσεων. Οι υποθέσεις αυτές, κατά κύριο λόγο επιδιώκουν να εξηγήσουν την χρήση καθαρών και ορατών βασανιστηρίων από αυταρχικά ή δημοκρατικά κράτη και όχι να τεκμηριώσουν το έγκλημα του βασανισμού γενικώς ως μία ευρέως χρησιμοποιούμενη κρατική πρακτική για την μεταχείριση των κρατουμένων, που ξεφεύγει της νομιμότητας και της προάσπισης του δημόσιου συμφέροντος, δηλαδή ως ένα κρατικό έγκλημα.

Η *υπόθεση του τύπου βασανισμού (regime type hypothesis)*. Σύμφωνα με αυτήν τα δημοκρατικά κράτη, λόγω της ελευθερίας του τύπου, του ελέγχου για την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την υποχρέωση σε δημόσια λογοδοσία υιοθετούν καθαρές μεθόδους. Ωστόσο, η επιλογή καθαρών βασανιστηρίων και από αυταρχικά καθεστώτα, καθιστά την υπόθεση αυτή μάλλον ανεπαρκή, αφού δεν μπορεί να προσφέρει μία ασφαλή ερμηνεία ούτε για αυτήν την επιλογή, ούτε για την χρήση παραδοσιακών τεχνικών από δημοκρατικά κράτη σε περιπτώσεις εμπόλεμων συγκρούσεων (Rejali, 2009: 9-10).

Η υπόθεση της καθολικής παρακολούθησης (*universal monitoring hypothesis*). Προβλέπει ότι οι τεχνικές που δεν αφήνουν ορατά σημάδια είναι πιθανότερο να εφαρμοστούν σε δημοκρατικά περιβάλλοντα, λόγω της δημόσιας παρακολούθησης από εθνικούς και διεθνείς φορείς, ώστε να αποφευχθεί η κατακραυγή και καταδίκη της χώρας για βάνανυση μεταχείριση που ξεπερνά τα όρια της νομιμότητας και της διαφύλαξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μία έννοια που οι δημοκρατίες αντιλαμβάνονται ως εξαιρετικά σημαντική (Rejali, 2009: 262).

Η υπόθεση του καθολικού διανεμητή (*universal distributor hypothesis*). Πρόκειται για μία εναλλακτική ερμηνευτική υπόθεση, που έχει προταθεί από τους Noam Chomsky και Edward Herman, οι οποίοι ισχυρίστηκαν ότι η επιλογή του τρόπου βασανισμού δεν γίνεται σύμφωνα με την διεθνή παρακολούθηση και προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά βάσει της επιθυμίας της παγκόσμιας ελίτ για μία επίφαση νομιμότητας στις πράξεις της. Ασφαλώς, πρόκειται για μία στοχευμένη και περιοριστική υπόθεση, η οποία εστιάζει αποκλειστικά σε μία ομάδα και δεν εξετάζει άλλες παραμέτρους.

Η υπόθεση της μαθημένης τέχνης (*craft apprenticeship hypothesis*). Υποστηρίζει ότι η επιλογή της μεθόδου βασανισμού δεν βασίζεται σε επίσημη εκπαίδευση, αλλά πραγματοποιείται μέσω της διαδικασίας δοκιμής-σφάλματος και της μίμησης μεταξύ βασανιστών, με την ευκαιριακή υιοθέτηση τεχνικών που είναι γνωστές από άλλα πεδία (π.χ., χρήση συσκευών σήμανσης ζώων), ακόμα και από φήμες (Rejali, 2009: 263). Θεωρείται εξαιρετικά πειστική εξήγηση.

Η υπόθεση της επιστημονικής επιλογής (*scientific hypothesis*), δεν φαίνεται ιδιαίτερος ελκυστική, αφού στην πράξη, οι μέθοδοι βασανισμού δεν στηρίζονται σε προηγμένα τεχνολογικά μέσα υπό τον φόβο κυρίως του εντοπισμού (Rejali, 263). Απόπειρες, όπως η υπόθεση της παράδοσης δεν εξηγούν γιατί κάποιες παραδοσιακές μέθοδοι βασανισμού εγκαταλείφθηκαν, και προκρίθηκαν άλλες (Rejali: 264), ή η ιδεολογική υπόθεση, η οποία, επίσης δεν εξηγεί την ανομοιογένεια μεθόδων από κράτη παρόμοιας ιδεολογικής τοποθέτησης, ενώ θα αναμενόταν το αντίθετο.

6. Από το σώμα στην ψυχή: κλασσικά και σύγχρονα βασανιστήρια

Για αιώνες η επιβολή σωματικής ποινής στους εγκληματίες, αλλά και στους ύποπτους για εγκληματικές πράξεις αποτελούσε την μοναδική επιλογή ποινικής αντίδρασης. Κατά τον κλασικό βασανισμό, ο βασανιστής προκαλούσε εμφανή τραύματα, ώστε το σημαδεμένο σώμα του βασανιζόμενου να αποτελεί απόδειξη της κρατικής εξουσίας και να αποθαρρύνει ανάλογες συμπεριφορές (Rejali, 2009: 35). Οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνταν σε αυτό το πλαίσιο αποτελούν τρανή απόδειξη της βαρβαρότητας με την οποία αντιμετωπιζό-

ταν η ποινική διαδικασία κατά την περίοδο των κλασικών βασανιστηρίων (Anonymus, 1701, όπως αναφέρεται στον Foucault, 1995: 12).

Στα καθαρά βασανιστήρια, μεγάλο ρόλο φαίνεται να παίζει η πίεση και ο εξευτελισμός (Rejali, 2009). Οι κρατούμενοι αναγκάζονται να φάνε υγρά από την μύτη του ανακριτή στα ανακριτικά γραφεία της Βόρειας Ιρλανδίας, ή περιπτώματα στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, (Conroy, 2000: 35), να υφίστανται εικονικές εκτελέσεις σε εμπόλεμες ζώνες και σε φυλακές όπως του Guantanamo και του Abu Ghraib (Rejali). Στην Ουρουγουάη, έπαιζαν με το μυαλό του κρατούμενου (Weschler, 1998), αλλάζοντας καθημερινά τους κανόνες της φυλακής, βάζοντας τους να κάνουν μπάνιο χωρίς νερό, αφήνοντάς τους ολόκληρες ημέρες στην απόλυτη σιωπή ή σε έντονο θόρυβο, ή χρεώνοντας υπέρογκα ποσά στον κρατούμενο για την «φιλοξενία» που του παρασχέθηκε (Conroy, 2000: 37).

Τόσο τα σωματικά, όσο και τα καθαρά βασανιστήρια προσομοιάζουν μεταξύ κρατών με διαφορετική κουλτούρα. Για παράδειγμα, η χρήση του νερού, του ηλεκτρισμού, του ξυλοδαρμού, οι ασκήσεις εξάντλησης και στάσης του σώματος, η στέρηση ύπνου και τροφής αποτελούν τρόπους βασανισμού που συναντούμε σε όλες τις κουλτούρες. Η διαφοροποίηση έγκειται στον τρόπο που έχουν εφαρμοστεί, στα εργαλεία που χρησιμοποιούνται (π.χ., magnetos στην Λατινική Αμερική, Τουρκία, Ινδία, Ισραήλ, συσκευές τηλεπικοινωνιών στον πόλεμο του Βιετνάμ, ή καλώδια, στην Ευρώπη και ΗΠΑ, κτλ.). Η επιλογή συσκευής γίνεται βάσει διαθεσιμότητας, ή παράδοσης της κάθε περιοχής (Rejali, 2009: 179).

Αντιστοίχως, τα βασανιστήρια με χρήση νερού έχουν βαθιά παράδοση μέσα στον χρόνο σε όλες σχεδόν τις κουλτούρες. Ενδεικτικά, το νερό χρησιμοποιήθηκε σε κάποιες κουλτούρες για την δημιουργία συνθηκών πνιγμού, αλλού, για την ακραία μεταβολή της θερμοκρασίας του σώματος. Οι δύο πιο συνηθισμένοι τρόποι, πάντως, βασανισμού με νερό, είναι ο πνιγμός και η άντληση. Στον πνιγμό, το θύμα είτε βυθίζεται σε μεγάλη ποσότητα νερού, είτε νερό ρέει στα ρουθούνια και στο στόμα του, ώστε να μην μπορεί να αναπνεύσει (waterboarding). Στην άντληση, εισάγεται στο στόμα ή στον πρωκτό του θύματος ένα λάστιχο για την απευθείας ροή νερού στα εσωτερικά όργανα, τα οποία πολύ σύντομα γεμίζουν, διαστέλλονται και προκαλούν τόσο οξύ πόνο (Peters, 1996: 167), που φέρνει το θύμα σε κατάσταση σοκ (Duncan, 1964: 51). Η πρόθεση των βασανιστών είναι να παραμείνει ο βασανιζόμενος ζωντανός, έχοντας όμως έντονα αισθήματα πνιγμού, πόνου και αγωνίας (Crewdson, 2005).

II. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

7. Βασανισμός και επιμέρους κουλτούρες

Η κάθε διαφορετική κουλτούρα προσαρμόζει στα δικά της δεδομένα κοινές μεθόδους και τεχνικές βασανισμού. Για παράδειγμα, η Βόρεια Ιρλανδία χρησιμοποίησε συνηθισμένες μεθόδους καθαρών βασανιστηρίων, εφαρμόζοντάς τα στο πλαίσιο των «πέντε τεχνικών», τις οποίες εφάρμοζε ταυτοχρόνως: στέρξη αντιληπτικών ερεθισμάτων, τροφής και ύπνου, έκθεση σε διαρκή έντονο θόρυβο και διαρκή παραμονή σε στάση έντασης (Conroy, 2000: 6). Ο συνδυασμός αυτός μπορεί να προκαλέσει πρόσκαιρα ψυχωτικά επεισόδια, παραφροσύνη και σημαντικές μακροχρόνιες συνέπειες.

Αντιστοίχως, σε κομμουνιστικές χώρες, όπως η Σοβιετική Ένωση, η Κίνα και η Βόρεια Κορέα, ευδοκιμούν συνηθισμένες τεχνικές, όμοιες με αυτές που συναντούμε στις αστυνομίες της Ευρώπης και της Αμερικής. Αναφορές όπως αυτή των Hinkle και Wolff, περιγράφουν τις μεθόδους της εναλλαγής ανακριτών σε μία ανάκριση που συνεχίζει για ώρες, ακόμα και για μέρες, ισχυρά φώτα στα μάτια των ανακρινόμενων, αποστέρηση ύπνου, αυξομείωση της θερμοκρασίας έως την δημιουργία κλίματος έντονης δυσφορίας, μέχρι το «σπάσιμο» του ανακρινόμενου (Wickersham Commission, 1931).

8. Η κουλτούρα της Ευρώπης: Μεσαίωνας, Ιερά Εξέταση, 20^{ος} αιώνας

Η Ευρώπη διαχρονικά αποτέλεσε πεδίο πολιτικών και κοινωνικών ανακατατάξεων και δράσης για πλήθος λαών, καθένας από τους οποίους έφερνε μαζί του τις δικές του θέσεις για την ποινική μεταχείριση των εγκληματιών, τους δικούς του νομικούς κώδικες και τις συνακόλουθες μεθόδους τιμωρίας. Η μετάβαση σε περισσότερο πολιτισμένες συνθήκες, αλλά και η μεταβολή των θρησκευτικών πεποιθήσεων δεν συνέδραμαν στην εξάλειψη των βασανιστηρίων, παρά μόνο στην διαφορετική χρήση τους (Donnelly & Diehl, 2011:45).

Η θρησκεία επηρέασε σημαντικά το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, όπως και τον κατάλογο των πράξεων, που θεωρούνταν ποινικά κολάσιμες και των ποινών, που επέφεραν αυτές οι πράξεις (Donnelly & Diehl, 2011: 48). Η δημιουργία της Ιεράς Εξέτασης βρίσκεται σε αυτό το πλαίσιο εμπλοκής της θρησκείας με την δικαιοσύνη και έχει σταθεί εμβληματική στην μεταχείριση ανθρώπων με την χρήση βασανιστηρίων. Αποτέλεσε το δικαστήριο της Ρωμαϊκής Καθολικής Εκκλησίας για την καταστολή και εξάλειψη των αιρέσεων.

Οι ύποπτοι ως αιρετικοί βασανίζονταν ακόμα από την κράτησή τους, σε σκοτεινά, υγρά, αποπνικτικά από οσμές κελιά (Ryley Scott, 1959: 65). Οι ιεροεξεταστές δικαστές μετέτρεψαν τον βασανισμό σε τέχνη, κατορθώνοντας να

σπάσουν την αντίσταση ακόμα και των πλέον σκληρών και αποφασισμένων κατηγορούμενων, ασκώντας του κλιμακωτή πίεση: από την εσκεμμένα διαβολικής όψης εμφάνισή τους, περνούσαν σε απειλές, περιήγηση του θύματος στον χώρο των βασανιστηρίων και επίδειξη των εργαλείων, που επρόκειτο να χρησιμοποιηθούν επάνω του, έως το ξεγύμνωμά του, το δέσιμο και εντέλει τον βασανισμό του (Ryley Scott, 66-67).

Από τις χαρακτηριστικότερες μεθόδους βασανισμού της Ιεράς Εξέτασης είναι η «τροχαλία»: το θύμα ήταν κατά την συνήθεια της εποχής γυμνό, με δεμένους τους αστραγάλους και τα χέρια πίσω από την πλάτη. Με ένα σκοινί σηκωνόταν το σώμα του προς το ταβάνι, με βάρη προσαρμοσμένα στα πόδια. Όσο δεν ομολογούσε, ο εκτελεστής ανεβοκατέβαζε το σώμα, που πάθαινε σοκ από την απότομη μετακίνηση υπό την πίεση και των βαρών που είχε στα πόδια, καταλήγοντας σε εξαρθρώσεις, κατάγματα και δυσβάσταχτο πόνο στα οστά και στα νεύρα των άκρων (Ryley Scott, 1959: 169).

Το «ξύλινο άλογο» (Spanish Horse), διάσημο βασανιστήριο της εποχής, ήταν μία οριζόντια ξύλινη βάση, σε κάποια απόσταση από το έδαφος, με προσαρμοσμένα καρφιά στην επιφάνεια. Το θύμα τοποθετούνταν στην βάση αυτή, με τα χέρια και τα πόδια δεμένα με τροχαλίες που κινούνταν προς αντίθετες μεταξύ τους κατευθύνσεις. Συνδυαστικά, γινόταν και χρήση νερού, για την πρόκληση αισθήματος πνιγμού (Ryley Scott, 1959: 64-85).

Ο «τροχός» αποτέλεσε ένα από τα πλέον διαβόητα βασανιστήρια των Μέσων Χρόνων. Το σώμα του θύματος διαλυόταν, δεμένο στην εξωτερική επιφάνεια ενός ξύλινου τροχού, που κυλούσε είτε σε λόφους, είτε πάνω σε σιδερένια καρφιά τοποθετημένα στο έδαφος. Άλλοτε τα καρφιά βρισκόνταν στην ίδια την επιφάνεια του τροχού, με το σώμα του θύματος να ακουμπά κατευθείαν πάνω τους (Ryley Scott, 1959: 180).

Άλλες, χαρακτηριστικές μέθοδοι της εποχής ήταν: η «κόρη του οδοκαθαριστή», μία μεταλλική συσκευή σε σχήμα Α, με υποδοχές για τον λαιμό, τα χέρια και τα πόδια του θύματος, η οποία απαιτούσε να μαζέψει ο βασανιζόμενος το σώμα του, με την βλάβη, που μπορούσε να φτάσει στην εξάρθρωση μέσα σε λίγα λεπτά, να προκύπτει από την αφύσικη στάση της σπονδυλικής στήλης (Donnelly & Diehl, 2011: 138). Η «σιδερένια παρθένα» (Iron Maiden), μία γερμανική επινόηση, προσομοίαζε με αιγυπτιακή σαρκοφάγο, εξωτερικά με όψη γυναίκας και εσωτερικά, με ενσωματωμένα μεταλλικά καρφιά και στις δύο επιφάνειες, τα οποία τρυπούσαν το σώμα, σε επιλεγμένα σημεία, όχι όμως στην καρδιά, ώστε να αποφευχθεί ο ακαριαίος θάνατος (Donnelly & Diehl, 2011: 149).

Στον – όχι εξαντλητικό – κατάλογο των μεθόδων και εργαλείων βασανισμού του Μεσαίωνα, συναντούμε επίσης: σημάδεμα με πυρωμένο σίδηρο, καύση, σύνθλιψη του κρανίου και των άκρων, ακρωτηριασμούς, λιθοβολισμό, που συνεχίζεται στις ανατολίτικες παραδόσεις ακόμα και σήμερα (π.χ. στον

νόμο της σαρία), πνιγμό, βράσιμο, ή βύθιση στην θάλασσα, όπως και τον ματωμένο αετό, μία τεχνική των Βίκινγκς, κατά την οποία τα πλευρά του θύματος αποκολλούνταν από την σπονδυλική στήλη και αφαιρούνταν οι πνεύμονές του, προσεκτικά ώστε να μην πεθάνει αμέσως, δίνοντας για μερικές ώρες την εικόνα των ματωμένων φτερών ενός πουλιού, καθώς κρέμονταν έξω από το σώμα του. Το «πιρούνι των αιρετικών», με τις δύο άκρες μίας μεταλλικής ράβδου σε μορφή πιρουνιού, που έμπαινε στο πηγούνι και στο κοίλωμα του λαιμού, το πριόνισμα κατά το οποίο το θύμα βρισκόταν κρεμασμένο ανάποδα από μία ξύλινη βάση με τα πόδια ανοιχτά και οι βασανιστές έκοβαν το σώμα του κατά μήκος. Χαλινάρια, μεταλλικές μάσκες προσώπου και κρέμασμα σε κλουβιά για ταπεινώση και διαπόμπευση (Donnelly & Diehl, 2011: 127-179).

Η παράδοση του βασανισμού συνόδευσε την ιστορία της Ευρώπης έως και σήμερα, με την εισαγωγή και νέων μέσων, όπως ο ηλεκτρισμός. Η Γαλλία, για παράδειγμα, κατά τον πόλεμο στην Αλγερία, χρησιμοποίησε τεχνικές, όπως το ηλεκτρικό κρεβάτι ή σχάρα (gegeue), με εφαρμογή ηλεκτρικού φορτίου στο σώμα, κυρίως στα γεννητικά όργανα, ακρωτηριασμούς και μεθόδους πλύσης εγκεφάλου (Fano, 1968: 287-288). Η Ισπανία αντιστοίχως, στον πόλεμο κατά των Βάσκων, εφάρμοσε το βασανιστήριο της «σακούλας», με το κεφάλι του θύματος κλεισμένο σε σακούλα έως ότου πάθει ασφυξία, το «υποβρύχιο», με βύθιση του κεφαλιού σε βρώμικο νερό, ούρα ή σάλιο, κρέμασμα και σύριμο σε χαλίκια, κτλ. (Cesereanu, 2006).

Στην Ελλάδα, κατά την περίοδο της Εφταετίας, εξαιρετικά δημοφιλείς υπήρξαν η φάλαγγα (χτυπήματα στα πέλματα), το γρονθοκόπημα, το ηλεκτροσόκ, ο πνιγμός με την εισαγωγή υφασμάτων βουτηγμένων σε περιττώματα στο λαιμό του κρατούμενου, η άντληση, η χρήση σκόνης απορρυπαντικού, ή καυστικής σκόνης, ή παραισθησιογόνων, ώστε το θύμα να παραφρονήσει (Amnesty International, 1977). Στην Τουρκία επίσης εφαρμόστηκε η φάλαγγα, ο ακρωτηριασμός γεννητικών οργάνων, το σβήσιμο τσιγάρων, η εισαγωγή αντικειμένων με ηλεκτρισμό ή χωρίς στον πρωκτό και στον κόλπο, κυρίως κατά την μεταχείριση Κούρδων από τις τουρκικές αρχές (Cesereanu, 2006).

Τέλος, κατά την περίοδο των εθνικών εκκαθαρίσεων στην Βοσνία-Ερζεγοβίνη και στην Τσετσενία, χρησιμοποιήθηκαν μέθοδοι, όπως το σβήσιμο τσιγάρων, οι βιασμοί, σκύλοι εκπαιδευμένοι να προκαλούν τραύματα, ευνουχισμοί, ξυλοδαρμοί έως ακρωτηριασμού στα «στρατόπεδα θανάτου», λιμοκτονία και αφυδάτωση, εξαναγκασμός σε βρώση περιττωμάτων και άμμου, σοδομισμός ή εξαναγκασμός σε σοδομισμό μεταξύ κρατουμένων, (Gutman, 1993).

9. Η κουλτούρα της Ανατολής: Κίνα, Βόρεια Κορέα, Ιαπωνία, Ινδία

Η Ανατολή θεωρείται πρωτοπόρος στην χρήση των βασανιστηρίων. Η Κίνα, π.χ., θεωρείται ότι βρήκε εξωτικών μεθόδων βασανισμού. Στην πραγματικότητα, δεν επιδεικνύει μεγαλύτερη βαρβαρότητα σε σχέση με ευρωπαϊκά κράτη, αλλά η στάση της απέναντι στα βασανιστήρια παρέμεινε αμετάβλητη σε μεγάλο βάθος χρόνου, με το ποινικό της σύστημα να στηρίζεται από το 200 π.Χ. έως και τον 20^ο αιώνα στον νομικό Κώδικα Tang, που επέτρεπε την χρήση βασανιστηρίων (Donnelly & Diehl, 2011: 108).

Ένας από τους ευφάνταστους τρόπους που εφαρμόστηκαν στην Κίνα ήθελε τον κρατούμενο να «γονατίζει σε αλυσίδες», κρεμασμένος από τα δάχτυλα των χεριών πίσω από την πλάτη, με όλο το βάρος να πέφτει στα γόνατα και στα δάχτυλα των ποδιών, που ακουμπούσαν σε αιχμηρές αλυσίδες. Τα τραύματα είχαν συνήθως τέτοιο βάθος, που έκοβαν τους τένοντες, οδηγώντας σε μόνιμες βλάβες (Donnelly & Diehl, 2011: 109).

Τα βασανιστήρια θέσης του σώματος στις κινεζικές φυλακές εφαρμόζονταν κατά την διάρκεια του ύπνου, αναγκάζοντας τους κρατούμενους να κοιμούνται δεμένοι σε μία μόνο θέση. Ο βασανισμός διαβαθμιζόταν ανάλογα με το διαπραχθέν αδίκημα, κυμαινόμενος από συστροφή των αφτιών και διάρρηξη του δέρματος, έως μαστίγωμα, ή την πίεση του σώματος επάνω σε καλάμι μπαμπού, ώπου να προκληθεί εξοντωτικός πόνος, αλλά όχι μόνιμες βλάβες (Donnelly & Diehl, 2011: 110).

Άλλες προσφιλείς τακτικές των κινέζων περιλάμβαναν την τύφλωση, με ύφασμα βουτηγμένο στον ασβέστη, χτύπημα μέχρι θανάτου, κατατόμηση ή στραγγαλισμό (Hinkle & Wolff, 1956: 155), τρέξιμο μεταξύ των ανακρίσεων, με αλυσίδες στα πόδια (Lifton, 1961: 23), το βασανιστήριο της σταγόνας, που οδηγούσε στην παραφροσύνη και δεν ευδοκίμησε σε άλλες κουλτούρες (Innes, 1998: 63) και την μέθοδο του «θανάτου διά τεμαχισμού» ή «θανάτου με χίλια κοψίματα» (Ling Che), στην οποία, κατά κυριολεξία ο βασανιζόμενος τεμαχιζόταν ιεροτελεστικά σε φέτες, ενώ ο βασανιστής αποφάσιζε την χρονική διάρκεια της διαδικασίας ως τον τελικό στόχο, που ήταν ο θάνατος (Donnelly & Diehl, 2011: 113). Οι Κινέζοι ενέπλεκαν και τους συγκρατούμενους στον βασανισμό, συνδέοντας την συμπεριφορά καθενός με την τύχη των υπολοίπων (Lifton, 1961: 22-50), βάσει της νοοτροπίας της ομάδας (Rickett, 1971) και στην πλύση εγκεφάλου (Hsiao-tsu), η οποία, παρότι ανώδυνη, εκφύλιζε τον τρόπο σκέψης. Διεξαγόταν από παλιότερους, «εκπαιδευμένους» κρατούμενους (Cesereanu, 2006).

Η Βόρεια Κορέα επιδόθηκε σε τακτικές διαρκούς όρθιας στάσης (έως και 30 ώρες συνεχόμενα) με τον κρατούμενο να στέκεται μέσα σε λακκούβες με παγωμένο νερό (Carlson, 2002: 135), ή να περπατά με τους φύλακες να του

ρίχνουν παγωμένο νερό στα πόδια, πολλές φορές να κάνει όλα τα παραπάνω κρατώντας έναν βράχο στα χέρια. Το κρέμασμα αποτελούσε επίσης συνηθισμένη μέθοδο, η οποία άφησε πολλούς κρατούμενους ανάπηρους εφ' όρου ζωής ή, τους οδήγησε σε αργό και βασανιστικό πνιγμό, με τους φύλακες να τοποθετούν το κεφάλι του θύματος μέσα από τα σκοινιά από τα οποία κρεμόταν (Farrar-Hockley, 1995: 278).

Στην Ιαπωνία, παρότι το χαρακίρι ήταν πάντα προτιμότερο για λόγους τιμής, υπήρξαν βασανιστήρια, όπως ο «θάνατος με 21 κοψίματα», αντίστοιχη πρακτική με την Ling Che των Κινέζων, η καύση του κρατούμενου, το μαστίγωμα με μπαμπού με κοφτερές άκρες, το «αγκάλιασμα της πέτρας», κατά το οποίο ο βασανιζόμενος γονάτιζε σε κοφτερές πέτρες, ενώ οι φύλακες στοιβάζαν πάνω του άλλες πέτρες με μεγάλο βάρος. Στην σύγχρονη μορφή τους τα ιαπωνικά βασανιστήρια προσομοιάζουν με τα ευρωπαϊκά, προσαρμοσμένα στις ιδιαιτερότητες της χώρας (π.χ., Donnelly & Diehl, 2011: 114).

Σε χώρες με αυστηρό κοινωνικό διαχωρισμό και έντονη θρησκευτική συνείδηση, όπως η Ινδία, η χρήση βασανιστηρίων ήταν εκτεταμένη, με στόχευση και σκληρότητα. Σύμφωνα με τις επιταγές του Νόμου του Manu, ο έντονος πόνος, αύξανε τις πιθανότητες εξαγνισμού του «μιαρού» βασανιζόμενου (Donnelly & Diehl, 2011: 116). Συχνά, χρησιμοποιούνταν η απειλή βασανισμού μελών της οικογένειας, ώστε να πειστεί ο κατηγορούμενος να ενδώσει στις αρχές. Το βαρύ κλίμα της περιοχής, επίσης χρησιμοποιήθηκε για λόγους βασανισμού, με τον βασανιζόμενο να δένεται σε ένα δέντρο στο δάσος καλυμμένος με μέλι ώστε να προσελκύσει έντομα, τα οποία διείσδυαν στο δέρμα του, ή να υφίσταται το βάρος ελεφάντων (Donnelly & Diehl, 2011: 116-117).

10. Η κουλτούρα της Αφρικής

Σε παρόμοια κατάσταση αυθαίρετης επιβολής βασανισμού, ελέω θρησκευτικών, πολιτισμικών και κοινωνικών συνθηκών βρίσκεται η Αφρική. Οι φυλές της Αφρικής υπέστησαν διαφορετικές μορφές βασανιστηρίων από τους Ευρωπαίους κυρίως κατακτητές και άλλες από τους γηγενείς. Οι κατακτητές εφάρμοσαν μεθόδους όμοιες με εκείνες που χρησιμοποιούσαν στην Ευρώπη, προσαρμοσμένες στα διαθέσιμα μέσα κάθε περιοχής (Donnelly & Diehl, 2011: 118). Οι γηγενείς βασάνιζαν για λόγους κοινωνικούς και πολιτισμικούς, με καθαρά τοπικά κριτήρια. Για παράδειγμα, το πολύ βαρύ στην περιοχή αδίκημα της μοιχείας, τιμωρούνταν με θάνατο διά λιθοβολισμού, ή με εξαναγκασμό σε δημόσια συνουσία, στην κορύφωση της οποίας τρυπούσαν τα σώματα με έναν πάσσαλο, ή δένονταν οι μοιχοί σε δέντρα, στερούμενοι τροφή και νερό και φτάνοντας στα όρια της λιμοκτονίας, ταΐζονταν ο ένας τις σάρκες του άλλου (φυλή Ibo) (Donnelly & Diehl, 2011: 117).

Κατά τον 20^ο αιώνα, περίοδο ανακατατάξεων για την Αφρική, σε χώρες όπως η Νότια Αφρική, η πρώην Ροδεσία (πλέον Ζιμπάμπουε) και η Ναμίμπια, τα βασανιστήρια έλαβαν επίσημο κρατικό χαρακτήρα. Με την επίδραση και της αραβικής βαρβαρότητας στην περιοχή, απέκτησαν σεξουαλικό χαρακτήρα, με κάψιμο ή δέσιμο των γεννητικών οργάνων, ευνουχισμούς, σοδομισμούς, ούρηση στο πρόσωπο του θύματος, βιασμό από εκπαιδευμένους σκύλους, κτλ. (Comite Algerien, 1994). Στην Ρουάντα, κατά την διάρκεια των εθνικών εκκαθαρίσεων μεταξύ Τούτσι και Χούτου, ο βασανισμός έφτασε σε δυσθεώρητα ύψη, με τους Χούτου να προχωρούν σε πράξεις που στόχευαν στα εθνικά χαρακτηριστικά των Τούτσι: ακρωτηριασμό του στήθους των γυναικών, τρύπημα της μήτρας με βέλη και λόγχες, κόψιμο των δαχτύλων και της μύτης, ενδεικτικών της φυλής (Des Forges, 1999; Cesereanu, 2006).

11. Η κουλτούρα των NAZI

Η ναζιστική θηριωδία έμεινε στην παγκόσμια συνείδηση συνυφασμένη με την απάνθρωπη μεταχείριση, όχι μόνο μεμονωμένων ομάδων του πληθυσμού, που αποτέλεσαν άλλωστε και τον κύριο στόχο της ναζιστικής πολιτικής, αλλά όλων των ανθρώπων. Οι ναζιστικές δυνάμεις κατοχής αναμφισβήτητα προέβησαν σε αγριότητες, χωρίς ωστόσο τα βασανιστήρια που επέβαλαν να παίρνουν περισσότερο ομοιόμορφο χαρακτήρα, αντιθέτως, αναπτύχθηκαν με βάση προηγούμενες, αλλά και τοπικές παραδόσεις (Rejali, 2009: 91).

Για παράδειγμα, στην Γαλλία, όπως φάνηκε από τα αρχεία της Δίκης της Νυρεμβέργης, οι Γερμανοί κατακτητές, χρησιμοποίησαν το μαστίγιο ή βούρδουλα, το μπάνιο (βύθιση σε παγωμένο νερό και παραμονή σε παγωμένο κελί με τα ρούχα βρεγμένα), ηλεκτρισμό στα χέρια, στα πόδια, τα αφτιά, στον πρωκτό ή στο πέος, πίεση και συστοφή των όρχεων (IMT, 1949:173), εναλλακτικά, θραύση των δακτύλων με ειδικά εργαλεία σύσφιξης (IMT: 6:173, 37:293), κρέμασμα, με τα χέρια πίσω από την πλάτη και απότομο ανεβοκατέβασμα, με αποτέλεσμα την εξάρθρωση ή την απώλεια λειτουργικότητας, και κάψιμο με λάμπες, σπέρτα, φλόγιστρο, καυτό μέταλλο, ηλεκτρικό πάγκο, πρακτικές δημοφιλείς στην χώρα, πριν τον πόλεμο (IMT: 173; d'Orcival, 1971: 163).

Παρότι υπάρχουν αναφορές Γάλλων κρατουμένων για επιθέσεις από σκύλους, τρυπήματα και καψίματα των ματιών, αφαίρεση δοντιών και νυχιών, χρήση αλατιού στις πληγές, τραυματισμούς με ξυράφια, κτλ. (Delague, 1964), ειδικά για την δράση των Γερμανών στρατιωτικών, δεν υπάρχει δυνατότητα ασφαλούς γνώσης, αφού οι ίδιοι οι Ναζί στρατιώτες, αξιωματικοί και πολιτικοί κατέστρεψαν τα σχετικά αρχεία, περιορίζοντας σημαντικά την αντίληψή μας για όσα συνέβησαν κατά την περίοδο αυτή (Rejali, 2009: 94). Γενικώς, η πληροφόρηση που διαθέτουμε έρχεται από μαρτυρίες θυμάτων βασανισμού, οι

οποίες συντείνουν στην πεποίθηση ότι ο βασανισμός δεν ήταν οργανωμένος, ούτε ενιαίος, αλλά ο κάθε βασανιστής χρησιμοποιούσε αδίστακτα κάθε μέσο που διέθετε ώστε να πετύχει τον στόχο του, χωρίς να παίρνει επισήμως εντολές (Crankshaw, 1994: 130; Johnson, 1999: 286). Είναι, ωστόσο, γνωστό ότι από την έναρξη ακόμα της επέκτασης της γερμανικής κυριαρχίας, δόθηκαν κατευθύνσεις για την διεξαγωγή της σωστής ανάκρισης, με επιτρεπτή παρέμβαση μόνο τα χτυπήματα σε συγκεκριμένα σημεία του σώματος υπό επίβλεψη (Muller, 1991: 178-179). Από το 1942 και μετά, κατόπιν εντολής του αρχηγού της Γκεστάπο, Heinrich Muller, οι εγκεκριμένες μέθοδοι βασανισμού επεκτάθηκαν σε μορφές καθαρών βασανιστηρίων, όπως η στέρηση ύπνου και τροφής, οι ασκήσεις εξάντλησης και η απομόνωση (Rejali: 77).

Οι τακτικές που ακολουθήθηκαν από την Γκεστάπο στην Γερμανία δείχνουν μεγαλύτερη φαντασία: μαστίγια βουτηγμένα σε πετρέλαιο ή νερό για να κόβουν βαθύτερα, βίδες στα δάχτυλα, μέγγενες στο σώμα, όρθια στάση με τα δάχτυλα των ποδιών και την μύτη να ακουμπούν στον τοίχο και τα χέρια αλυσοδεμένα πίσω από την πλάτη, με αιφνιδιαστικά χτυπήματα στο σώμα ή εισαγωγή αιχμηρών αντικειμένων μέσα στα παπούτσια. Ειδικά στην Γερμανία, προσφιλής ήταν ο εξαναγκασμός του θύματος να μείνει γονατιστός για πολλές ώρες πάνω σε καρφιά ή χαλίκια (Valtin, 1941: 514), όπως και ο Χορός της Αρκούδας (Bear Dance), στον οποίο ο κρατούμενος έτρεχε κουβαλώντας με δεμένα χέρια έναν κουβά με νερό και δεχόταν χτυπήματα όποτε έπεφτε νερό από τον κουβά (Valtin: 573).

Διαβόητα είναι τα πειράματα που έλαβαν χώρα στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, με τους αιχμάλωτους να κλείνονται σε θαλάμους αποσυμπίεσης, έως τον επώδυνο θάνατό τους, για να διαπιστωθούν οι αντιδράσεις του σώματος σε καταστάσεις ακραίας πίεσης, με στόχο την βελτίωση των συνθηκών για τους Γερμανούς πιλότους. Εξεταζόταν η πήξη στο σώμα, η αντίδραση σε ακραίες θερμοκρασίες, με τα θύματα να φτάνουν στα όρια του θανάτου, ενώ άλλοι μολύνονταν με θανατηφόρους ιούς, ώστε να δημιουργηθούν αντίστοιχα εμβόλια, ή υφίσταντο ακτινοβολίες, ανατομικές παρεμβάσεις ζωντανοί, οδηγούμενοι στον θάνατο ή στην αναπηρία (Cesereanu, 2006).

12. Αυταρχικά κομμουνιστικά καθεστώτα: το παράδειγμα της Ρωσίας

Σε σκληρά καθεστώτα, όπως εκείνο της Σταλινικής Ρωσίας, επιλέγονταν περισσότερο μέθοδοι, που άφηναν σημάδια, ανήκεστες βλάβες ή και θάνατο. Η Ρωσία πρωτοστάτησε στον συνδυασμό σωματικών και ψυχολογικών μεθόδων βασανισμού (Rejali: 2009, 70). Μαρτυρίες από τις μεθόδους της Τσέκα (cheka – η μυστική σοβιετική αστυνομία) από την δεκαετία του 1920, αναφέρουν ανακριτικές διαδικασίες που στηρίζονταν στην απάνθρωπη μετα-

χειρίση: ο κρατούμενος στεκόταν ξυπόλυτος πάνω σε μία καυτή μεταλλική επιφάνεια, ενώ δεχόταν χτυπήματα από μαστίγιο με μεταλλικές άκρες, έως ότου η σάρκα της πλάτης διαλυόταν (Gerson, 1976: 143-44), οι βασανιστές έβαζαν βελόνες κάτω από τα νύχια των χεριών, ή αφαιρούσαν τα νύχια με τανάλιες, τους έριχναν λιωμένο κερί, άναβαν κεριά στην περιοχή των γεννητικών οργάνων, υπέβαλλαν τους κρατούμενους σε κλύσμα με θρυμματισμένο γυαλί, «μάρκαραν» το σώμα με πυρωμένο σίδερο, βίαζαν τους κρατούμενους ή τους χτυπούσαν στο πρόσωπο με ένα σιδερένιο γάντι με μεταλλικά καρφιά (Melgounon, 1926: 163-165; Hingley, 1971: 128; Leggett, 1981: 198). Επιπλέον πρωτότυπες μέθοδοι βασανισμού, στις οποίες εξειδικεύονταν οι Ρώσοι αστυνομικοί, (Melgounon, 1926: 128), περιλάμβαναν εισαγωγή των κρατούμενων στον φούρνο, αφαίρεση του δέρματος του κρανίου, ή του χεριού και μετατροπή του σε γάντι, μετατροπή των κρατούμενων σε ζωντανά αγάλματα, αφού τους έβρεχαν με νερό και τους έβαζαν να τρέχουν στο πολικό ψύχος και πολλές άλλες (Leggett, 1981: 197-198).

Κατά την διάρκεια μαζικών εκκαθαρίσεων, συχνών στην σοβιετική Ρωσία, εκτός των καθαρών και ορατών βασανιστηρίων (Conquest, 1990: 121-123), ήταν συχνή η παραμονή σε σκληρά στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας, μέχρι τον θάνατό τους από πείνα ή κρύο (Lipper, 1951: 162-191; Meier, 2003: 159-308). Αντιστοιχώς, στις εικονικές δίκες, που συχνά εφαρμόστηκαν στην σοβιετική Ρωσία, για λόγους δημοσιότητας και εντυπωσιασμού (Rejali, 2009: 78), χρειάστηκε οι ανακριτές να βρουν τρόπους ώστε τα σημάδια που είχαν προκαλέσει στους κρατούμενους να μην φαίνονται. Οι μέθοδοι που προτιμήθηκαν για αυτόν τον σκοπό κάλυπταν όλη σχεδόν την γκάμα των συνηθισμένων καθαρών βασανιστηρίων (Leites & Bernaut, 1954: 22). Τεχνικές όπως ο σεξουαλικός ακρωτηριασμός, η αφαίρεση δέρματος και ματιών, η καύση με φωτιά ή οξέα, το γαργαλητό, αλλά και η απόλυτη ταπείνωση του κρατούμενου με τους φύλακες να ουρούν πάνω του ή μέσα στο στόμα του, καθώς και η άσκηση ψυχολογικής πίεσης με ψευδείς ηχογραφήσεις κραυγών των μελών της οικογένειάς του, ανήκαν στο ρεπερτόριο των βασανιστηρίων στο Αρχιπέλαγος Γκούλακ και αλλού (Cesereanu, 2006).

Ο πλέον αποτελεσματικός τρόπος χειραγώγησης για την προσήλωση στην ομολογία, που συναντούμε στην Ρωσία είναι η μέθοδος “Yezhov”, κατά την οποία ο βασανιστής έχοντας αξιολογήσει τον χαρακτήρα του κρατούμενου, προσποιούμενος τον φίλο, φτάνοντας ακόμα και στο σημείο να κλάψει μαζί του κατά την ομολογία, χρησιμοποιούσε τα στοιχεία που είχε συλλέξει εναντίον του (Conquest, 1990: 278; Schariro, 1971: 431). Συχνά έπαιζαν το «δίλημμα του φυλακισμένου», χρησιμοποιώντας τις ομολογίες λιγότερο σημαντικών κρατούμενων για να εξαναγκάσουν τις ομολογίες των σημαντικότερων από αυτούς και τις τελευταίες για τους πλέον ανθεκτικούς και ανυπότακτους (Kitchin, 1970: 16-17).

Μία από τις μεθόδους βασανισμού, που συναντούμε μόνο στην Ρωσία, κυρίως προς Εβραίους κρατούμενους, είναι αυτή του «μεταφορέα» (Conveyor): οι κρατούμενοι μεταφέρονταν από τα κελιά σε αίθουσες όπου περνούσαν μπροστά από υπαλλήλους του καθεστώτος, οι οποίοι έβριζαν και απειλούσαν απαιτώντας τα τιμαλφή τους. Έπρεπε να τρέχουν μεταξύ υπαλλήλων και αιθουσών έως την παράδοση όσων χρημάτων ή χρυσού κατείχαν, ή ως την απώλεια της συνείδησής τους. Με την ανάκτηση των δυνάμεών τους επέστρεφαν στην ανάκριση, που μπορούσε να κρατήσει ώρες (Tchernavin, 2010: 102-104).

13. Η κουλτούρα της Αμερικανικής Ηπείρου

Η αμερικανική ήπειρος διαχρονικά παρουσιάζει έφεση στην χρήση βασανιστηρίων, από την ρατσιστική δράση της Κου Κλουξ Κλαν, τις δικτατορίες των λατινικών χωρών, τις εμπόλεμες συρράξεις, έως την δράση της αστυνομίας. Οι χώρες της Λατινικής Αμερικής, συνήθως δικτατορικές, συχνά υποστηριζόμενες από τις ΗΠΑ, εφάρμοσαν τα βασανιστήρια ως μέσο επιβολής της εθνικής ασφάλειας. Δημιούργησαν εκτελεστικά αποσπάσματα, που επιδίδονταν σε απαγωγές, βασανισμούς και εκτελέσεις. Χώρες όπως η Βραζιλία, εφάρμοζαν βασανισμούς, ψυχολογικούς, σωματικούς και σεξουαλικούς, μπροστά στην οικογένεια του θύματος και την χαρακτηριστική για την χώρα μέθοδο «το κλαδί του παπαγάλου», με τα χέρια του θύματος δεμένα στους αστραγάλους και το σώμα του κρεμασμένο από έναν στύλο, να περιστρέφεται γύρω του και να παραμένει κρεμασμένο σε αυτήν την στάση για να δεχτεί χτυπήματα σε διάφορα σημεία του και ηλεκτροσόκ (Cesereanu, 2006).

Η Χιλή του Πινοσέτ εξόπλισε με εργαλεία βασανισμού τα στρατιωτικά κέντρα της χώρας, μετατρέποντας τα στάδια σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, όπου εφαρμόζονταν: κάψιμο με τσιγάρο και οξύ, εικονικές εκτελέσεις, μαζικοί βιασμοί, ακρωτηριασμοί, βυθίσεις σε νερό ή λάδι, η σχάρα (parilla), κατά την οποία το θύμα δενόταν με μεταλλικά, ηλεκτροφόρα καλώδια, η ricana (κτηνοτροφικό ηλεκτροφόρο εργαλείο), όπως και αναγκαστική βιαιοπραγία από ένα μέλος μίας οικογένειας προς ένα άλλο (Garcia Villegas, 1990).

Οι περισσότερες χώρες της Λατινικής Αμερικής ανέπτυξαν παρόμοιες τεχνικές, έχοντας όμοιες κουλτούρες. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο βορράς της ηπείρου, με τις ΗΠΑ να επιδίδονται σε βασανιστήρια τόσο σε αμερικανικό έδαφος, όσο και στο εξωτερικό, με παραδοσιακές και πρωτοπόρες τεχνικές. Στην Αμερικανική κουλτούρα, μάλιστα, η λογική της βάνουσης συμπεριφοράς, κυρίως κατά την αστυνομική ανάκριση ήταν και μάλλον παραμένει εξαιρετικά διαδεδομένη (Wickersham Report, 1931).

Τα Αμερικανικά αστυνομικά τμήματα σε μεγάλο μέρος της χώρας φημίζονταν κατά το πρώτο τουλάχιστον μισό του 20^{ου} αιώνα για τον συνδυασμό τεχνικών βασανισμού, γνωστού και ως «ανάκριση τρίτου βαθμού». Ο όρος προέκυψε το 1910 από τον πρόεδρο της Διεθνούς Ένωσης των Αρχηγών της

Αστυνομίας, Richard Sylvester, ο οποίος περιέγραψε τα καθήκοντα της αστυνομίας σε τρεις βαθμούς: σύλληψη σε πρώτο βαθμό, μεταφορά στο τμήμα σε δεύτερο βαθμό και ανάκριση σε τρίτο βαθμό (Larson, 1925: 221-225). Σε αυτήν την διαδικασία, σύμφωνα με την αναφορά της Wickersham Commission (1931), περιλαμβάνονταν: η επί μακρόν ανάκριση με διαρκή εναλλαγή ανακριτικών υπαλλήλων, με παράλληλη επιβολή στέρησης ύπνου στον ανακρινόμενο, έως του σημείου απόσπασης της επιθυμητής (αληθινής ή μη) ομολογίας. Η χρήση καθαρού ξυλοδαρμού, δηλαδή χτυπημάτων με βαριά αντικείμενα χωρίς αιχμηρές άκρες, με λάστιχα, μεταξωτά σακιά γεμισμένα με διάφορα υλικά, γάντια του μποξ κτλ., για να μην αφήνουν σημάδια στο σώμα ήταν επίσης προσφιλείς μέθοδοι ανάκρισης.

Ο ηλεκτρισμός επίσης χρησιμοποιήθηκε πολύ από τις αμερικανικές αρχές: φώτα στο πρόσωπο του κρατούμενου (O'Sullivan, 1928; Larson, 1932), ηλεκτροσόκ, κράτηση σε κελιά με ηλεκτροφόρους τοίχους (Villard, 1927: 611-612). Εξίσου δημοφιλής στις ΗΠΑ είναι τα βασανιστήρια θέσης, με το σώμα σε φυσιολογική στάση ως την εξάντλησή του (Rothman, 2002: 153) και οι ασκήσεις εξάντλησης, με την εξουθενωτική επανάληψη απλών κινήσεων, πριν ή κατά την διάρκεια της ανάκρισης (Larson, 1925). Η αποστέρηση του αέρα (π.χ., σφίξιμο της γραβάτας) και η χρήση νερού με παγωμένο μπάνιο, ή με άντληση, ή με εικονικό πνιγμό (waterboarding), εφαρμόζονταν συχνά και συνεχίζονται να χρησιμοποιούνται (Wickersham Commission, 1931).

Τεχνικές, όπως η κράτηση σε sweatboxes, δηλαδή σε χώρους με υπερβολική ζέστη, κρύο, υγρασία, αποκρουστικές οσμές, χρησιμοποιήθηκαν ευρέως κατά τον Αμερικανικό Εμφύλιο Πόλεμο (Larson, 1925: 222). Στην εξέλιξή τους, οι χώροι αυτοί μετατράπηκαν σε σκοτεινά κελιά απομόνωσης, με ενδεικτική την «μαύρη τρύπα» του Denver (Mannix, 1964; Sears, 1948). Εξίσου, η χρήση ουσιών, όπως η σκοπολαμίνη και η αμοβαρβιτάλη (βαρβιτουρικά), γνωστά ως «ο ορός της αλήθειας», καθώς και η χρήση αλκοόλ, αποτέλεσαν μεθόδους εξαναγκασμού σε ομολογία (Deeley, 1971; McDonald, 1986). Πάντως, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η πρόκληση σωματικού ή ψυχικού πόνου στους κρατούμενους από αστυνομικούς, αποτελούσε μία συστηματική και γενικώς αποδεκτή μέθοδο (Leo, 2004).

Οι Αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες και πιο συγκεκριμένα η CIA όχι απλώς εφάρμοσε μεθόδους βασανισμού, αλλά σύμφωνα με αναφορές χρηματοδότησε ερευνητικά προγράμματα για την ανάπτυξη μεθόδων αναγκαστικής ομολογίας κρατουμένων και εξέδωσε ακόμα και εγχειρίδιο για να περιγράψει τις ενδεδειγμένες τεχνικές, το KUBARK. Ενώ το εγχειρίδιο προωθείται ως οδηγός της αποτελεσματικής ανάκρισης, στην ουσία αναλύει διεξοδικά τις πρακτικές καταναγκαστικού περιορισμού, σύλληψης, κράτησης, στέρησης αισθητηριακών ερεθισμάτων, απειλών, πρόκλησης φόβου και πόνου, εξασθένησης, ύπνωσης, νάρκωσης και εντοπισμού του ψεύδους (KUBARK, 1963: 82-104).

Πρακτικές, όπως παρουσιάζονται από την Naomi Klein, στο βιβλίο της *Δόγμα του Σοκ* (2010: 43-73) σχετικά με τα χρηματοδοτούμενα προγράμματα της CIA, προς πανεπιστημιακά ιδρύματα και καθηγητές, παρουσιάζουν τρομακτικές συνέπειες για τα θύματα. Για παράδειγμα, η αποστέρηση αντιληπτικών και αισθητηριακών ερεθισμάτων, προκαλεί ακραία σύγχυση, παραισθήσεις, και μείωση, έστω προσωρινή της πνευματικής ικανότητας, γεγονός που καθιστά τα θύματα ευεπηρεάστους δέκτες κάθε είδους μηνυμάτων. Η αντιληπτική αποστέρηση μπορεί να επιτευχθεί με τον εγκλεισμό σε λευκά κελιά, δηλαδή σε χώρους απόλυτα απομονωμένους και ηχομονωμένους, ή μόνο με λευκούς ήχους και αποκλεισμό από κάθε ερέθισμα με την χρήση ωτασπίδων και χαρτονένιων κυλίνδρων εφαρμοσμένων στα χέρια, που απαγορεύουν την αντίληψη της εικόνας του εαυτού.

14. Η κουλτούρα του αμερικανικού στρατού – The ticking time-bomb scenario

Η χρήση του βασανισμού, όπως φαίνεται συνεχίζεται και είναι διαχρονικά αποδεκτή από την αμερικανική κουλτούρα, από την εποχή των σκλάβων έως και σήμερα. Το κομβικό, όμως σημείο, που ενίσχυσε με τρόπο καθοριστικό αυτές τις μεθόδους απόσπασης πληροφοριών, εκφοβισμού ή έστω επίδειξης δύναμης είναι το τρομοκρατικό χτύπημα στην Νέα Υόρκη και την Ουάσιγκτον την 11^η Σεπτεμβρίου του 2001.

Η αμερικανική κυβέρνηση, υπό την προεδρία του George W. Bush (2001-2009), μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, ανέπτυξε μία θεωρητική υπόθεση, το σενάριο της ωρολογιακής βόμβας (ticking time-bomb scenario), το οποίο στην πράξη αμφισβητούσε την ανάγκη για πλήρη απαγόρευση των βασανιστηρίων. Το σενάριο αυτό υποθέτει ότι αν ένας δυνητικός δράστης τρομοκρατικής ενέργειας, η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει στον θάνατο πολίτες, βρίσκεται στα χέρια των αρχών και ενδέχεται να αποκαλύψει τις πληροφορίες που θα αποτρέψουν αυτήν την επίθεση μόνο αν βασανιστεί, τότε θα έπρεπε να επιτρέπεται ο βασανισμός του (Association for the Prevention of Torture, 2007). Η θέση αυτή λειτουργεί χειριστικά και διλημματικά, δίνει δραματικό τόνο στην συνθήκη, προκαλεί αισθήματα θαυμασμού και συμπάθειας προς τον βασανιστή, δημιουργεί ισχυρές εικόνες και υποβάλλει την ανάγκη για έστω κάποιες εξαιρέσεις στην απαγόρευση των βασανιστηρίων. Το ισχυρότερο επιχείρημα εναντίον του σεναρίου, δηλαδή η αποδεδειγμένη αναποτελεσματικότητα της μεθόδου, φαίνεται να παραβλέπεται, αφού η αμερικανική κυβέρνηση επισήμως, και άλλες όμως κυβερνήσεις ανεπισήμως, συνεχίζουν να την χρησιμοποιούν σαν αποτελεσματική μέθοδο, παρά τις περί του αντιθέτου διαπιστώσεις (Stout, 2011).

Τα τελευταία χρόνια, πλήθος περιστατικών βασανισμού έχουν δει το φως της δημοσιότητας από διάφορα σημεία του πλανήτη, όπου οι ΗΠΑ διεξάγουν στρατιωτικές επιχειρήσεις. Αυτές οι πρακτικές κατά κανόνα λαμβάνουν χώρα σε μέρη, εκτός αμερικανικού εδάφους, γνωστά ως «κρυφές φυλακές» (black sites). Σύμφωνα με την Διεθνή Αμνηστία (2019), όταν αναφερόμαστε σε κρυφές φυλακές, μιλάμε για σημεία σε χώρες, που δεν έχουν υπογράψει ή επικυρώσει τις διεθνείς συμφωνίες για τα βασανιστήρια και την απάνθρωπη μεταχείριση κρατουμένων, όπου μεταφέρονται και υφίστανται κακοποιητική μεταχείριση, άνθρωποι, που οι ΗΠΑ θεωρούν ύποπτους για τρομοκρατικές επιθέσεις, χωρίς απαραίτητως να υπάρχουν, στοιχεία, που υποστηρίζουν αυτήν την κατηγορία.

Πρόκειται για μία αμερικανική τακτική περιστολής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Πολέμου εναντίον της Τρομοκρατίας, με τις αμερικανικές υπηρεσίες να χρησιμοποιούν πρακτικές βασανισμού, χωρίς κανένα έλεγχο, σε κρατούμενους που θεωρούν ότι έχουν μεγάλη σημασία, σε 20 τέτοια σημεία ανά τον κόσμο, μεταξύ άλλων, στην Ταϊλάνδη, στην Πολωνία, στην Ρωσία, στην Λιθουανία, στην Συρία, στην Αίγυπτο, στο Αφγανιστάν, στην Ιορδανία, στο Μαρόκο και στο Κόσοβο (Διεθνής Αμνηστία, 2019). Ο οργανισμός υποστήριξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων *Reprieve*, (2019), περιγράφει την δράση των αρχών στα σημεία αυτά: οι αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες κρατούν ανθρώπους, που τους ονομάζουν «εχθρούς πολεμιστές» (enemy combatants). Σύμφωνα με τον νομικό ορισμό, πρόκειται για ανθρώπους, που βρίσκονται σε ένα προσωρινό στάτους κράτησης, χωρίς να τους έχουν απαγγελθεί κατηγορίες, χωρίς δικαστικό έλεγχο (*habeas corpus*), ή πρόσβαση σε δικηγόρο (Duhaime, legal dictionary, 2019). Οι κρατούμενοι, προσάγονται με την διαδικασία της κατ' εξαίρεση παράδοσης, δηλαδή απάγονται και μεταφέρονται σε κρυφές φυλακές με τρόπο αιφνιδιαστικό και με πλήρη αντιληπτική αποστέρηση σε κάποια κρυφή φυλακή, χωρίς οι ίδιοι ή οι οικείοι τους ή οι επίσημοι φορείς του κράτους τους, ή οποιοσδήποτε άλλος να γνωρίζει πού βρίσκονται. Κατά την παραμονή τους εκεί, υφίστανται «ενισχυμένες τεχνικές ανάκρισης», όπως κατ' ευφημισμό αποκαλούνται τα βασανιστήρια, προσβολές και ταπεινώσεις, με εστίαση στα ατομικά χαρακτηριστικά, όπως το φύλο, οι θρησκευτικές και ιδεολογικές πεποιθήσεις και άλλες βασανιστικές πρακτικές. Οι κρατούμενοι, μετά από μακροχρόνια παραμονή σε αυτούς τους χώρους, που έχει φτάσει έως και τα τέσσερα χρόνια αφήνονται ελεύθεροι, επιστρέφοντας στις χώρες από όπου απήχθησαν με τον ίδιο ακριβώς τρόπο (Siems, 2011: 35).

Αυτές οι πρακτικές εντάχθηκαν στο Πρόγραμμα Παράδοσης, Κράτησης, Ανάκρισης (Rendition, Detention, Interrogation Program) της CIA (Siems, 2011: 67), και κάποιες από αυτές περιγράφονται, ακόμα και στον τύπο, όπως φαίνεται από άρθρο της εφημερίδας *The Guardian*: οι κρατούμενοι έμεναν

σε κελιά, που περισσότερο έμοιαζαν με μπουντρούμια, σε συνθήκες απόλυτου σκότους, αλυσοδεμένοι, σε απομόνωση, με δυνατή μουσική και έναν κουβά για τουαλέτα, σε συνθήκες ψύχους, όπου και παρέμεναν γυμνοί με τα χέρια δεμένα πάνω από το κεφάλι. Συχνά, οι αξιωματικοί έσερναν τον κρατούμενο σε έναν μακρύ διάδρομο, φωνάζοντας, σκίζοντας τα ρούχα του, καλύπτοντας το κεφάλι του με κουκούλα, ή δένοντάς τον με ταινία και χτυπώντας τον, ή προχωρώντας σε πράξεις εικονικού πνιγμού. Η παραμονή εκεί συνοδευόταν από αποστέρηση ύπνου, που σε κάποιες περιπτώσεις έφτασε έως τις 180 ώρες, στήριξη του σώματος σε σπασμένα άκρα, μπάνιο με κρύο νερό, πολύωρο δέσιμο στον τοίχο και φυσικά, πρωκτική σίτιση και ενυδάτωση, δηλαδή σχεδόν όλο το εύρος βασανισμού, που αφήνει όσο γίνεται λιγότερα σωματικά σημάδια, αλλά τρομακτικά ψυχικά τραύματα λόγω της έντονης συναισθηματικής επιβάρυνσης που υφίστανται τα θύματα, εξ αιτίας του φόβου, της κατακλυσμιαίας αγωνίας και της απόγνωσης, που βιώνουν, πέρα από τον σωματικό πόνο.

Παρότι οι βασανιστές δεν εκπαιδεύονται, στην περίπτωση των ΗΠΑ υπάρχει μία ιδιαιτερότητα: πολλοί από τους επαγγελματίες που επιδίδονται σε πράξεις βασανισμού, είχαν περάσει από την στρατιωτική εκπαίδευση SERE (Survival, Evasion, Resistance, Escape – Επιβίωση, Διαφυγή, Αντίσταση, Δραπέτευση) και ακολουθούν πρωτόκολλα, όπως αυτά έχουν εγκριθεί από τον Υπουργό Άμυνας της κυβέρνησης Bush, Donald Rumsfeld, που επιτρέπουν πράξεις βασανισμού, με πρόθεση την πρόκληση πόνου ή τον εκφοβισμό των κρατουμένων. Κάποιοι από τους εκπαιδευτές στο SERE, όπως οι John Rankin και Christopher Ross, που βρέθηκαν στο Guantanamo, αποτελούν την απόδειξη της κυβερνητικής έγκρισης για αυτές τις πρακτικές (Lowth, 2017).

Έπειτα από προσφυγές στα διεθνή δικαστήρια και καταγγελίες στην Διεθνή Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού πρώην κρατούμενων, θυμάτων βασανισμού σε κρυφές φυλακές των ΗΠΑ, όπως εκείνες των Abu Zubaydah, κρατούμενου στις φυλακές της Ταϊλάνδης, Mohammed Jawad, κρατούμενου στο Guantanamo, Khalid Sheikh Mohammed, Abd al-Rahim al Nashiri και άλλων, σε φυλακές που βρίσκονται σε ευρωπαϊκά εδάφη, χώρες όπως η Ρουμανία και η Λιθουανία αναγκάστηκαν να παραδεχτούν ότι διευκόλυναν τις αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες, επιτρέποντας την χρήση χώρων στην επικράτειά τους, που λειτούργησαν ως κρυφές φυλακές, για την κακοποιητική και βασανιστική μεταχείριση κρατουμένων (Siems, 2011: 19). Παρότι αυτού του είδους οι καταγγελίες αυξάνουν την ορατότητα και την αντίδραση της παγκόσμιας κοινότητας απέναντι σε κράτη με παρόμοιες πρακτικές, δεν έχουν ως τώρα επιτύχει την πλήρη εξάλειψη τέτοιων μεθόδων.

15. Βασανιστήρια και η κουλτούρα των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης

Από τις διαβατήριες και θρησκευτικές τελετές πρωτόγονων κοινωνιών και τους δημόσιους βασανισμούς του Μεσαίωνα, έως την απεικόνιση του βασανισμού ανθρώπων στα μέσα μαζικής ενημέρωσης κατά τις τελευταίες πολλές δεκαετίες, ο πόνος φαίνεται να γοητεύει. Αφ' ης στιγμής ο βασανισμός έπαψε να αποτελεί θέαμα λαϊκής κατανάλωσης και περιορίστηκε σε χώρους κλειστούς, μακριά από τα δημόσια βλέμματα, άρχισαν να διεγείρουν την φαντασία του κοινού (Enders, 1999: 6), και να παρουσιάζονται στα μαζικά μέσα, προκαλώντας ταυτοχρόνως αισθήματα γοητείας και αποτροπιασμού (Flynn & Salek, 2012: 8).

Παρότι τα βασανιστήρια είναι από τις πλέον αδέξιες μεθόδους για την απόσπαση πληροφοριών, ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται στα ψυχαγωγικά κυρίως μέσα, τούς προσδίδει εντυπωσιακές ιδιότητες: τα θύματα εμφανίζονται αποφασισμένα να μην μιλήσουν, αλλά να δίνουν εντέλει λεπτομερείς πληροφορίες με μία ακρίβεια που σπανίως απαντάται στην πραγματικότητα. Ο βασανισμός ολοκληρώνεται με την ομολογία, αφήνοντας την ψευδή εντύπωση ότι έτσι ανοίγει η υπόθεση, ενισχύοντας ακόμα περισσότερο την πεποίθηση ότι τα βασανιστήρια λειτούργησαν αποτελεσματικά (Flynn & Salek, 2012: 3).

Η απεικόνιση των βασανιστηρίων είναι σημαντική, αρχικά, γιατί η κινηματογραφική και τηλεοπτική παραγωγή επηρεάζονται βαθιά και βρίσκονται σε άμεση συσχέτιση με τις πολιτικές, πολιτισμικές και ιστορικές συνθήκες της εποχής στην οποία διαμορφώνονται. Αντανακλούν, αμφισβητούν, υπονομεύουν, πάντως, σίγουρα εμπλέκονται στις συνθήκες της εποχής (Kolker, 2000: 13-14). Ο κινηματογράφος, ως μέσο πλουραλιστικό (Braudy, 2002: 10), «αρθρώνει τον κόσμο» (Kolker: xiii), περιγράφοντας την πραγματικότητα μέσα από το πρίσμα της καλλιτεχνικής απόδοσης και της κουλτούρας (Flynn & Salek, 2012: 4-5). Κατά κανόνα, στον τρόπο που απεικονίζεται ο βασανισμός στα μέσα, αποτελεί μία ανδρική δραστηριότητα, υποστηρίζοντας την αρσενική υπόσταση, όπως στερεοτυπικά αναδεικνύεται στον Δυτικό κόσμο (Huggins, Haritos-Fatouros & Zimbardo, 2002: 85). Η κουλτούρα του υπερβολικού ανδρισμού, που καλλιεργείται κατά κόρον ως τρόπος κοινωνικοποίησης στα στρατιωτικά περιβάλλοντα, περιγράφεται γλαφυρά, κυρίως στην Αμερικανική φιλμογραφία. Αντιστοίχως, η κουλτούρα του φύλου δεν αποδίδεται αναλόγως, ως όφειλε. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα του Guantanamo, όπου ένα ποσοστό έως 20% των βασανιστών ήταν γυναίκες, οι οποίες υιοθέτησαν τρόπους, όπως οι προσβολές σεξουαλικού χαρακτήρα, με την χρήση ψεύτικου εμμηνορροϊκού αίματος για να κάνουν τους κρατούμενους να νιώσουν βρώμικοι και να καταστείλουν έτσι την δυνατότητά τους να προσευχηθούν, ή σωματική επαφή μαζί τους για να προκληθεί σύτση, την οποία έπειτα

χλεύαζαν, η απειλή προς τους κρατούμενους για βιασμό, η επιβολή χρήσης γυναικείων εσωρούχων, ή αντιστοίχως, προσβολές στο θρησκευτικό τους φρόνημα, με εξαναγκασμό σε παραβίαση των κανόνων του, που αποτελούν μεθόδους με πρόσημο φύλου (Center for Constitutional Rights, 2006: 10).

Αυτό που συμβαίνει στην κινηματογραφική ή τηλεοπτική απόδοση των βασανιστηρίων είναι να παρουσιάζονται με συγκεκριμένο τρόπο οι συμμετέχοντες και οι καταστάσεις: ο βασανισμός ως αποτελεσματική μέθοδος, ο βασανιστής ως ο άνθρωπος, που με την παρέμβασή του μπορεί σε σύντομο διάστημα να κάμψει την αντίσταση του βασανιζόμενου και να αποκαλύψει πληροφορίες, που με άλλο τρόπο δεν θα αποκαλύπτονταν και που έχει την δικαιοδοσία να απαλλάξει τον βασανιζόμενο από τον πόνο, είτε με την σωτηρία, ή με τον θάνατό του (Foucault, 1990). Σε αυτό το πλαίσιο, ενισχύεται η φαντασίωση ότι η άσκηση έντονου σωματικού πόνου θα οδηγήσει στην αποκάλυψη τρομακτικών συνωμοσιών, κάτι που προφανώς δεν ισχύει, καταδεικνύει, ωστόσο, αυτή η εμμονή με την ομολογία, μία σημαντική ανασφάλεια ως προς την ποιότητα των υπηρεσιών εθνικής ασφάλειας και κυρίως των υπηρεσιών πληροφοριών (Flynn & Salek, 2012: 10).

Ενώ σε πραγματικές συνθήκες, η παρακολούθηση μίας πράξης βασανισμού κατά κανόνα δημιουργεί αισθήματα αποστροφής και για την πράξη καθαυτή και για τον δράστη της (Scarry, 1985: 35), στις κινηματογραφικές απεικονίσεις, ο βασανιστής συνήθως αναπαρίσταται σαν μία μεσσιανική φιγούρα, ή έστω σαν ένας άνθρωπος σοβαρός, η διαχείριση και οι επώδυνες πράξεις του οποίου δεν είναι απλώς σωστές, είναι απαραίτητες. Αντιστοίχως, ο πόνος του βασανιζόμενου εμφανίζεται σαν μία ουσιώδης, ωφέλιμη ποιότητα, κρίσιμη για την αποκατάσταση της κοινωνικής τάξης και την σωτηρία αθώων. Η εικόνα, που διαμορφώνεται, συνεπώς, για τον βασανιστή δεν είναι εκείνη του εγκληματία, αλλά του έκνομου σωτήρα του πολιτισμού, ο οποίος δεν διστάζει να κάνει την υπέρβαση, προκειμένου να πετύχει τον στόχο του, να προστατεύσει τους πολίτες, ανασύροντας αισθήματα συμπάθειας προς τον βασανιστή και όχι προς τον βασανιζόμενο (Flynn & Salek, 2012: 10-11).

Τα κινηματογραφικά και τηλεοπτικά προϊόντα, δεν επηρεάζονται απλώς από την ευρύτερη κοινωνική και πολιτισμική συνθήκη, αλλά στο πλαίσιο μίας αμφίδρομης σχέσης, την επηρεάζουν και ως έναν βαθμό την διαμορφώνουν. Η αύξηση των ταινιών και σειρών με βασανισμούς, καθώς και η μεταστροφή στην περιγραφή των βασανιστών, από φασίστες, έκνομους ή επίορκους, διεφθαρμένους ή παράφρονες υπαλλήλους σε πράκτορες της αντιτρομοκρατικής, με ηθικές αρχές και επαγγελματισμό, που με τρόπο αποτελεσματικό εκμαιεύουν πληροφορίες από αδίστακτους τρομοκράτες, με βίαιες μεθόδους που σχεδόν νομιμοποιούνται, έπειτα από την 11^η Σεπτεμβρίου, καταδεικνύει αυτήν την αμφίδρομη σχέση (Rejali, 2009: 478). Ακόμα και οι ίδιοι οι δράστες εγκλημάτων βασανισμού φαίνεται να τροφοδοτούνται με ιδέες για να εφαρ-

μόσουν στην πρακτική τους, από ταινίες και τηλεοπτικές εκπομπές. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα της τηλεοπτικής σειράς «24» στις Ηνωμένες Πολιτείες, από την οποία αντέγραψαν κατά δήλωσή τους και επανέλαβαν τεχνικές σε πραγματικούς βασανισμούς, όχι μόνο χαμηλόβαθμοι στρατιώτες, αλλά και ανακριτές, ακόμα και εκπαιδευτές εν είδει παραδείγματος προς τους μαθητεύομενους μελλοντικούς στρατιωτικούς (Sands, 2008: 63).

16. Βασανιστήρια και η Επιστήμη του Πόνου

Τα βασανιστήρια είναι πράξεις ευκαιριακές, που επιδιώκουν άμεσο αποτέλεσμα, χωρίς οργάνωση, ιδιαίτερη γνώση ή επιστημονική βάση. Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη, η πρόκληση πόνου μπορεί να αναγκάσει σε συμμόρφωση και υποταγή, ωστόσο, αυτή η άποψη δεν χαιρεί επιστημονικής τεκμηρίωσης, αλλά μάλλον στηρίζεται σε φολκλόρ, αναπόδεικτες αντιλήψεις. Σύμφωνα με την επιστήμη της ψυχολογίας και της νευροψυχολογίας, ο ακραίος πόνος είναι μία εξαιρετικά σύνθετη κατάσταση (Melzack & Wall, 1982: 15-19), που ενδέχεται να σταματήσει να βιώνεται (απευαισθητοποίηση), όσο παρατείνεται η διάρκεια πρόκλησής του, όπως άλλωστε καταδεικνύεται και από σχετικές μαρτυρίες (Amnesty International, 1974: 58; Rochester & Kiley, 1999: 148). Το ίδιο ισχύει και για την παρατεταμένη έκθεση του σώματος σε ακραίο κρύο (Bini et al., 1984; Osgood et al., 1990). Αυτές οι ιδιότητες του πόνου είναι γνωστές στους βασανιστές, οι οποίοι αντιλαμβάνονται ότι δεν έχουν την δυνατότητα να αυξάνουν για πολύ την ένταση της σωματικής δυσφορίας που προκαλούν, γιατί εντέλει, θα καταστεί αναποτελεσματική. Για τον λόγο αυτό, πολύ συχνά οι βασανιστές επιλέγουν την εναλλαγή μεταξύ τρόπων βασανισμού (Deeley, 1971: 69). Άλλωστε, η βίωση του πόνου είναι μία εξατομικευμένη εμπειρία: ο κάθε βασανιζόμενος έχει διαφορετική αίσθηση, αντοχή και βαθμό αντίστασης, μία ιδιότητα που, έχει και πολιτισμική διάσταση. Άνθρωποι με διαφορετικές πολιτισμικές εμπειρίες, πεποιθήσεις, καταβολές και επιδιώξεις αντιδρούν διαφορετικά στον πόνο. Αυτή η διαπίστωση καθιστά τον βασανισμό ένα μοναδικό φαινόμενο για κάθε θύμα (Glucklich, 2001). Για παράδειγμα, οι σκληροπυρηνικοί επαναστάτες, ή χωρικοί από σκληρές περιοχές, εμφανίζονται περισσότερο ανθεκτικοί (Thomas, 2002: 94). Για την αντοχή στον πόνο, πολλοί χρησιμοποιούν μέσα ψυχολογικού και νοητικού ελέγχου, όπως η απόσπαση της προσοχής (Melzack & Wall, 1982: 30-43).

Οι έμπειροι βασανιστές, που γνωρίζουν τις ιδιότητες του πόνου, ακολουθούν δύο βασικούς κανόνες ως προς την άσκησή του: (1) όλοι έχουν ένα όριο, συνεπώς, το όριο πρέπει να μπει ψηλά από την αρχή (Alleg, 1958: 60), ώστε να μην προλάβει ο βασανιζόμενος να απευαισθητοποιηθεί, (2) λόγω της απρόβλεπτης επίδρασης κάθε μεθόδου, διαφορετικές τεχνικές πρέπει να

εφαρμόζονται αιφνιδιαστικά, για να υπάρξει αποτέλεσμα (Wright & Onate, 1998: 81-82). Η εναλλαγή τεχνικών στηρίζεται στην εμπειρία και την διαίσθηση (Fanon, 1968: 269).

Η λειτουργία του πόνου στον ανθρώπινο οργανισμό έρχεται σε αντίθεση με την αμερικανικής έμπνευσης θεωρία του ticking time-bomb scenario: ο βασανιζόμενος συνήθως είναι πρόθυμος να ομολογήσει οτιδήποτε, αρκεί να απαλλαγεί από τον εξοντωτικό πόνο, όχι όμως απαραίτητως να δώσει σωστές πληροφορίες. Παράλληλα, ένας άνθρωπος που βασανίζεται νοητικός και γνωστικώς υπολειπόμενος ή λειτουργεί στρεβλά, με συνέπεια να μην είναι σε θέση να ανακαλέσει ακριβείς πληροφορίες, ακόμα και αν το επιθυμεί. Συνεπώς, μία έγκαιρη παρέμβαση σε σημεία όπου επίκειται τρομοκρατική ενέργεια, καθίσταται ιδιαιτέρως αμφίβολη (Perl, 2012, όπως προκύπτει από τις μαρτυρίες).

17. Πώς δημιουργούνται οι βασανιστές

Γνωρίζουμε πλέον, ότι ο βασανισμός δεν προκύπτει πάντα κατόπιν εντολής από ιεραρχικά ανώτερους, με πολλούς βασανιστές να ισχυρίζονται σε μαρτυρίες τους ότι έχουν προβεί σε πράξεις, τις οποίες και οι ίδιοι δυσκολεύονται να εξηγήσουν (Austin, 2016), και παρά τις επίσημες οδηγίες για τις ενδεδειγμένες μεθόδους ανάκρισης, οι βασανιστές τις ξεπέρασαν. Ενδεικτικές είναι οι ακρότητες Αμερικανών στρατιωτών στις φυλακές του Abu Ghraib και του Guantanamo, όπου ξεπεράστηκαν ακόμα και αυτά τα χαλαρά όρια των μεθόδων ανάκρισης, που εξέδωσαν οι Yoo και Bybee (2005).

Παρά την έλλειψη επίσημης εκπαίδευσης για την διαμόρφωση βασανιστών, υπάρχουν τρόποι με τους οποίους οι αρχές δημιουργούν τις συνθήκες για την «κατασκευή» τους. Για παράδειγμα, όλοι οι Έλληνες αξιωματικοί της ΕΣΑ (Ελληνικής Στρατιωτικής Αστυνομίας) κατά την διάρκεια της δικτατορίας των Συνταγματαρχών (1967-1974) διαπιστώθηκε ότι ακολούθησαν παρόμοια πορεία και άτυπη εκπαίδευση, μάλλον εν είδει προπαγανδιστικής καθοδήγησης: υπηρετούσαν στον στρατό και έπειτα σε ειδικές μονάδες, που απαιτούσαν σκληρή μεταχείριση φυλακισμένων. Αξιολογήθηκαν αρχικά για την σωματική δύναμη και τις πολιτικές πεποιθήσεις τους, έπειτα, για την εχεμύθεια, την ευφυΐα, την αξιοπιστία και την υπακοή τους. Οι ίδιοι υπέστησαν σωματικές βαρβαρότητες, βασανισμούς και προσβολές σε σχετικές τελετές, ενώ παράλληλα υποχρεώνονταν σε υπακοή στο καθεστώς και στα σύμβολα. Υπέστησαν πλύση εγκεφάλου για την τύχη τους να είναι οι επίλεκτοι, μπαίνοντας σε μία ιδιότυπη θέση θύματος και δράστη ταυτοχρόνως. Υιοθέτησαν κοινή γλώσσα και κώδικες, θεωρώντας ότι ανήκαν σε έναν ξεχωριστό κόσμο (Gibson & Haritos-Fatouros, 1986). Οι φυλακισμένοι παρουσιάζονταν σαν κατώτεροι και εχθροί του κράτους, για αυτό έπρεπε να συντριβούν (Gibson &

Haritos-Fatouros). Πέραν των διαδικασιών μύησης, δεν υπάρχουν στοιχεία που να υποστηρίζουν ότι κάποιος άνθρωπος έχουν προδιάθεση προς την βία ή χαρακτηριστικά σαδιστικής προσωπικότητας. Μάλιστα, σε αξιολογήσεις βασανιστών των Ναζί, δεν φάνηκαν στοιχεία σοβαρών διαταραχών ή παρέκκλισης στην προσωπικότητά τους (Gibson & Haritos-Fatouros).

Υπάρχει ακόμα μεγάλη δυσκολία στον εντοπισμό των μηχανισμών που κάνουν έναν άνθρωπο βασανιστή. Δεν έχουμε έως σήμερα μία καθολικά αποδεκτή εννοιολόγηση για τους βασανιστές (Austin & Bocco, 2016). Σε μία γενική, πρώτη απόπειρα θεωρητικής τεκμηρίωσης του προφίλ του βασανιστή, αναγνωρίζονται τρεις διακριτές κατηγορίες: οι επαγγελματίες, οι ζηλωτές και οι σαδιστές. Οι πρώτοι είναι εκείνοι που δεν έχουν πρόθεση, ή διάθεση, ή έμφυτη τάση προς τον βασανισμό, αλλά θα το κάνουν εφόσον χρειαστεί. Οι ζηλωτές βασανίζουν σε περισσότερο ιδεολογικό πλαίσιο, προς χάριν του σκοπού που θα εξυπηρετηθεί, ενώ οι σαδιστές εμφορούνται από προσωπική ικανοποίηση (Wantchekon & Healey, 1999). Προτιμότεροι είναι οι επαγγελματίες, καθώς κατά την εκτέλεση των πράξεων όλοι θα φερθούν σαδιστικά, αλλά οι ζηλωτές και οι σαδιστές εμφανίζουν προβλήματα πειθαρχίας, ελέγχου και διαχείρισης (Haritos-Fatouros, 2002: 90-116; Huggins, Haritos-Fatouros & Zimbardo, 2002: 136-191).

Υποστηρίζεται ότι οι άνθρωποι γενικώς αντιλαμβάνονται την βία ως κάτι κακό (Keeley, 1996: 180), και δυσκολεύονται να γίνουν βίαιοι, ακόμα και απέναντι σε ανθρώπους ριζικά διαφορετικούς ή σε κατάσταση αποκλήνωσης (Grossman, 1996; Waytz, Erley & Cacioppo, 2010), συνεπώς κανείς δεν θέλει να βασανίσει κανέναν, ακόμα και όταν μπορεί να υποστηρίξει μία τέτοια πράξη. Αυτή η διαπίστωση καθιστά την πράξη του βασανισμού ακατανόητη, ακόμα και για τον ίδιο τον βασανιστή και απαιτεί την διερεύνηση της ψυχοπαθολογίας του, όταν αφαιρεθεί και ο παράγοντας της άνωθεν εντολής (Danchev, 2008).

Τα ατομικά χαρακτηριστικά των βασανιστών, που εξετάστηκαν, κυρίως μέσα από μαρτυρίες των ίδιων και των θυμάτων τους περιλαμβάνουν αντιφατικά και πάντα αρνητικά συναισθήματα: φόβο, φθόνο, απόγνωση, χαμηλή αυτοεκτίμηση (Liscano, 2004), έλλειψη αίσθησης αυτοαξίας και ικανοποίησης από την ζωή (Tognato, 2010). Τα αισθήματα ματαιώσης και αλλοτρίωσης από την κανονική ζωή, φαίνεται ότι επιδεινώνονται και ενισχύονται ακόμα περισσότερο από ψυχικές διαταραχές, όπως εφιάλτες, κατάχρηση ουσιών, κτλ., που προκύπτουν λόγω της έκθεσης σε και της άσκησης βίας (Fanon, 2004: 199).

Οι βασανιστές στις μαρτυρίες τους αναφέρουν σύγχυση, αφού δεν αντιλαμβάνονται το σημείο έναρξης αυτής της δραστηριότητας: Αμερικανοί στρατιώτες στο Αφγανιστάν είπαν ότι καταβλήθηκαν από έντονα αρνητικά συναισθήματα για τον βασανιζόμενο (Bell, 2011: 42), ενώ Γάλλοι αξιωματικοί στην Αλγερία υποστήριξαν ότι, πρόκειται για μία διολίσθηση σε αυτήν την συμπερι-

φορά, για την οποία δεν αναγνωρίζουν κάποια συνειδητή απόφαση, ή επιλογή, απλώς παρασύρθηκαν προς αυτήν την κατεύθυνση (Sanjal, 2010: 64).

Οι αυτοβιογραφικές αναφορές των βασανιστών (Ringmar, 2016) προσφέρουν συχνά αντιφατικές πληροφορίες. Η εξήγηση της αποκτήνωσης αποσυνδέει τον βασανιστή από τις πράξεις του, τις οποίες συνδέει με την ιδεολογική στάση της κοινωνίας απέναντι στην μεταχείριση ανθρώπων, που δεν γίνονται αντιληπτοί ως άνθρωποι. Ασφαλώς, αυτή δεν είναι μία επαρκής αιτιολόγηση για την τέλεση βασανιστηρίων (Austin, 2016), συνδυάζεται, όμως με επιπλέον 'στρατηγικές' εξηγήσεις, που συνήθως αφορούν τον στόχο της ανάκρισης, δηλαδή την επείγουσα ανάγκη για απόσπαση πληροφοριών (Matthews, 2012). Η συνθηθέστερη, πάντως, αυθόρμητη απάντηση των βασανιστών παραμένει το 'δεν ξέρω γιατί το έκανα'.

Ο Austin (2019) επιχειρήσε να εξηγήσει την μετατροπή ενός ανθρώπου σε βασανιστή, εξετάζοντας τρεις παραμέτρους: (1) τις καταστάσεις, (2) τα υλικά και (3) τις γνώσεις. Οι καταστάσεις αφορούν τις συνθήκες στις οποίες ανακριτές, στρατιωτικοί, φύλακες, κτλ., εξοικειώνονται με την βία, η οποία αποτελεί μία πραγματικότητα στην οποία εκπαιδεύονται (*pedagogie noire*), απαιτώντας τον περιορισμό της εγγενούς ανθρώπινης αποστροφής απέναντι της (Sironi, 1999; Belkin, 2012). Η κατάσταση αντικατοπτρίζει το πλαίσιο, στο οποίο έρχεται κανείς σε επαφή με νέες συνθήκες (Collins, 2007), που μπορούν να διαμορφώνουν τις συμπεριφορές με τρόπο απροσδόκητο.

Τα υλικά ή τα αντικείμενα, που είναι διαθέσιμα στον βασανιστή, αποτελούν την δεύτερη παράμετρο. Υποστηρίζεται ότι η παρουσία συγκεκριμένων αντικειμένων, μπορεί να ενθαρρύνει κάποιες συμπεριφορές, όπως, π.χ., τον ηλεκτρικό βασανισμό ενθαρρύνει η εύκολη πρόσβαση σε εύχρηστα αντικείμενα, όπως οι συσκευές ηλεκτροσόκ (Berkowitz & Lapage, 1967; Austin, 2016, 2017). Ο τρόπος με τον οποίο θα χρησιμοποιηθούν τα αντικείμενα, που βρίσκονται διαθέσιμα στο περιβάλλον, σύμφωνα με την εν λόγω θεωρία, εξαρτάται από την προϋπάρχουσα γνώση, η οποία με την σειρά της βασίζεται στην κουλτούρα (Austin, 2016). Τα ερεθίσματα, δηλαδή, που θα λάβει κανείς από την κατάσταση και από τα διαθέσιμα υλικά, ενσωματώνονται σε περιφερειακές γνώσεις, που ενεργοποιούνται όταν δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες στην συνείδηση του βασανιστή (Haas & Ham, 2015). Ενδεικτικά, τα βασανιστήρια που είδαν το φως της δημοσιότητας από το Abu Ghraib, με τους κρατούμενους να στοιβάζονται σε συγκεκριμένες στάσεις, βασίζονται στις αντίστοιχες στάσεις που χρησιμοποιούν οι παίχτες στο αμερικάνικο ποδόσφαιρο, ακόμα και στις τελετές εισόδου στις αδελφότητες των αμερικανικών πανεπιστημίων, μία εικόνα ιδιαιτέρως οικεία στους φύλακες-βασανιστές (Reeves Sanday, 2007).

Ο συνδυασμός, καταστάσεων-υλικών-γνώσεων εξηγεί επίσης με επάρκεια την διάχυση των μεθόδων βασανισμού στον χώρο και στον χρόνο

(Austin, 2016). Στο μοντέλο αυτό λοιπόν, γίνεται αντιληπτή η δημιουργία ενός βασανιστή ως το πέρασμα από ένα σημείο μετάβασης στο επόμενο, όταν συντρέχουν οι κατάλληλες συνθήκες και όχι όταν ληφθεί μία συγκεκριμένη, συνειδητή απόφαση.

Η πορεία ενός βασανιστή είναι εξελικτική και κλιμακώνεται από τους πρωτο-εμφανιζόμενους έως τους ειδικούς. Σε αυτήν την τελευταία κατηγορία περιλαμβάνονται οι έμπειροι βασανιστές, που «καινοτομούν» στην πρακτική τους, εσκεμμένα μηχανεύονται νέους τρόπους βασανισμού ή εφαρμογής των ήδη γνωστών μεθόδων, ενώ συχνά ταξιδεύουν ανά τον κόσμο, μεταφέροντας την τεχνογνωσία τους και μεταλαμπαδεύοντας την γνώση και την εμπειρία τους. Τέτοιους ειδικούς «τεχνοκράτες» των βασανιστηρίων έχουμε από την εποχή ακόμα της ναζιστικής Γερμανίας, με τον Alois Brunner, στέλεχος των SS, που απέκτησε την εμπειρία του στους θαλάμους αερίων και την μετέφερε, ως συνεργάτης των μυστικών υπηρεσιών της Συρίας (Mukhabarat) στην Δαμασκό (Chandler, 2014). Ανάλογα παραδείγματα έχουμε και στην Αμερική με βετεράνους βασανιστές από τον πόλεμο του Βιετνάμ (π.χ. ο υψηλόβαθμος βασανιστής James Steele) που μετέφεραν τεχνογνωσία στην Γαλλική Αλγερία, στην Σοβιετική Ένωση, στην Λατινική Αμερική κτλ. (Mahmood et al., 2013; Austin, 2016).

Η μετάδοση της γνώσης από έμπειρους σε πρωτοεμφανιζόμενους βασανιστές, καθώς και η διαπίστωση της επίδρασης της άσκησης βίας στον ίδιο τον βασανιστή, οδηγεί στην διαμόρφωση της έννοιας του «κοινωνικού σπιράλ»: ο άνθρωπος που έχει διαπράξει σε βάθος χρόνου βασανισμούς, εμφανίζεται από αντικρουόμενα συναισθήματα: περηφάνεια για τις δεξιότητές του, ανταγωνισμό, ανεξέλεγκτα αισθήματα βίας, τα οποία διοχετεύονται στην κοινωνία. Η κατάσταση στην οποία περιέρχονται ιδίως οι έμπειροι βασανιστές, λαμβάνει τα χαρακτηριστικά της ασθένειας και χρειάζεται – κατά τρόπο παράδοξο – να τους παρασχεθεί φροντίδα, αφού οι βασανιστές μετά το πέρας της εργασίας τους επιστρέφουν στην κοινωνία, φέρνοντας μαζί τους την νέα μορφή του εαυτού τους και, χωρίς να λογοδοτήσουν για τις πράξεις τους, συνεχίζουν συνήθως την δραστηριότητα αυτή σε άλλα περιβάλλοντα: στην οικογένεια και στο ευρύτερο σύνολο. Η αδυναμία ενός κράτους να μεταχειριστεί σωστά και να φροντίσει ως ασθενείς τους βασανιστές, οδηγεί στην διαμόρφωση αυτού του σπιράλ, που μεταφέρει στην κοινωνία και διαιωνίζει την βία καθιστώντας το σύνολο ευάλωτο σε αυτήν την «ασθένεια» (Fanon, 1968: 198; Austin, 2019).

18. Οι επιπτώσεις στον ψυχισμό του θύματος – κοινωνικές συνέπειες

Ο βασανισμός ενός ανθρώπου είναι μία εμπειρία που προκαλεί φρίκη και αφήνει τρομακτικά και ανεξίτηλα ψυχικά και υπαρξιακά τραύματα, ακόμα και όταν τα σωματικά τραύματα έχουν επουλωθεί (Anderson & Nussbaum, 2018: 45). Τα θύματα βασανιστηρίων υποφέρουν από ψυχολογική αποσύνδεση, δηλαδή «μία δομημένη αποκόλληση από εσωτερικές διεργασίες, όπως η μνήμη, η αίσθηση ταυτότητας, ακόμα και τα συναισθήματα και οι σκέψεις», που συνοδεύεται από «παρεμβατικές σκέψεις ή εικόνες τρόμου, κατά τις οποίες οι άνθρωποι βιώνουν την πλήρη απόσχιση από τον εαυτό τους και από την πραγματικότητα, με τρόπους που φαίνονται εξωπραγματικοί ή στρεβλοί» (Ray et al., 2006; Ataria, 2015).

Flashbacks από τις σκηνές βασανισμού, καθώς και ένα διαρκές αίσθημα τρόμου και απειλής στην παρουσία οποιουδήποτε ανθρώπου, όπως και αισθήματα εγκατάλειψης και αποξένωσης όταν μένουν μόνοι, είναι επίσης συχνά. Η εσκεμμένη πρόκληση πόνου και μάλιστα από ανθρώπους που στην συνείδηση του βασανιζόμενου είχαν τον ρόλο του προστάτη (π.χ., αστυνομικοί), διαταράσσει το αίσθημα ασφάλειας και σύνδεσης, που θεμελιωδώς αναπτύσσουν οι άνθρωποι, λόγω της κοινωνικής τους φύσης αφήνοντάς τους με μία αίσθηση δυσφορίας και θλίψης (Anderson & Nussbaum, 2018: 45) και υπονομεύοντας την ικανότητα φυσιολογικής σύνδεσης με άλλους ανθρώπους και την ανάπτυξη εμπιστοσύνης, καταλήγοντας συχνά στην απόγνωση (Janoff-Bulman, 1989).

Οι επιπτώσεις του βασανισμού διακρίνονται σε συναισθηματικές, συμπεριφορικές, γνωστικές και σωματικές, με τον πολιτισμικό παράγοντα να παίζει καθοριστικό ρόλο στον τρόπο εκδήλωσής τους. Οι σωματικές συνέπειες εξαρτώνται από την μέθοδο βασανισμού. Οι περισσότερες τεχνικές καταλήγουν συνήθως σε δομικούς τραυματισμούς και σε διατάραξη της σωματικής λειτουργίας (Skyln, 1992: 38-55), με τα προβλήματα να αφορούν όλα τα συστήματα του σώματος (Gerrity, Keane & Tuma, 2001: 37): κατάγματα, καμμένοι ιστοί, αισθητηριακά προβλήματα, σεξουαλικές δυσλειτουργίες, εξαρθρώσεις, ακρωτηριασμοί, παραπληγίες, (Goldfeld et al., 1988), αυξημένος κίνδυνος μολυσματικών ασθενειών, κακοηθειών, καρδιαγγειακών παθήσεων, κτλ. (Goldman & Goldston, 1985).

Δεν έχουμε ακριβείς καταγραφές για τις σωματικές συνέπειες των βασανιστηρίων, κυρίως λόγω της χρονικής απόστασης μεταξύ της πράξης και της αξιολόγησης, αλλά και λόγω της απροθυμίας ή της άγνοιας των γιατρών να πιστοποιήσουν την βλάβη, αφού δεν μπορούν πάντα να την συνδέσουν με την αιτία που την προκάλεσε (π.χ., καθαρό βασανιστήριο όπως η στάση πίεσης). Συχνά, τα θύματα δεν έχουν πρόσβαση σε εξέταση, λόγω της κακής

οικονομικής τους κατάστασης, ή της αδυναμίας τους να μετακινηθούν για να αξιολογηθούν (Forrest, 2002: 164-165; McColi, Bhui & Jones, 2012; Freedom from Torture, 2016).

Οι συναισθηματικές επιπτώσεις του βασανισμού στα θύματα ποικίλουν αναλόγως του χρόνου, της προσωπικότητας του θύματος, του πολιτισμικού υποβάθρου και άλλων παραγόντων. Συνήθως συναντούμε αισθήματα θλίψης, οξέος και χρόνιου άγχους, αδυναμία διαχείρισης και έκφρασης συναισθημάτων όπως η στοργή ή ο θυμός, περιπλεγμένο πένθος συνοδευόμενο από εξάντληση, διαταραχή του ύπνου και της όρεξης, χρήση ουσιών, αισθήματα ανημποριάς, ανικανότητας και απελπισίας, υπαρξιακές και πνευματικές κρίσεις, αυτοκτονικές τάσεις, απρόκλητες μεταβολές διάθεσης, συναισθηματική απορρύθμιση, διαρκή εγρήγορση, προβλήματα θυμού και οργής, αδυναμία χαλάρωσης και ενασχόλησης με την καθημερινή ρουτίνα, απώλεια του κινήτρου και της αίσθησης νοήματος ή σκοπού στην ζωή, αδυναμία απόλαυσης απλών καθημερινών συνηθειών, απομάκρυνση ή και πλήρη απώλεια αίσθησης της ατομικής ταυτότητας και αυτοξίας (Gorman & Zakowski, 2018).

Πολύ συχνή είναι η Διαταραχή Μετατραυματικού Στρες (PTSD). Πρόκειται για μία διαταραχή σχετική με το τραύμα και άλλα στρεσογόνα, που διαγιγνώσκεται σε ανθρώπους που έχουν βιώσει έντονα τραυματικά γεγονότα, ή έχουν υπάρξει μάρτυρες, ή έχουν μάθει για αντίστοιχα γεγονότα που έχουν βιώσει άλλοι, ακόμα και για επαγγελματικούς λόγους (APA, 2013: 271).

Η διατάραξη της γνωστικής λειτουργίας των θυμάτων εκδηλώνεται με προβλήματα στην διαδικασία της σκέψης, όπως: ακούσια ανάκληση αναμνήσεων και αδυναμία εκούσιας ανάκλησης, γνωστικές καθηλώσεις σχετικά με την ατομική ταυτότητα, με επαναλαμβανόμενα μοτίβα σκέψης, διαρκής μηρυκασμός αυτό-απαξιωτικών ιδεών (Gorman & Zakowski, 2018) και πολύ σπανιότερα, αποπροσανατολισμός της σκέψης σε σημείο ψυχωτικού συνδρόμου, με πλήρη απώλεια επαφής με την πραγματικότητα (Morrison, Frame & Larkin, 2003).

Οι συναισθηματικές και γνωστικές στρεβλώσεις οδηγούν σε ανάλογες συμπεριφορικές εκδηλώσεις, οι οποίες ποικίλουν αναλόγως και των σωματικών προβλημάτων που έχουν προκύψει, αλλά και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του θύματος, του πολιτισμικού υπόβαθρου, αλλά και του περιβάλλοντος στο οποίο βρίσκεται το θύμα μετά το τέλος της τραυματικής αυτής εμπειρίας (Watters, 2011).

III. ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο βασανισμός εξετάστηκε κάτω από το πρίσμα του κρατικού εγκλήματος, του τρόπου δηλαδή με τον οποίο οι κρατικές αρχές παρεμβαίνουν στους πολίτες για να αποσπάσουν πληροφορίες ή ομολογίες, να τιμωρήσουν ή να εκφοβί-

σουν μέσω της άσκησης πόνου. Έμφαση δόθηκε στις πολιτισμικές και κοινωνικές παραμέτρους του βασανισμού, με εστίαση σε επιμέρους κουλτούρες, που εφάρμοσαν βασανιστικές πρακτικές. Δεν έγιναν αναφορές σε θρησκευτικές και παραδοσιακές πρακτικές, αλλά προκρίθηκε η ανάλυση της σχέσης βασανισμού και κουλτούρας των μέσων μαζικής ενημέρωσης, αφού η επίδραση που ασκούν τα τελευταία στην κοινωνία είναι καταλυτική, σχεδόν καθολική και τέτοια που διαμορφώνει απόψεις και συνειδήσεις.

Αυτό που έγινε αντιληπτό κατά την εξέταση του ζητήματος του βασανισμού, είναι ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο κοινό στις ανθρώπινες κοινωνίες, διαπολιτισμικά και διαχρονικά. Η συνεχής και αδιάληπτη παρουσία των βασανιστηρίων σε όλη την ανθρώπινη ιστορία, έως σήμερα, καταδεικνύει ότι παρά την πρόοδο, την πολιτισμική εξέλιξη και την γνώση που έχει συσσωρευτεί αναφορικά με την αναποτελεσματικότητα της μεθόδου του βασανισμού, αλλά και τους αγώνες υπέρ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, είναι ακόμα μακριά η εξάλειψη αυτής της εξευτελιστικής για το ανθρώπινο είδος δραστηριότητας.

Οι μαρτυρίες και οι αναφορές από όλο τον κόσμο (π.χ., ACHR, 2009; Amnesty International, 2010; Anderson & Nussbaum, 2018; Congroy, 2000; Murey et al., 2011; Perl, 2012), τουλάχιστον όσες βλέπουν το φως της δημοσιότητας, συνηγορούν στην πεποίθηση ότι τα βασανιστήρια είναι ένα έγκλημα που μας αφορά όλους, ακόμα και αν διαβιούμε σε δημοκρατικές και φαινομενικά μη βίαιες κοινωνίες.

Η Διεθνής Αμνηστία, ο Ερυθρός Σταυρός, το Συμβούλιο της Ευρώπης, ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών είναι κάποιοι από τους φορείς που ασχολούνται με τα βασανιστήρια, είτε καθένας χωριστά, είτε σε συνεργασία μεταξύ τους. Η Ευρωπαϊκή Ένωση βρίσκεται σε στενή συνεργασία με τον ΟΗΕ και με τα όργανα, που έχουν δημιουργηθεί για την αντιμετώπιση των βασανιστηρίων. Αυτά τα όργανα περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων: την Επιτροπή των ΗΕ Εναντίον των Βασανιστηρίων, την Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, την Επιτροπή για τις Εξαναγκαστικές Εξαφανίσεις, την Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων του Συμβουλίου της Ευρώπης (CPT), όπως και την Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων στην Αφρική, το Διαμερικανικό Σύστημα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, την Ασιατική Διακυβερνητική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, τον Ειδικό Ανταποκριτή των ΗΕ για τα Βασανιστήρια και άλλες Σκληρές, Απάνθρωπες ή Εξευτελιστικές Πρακτικές ή Τιμωρίες (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2019). Ως προς το ποινικό μέρος, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, όπως και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, είναι από τους πλέον δραστήριους φορείς δικαστικής διερεύνησης φαινομένων βασανισμού. Εξίσου, στην προσπάθεια για την αντιμετώπιση των βασανιστηρίων, συμμετέχουν και μη κυβερνητικές οργανώσεις, όπως το Ιατρικό Κέντρο Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανισμού (I.K.A.Θ.Β., 2019), μέλος του Διεθνούς Συμβουλίου Κέντρων Αποκατάστασης Θυμάτων, με σκοπό

την πρόληψη, αποκάλυψη και κατάργηση των βασανιστηρίων, την ιατρική και ψυχολογική υποστήριξη των θυμάτων, την ευαισθητοποίηση του κοινού και την συνεργασία με κατά τόπους φορείς και συλλόγους για την θεσμοθέτηση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Διεθνή κείμενα συχνά δίνουν κατευθύνσεις ως προς τις πολιτικές που πρέπει να ακολουθηθούν από τα εθνικά κράτη και το νομικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση των βασανιστηρίων. Ενδεικτικό είναι το αναθεωρημένο κείμενο οδηγιών του Συμβουλίου της Ευρώπης, από τις 16 Σεπτεμβρίου 2019 (12107/19), με το οποίο αναγνωρίζεται το ζήτημα των βασανιστηρίων και της κακής μεταχείρισης, που αντίκεινται σε όσα ορίζει η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

Παρά την ύπαρξη διεθνών φορέων, οργάνων και οργανισμών επιφορτισμένων με την ενασχόληση με το ζήτημα του βασανισμού, τόσο τρίτες χώρες, όσο και χώρες-μέλη, υπόλογες στην διεθνή κοινότητα για τις πρακτικές που εφαρμόζουν και για την διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο πλαίσιο της δικαιοδοσίας τους, συχνά εμφανίζουν ανεπαρκή συμμόρφωση στα διεθνή κείμενα.

Ενδεικτικά, η Ελλάδα, ως κράτος-μέλος της ΕΕ και συνυπογράφουσα σε πλήθος διεθνών συμβάσεων, έχει συμπεριλάβει τόσο στο Σύνταγμα, όσο και στον Ποινικό Κώδικα, άρθρα σχετικά με τα βασανιστήρια. Αναλυτικότερα, το Άρθρο 7 του Συντάγματος, όπως αναθεωρήθηκε το 2008 από την Η' Αναθεωρητική Βουλή, στο τμήμα για τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, ορίζει ότι «τα βασανιστήρια, οποιαδήποτε σωματική κάκωση, βλάβη υγείας, ή άσκηση ψυχολογικής βίας, καθώς και κάθε άλλη προσβολή της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας απαγορεύονται και τιμωρούνται, όπως ορίζει ο νόμος». Επίσης, στην τελευταία αναθεώρηση του Ποινικού Κώδικα, τα από το 1984 Άρθρα 137Α-137Δ, αντικαταστάθηκαν από το Άρθρο 137Α, όπως κωδικοποιήθηκε με τον Νόμο 4619/2019, ορίζοντας τόσο τις πράξεις που εμπίπτουν στο έγκλημα του βασανισμού, όσο και τις αντίστοιχες τιμωρίες που προκύπτουν από αυτές τις πράξεις. Η αναθεώρηση αυτή ήρθε για να καλύψει τώρα τις ανεπάρκειες, που προέκυπταν από την εφαρμογή του προηγούμενου πλαισίου και είχαν επισημανθεί από την Διεθνή Αμνηστία (2012: 26-29). Η πολύ πρόσφατη τροποποίηση του ΠΚ, ωστόσο, δεν επιτρέπει την αναζήτηση στοιχείων σχετικά με την πρακτική βελτίωση στην μεταχείριση κρατουμένων, κυρίως εκπροσώπων μειονοτικών ομάδων (π.χ., αιτούντες άσυλο, Ρομά, κτλ.), που αποτελούσαν ένα από τα σημεία αιχμής για την Ελλάδα. Πάντως, οι παραπομπές αστυνομικών κυρίως υπαλλήλων, σύμφωνα με την αναφορά της Διεθνούς Αμνηστίας (2012), πολύ περισσότερο οι καταδίκες για πράξεις βασανισμού, δεν ανταποκρίνονται στην έκταση του φαινομένου στην Ελλάδα.

Η αρχική πεποίθηση σχετικά με τα βασανιστήρια, υποστηρίζει ότι πρόκειται για μία τακτική, που αφορά συγκεκριμένες κρατικές δομές, πολιτισμικό

επίπεδο εξέλιξης και κοινωνικής οργάνωσης. Η πεποίθηση αυτή διαψεύδεται, αφού ο βασανισμός ανθρώπου από άνθρωπο στο πλαίσιο μίας κρατικής, εγκληματικής δραστηριότητας δεν περιορίζεται στους «συνήθεις υπόπτους», δηλαδή στα αυταρχικά κράτη, ούτε αποτελεί μία πράξη αταβιστική. Αντιθέτως, εμφανίζεται ως ένα φαινόμενο καθολικό και διαχρονικό, το οποίο απλώς διαφοροποιείται αναλόγως των χαρακτηριστικών της κοινωνικής δομής στην οποία εκτυλίσσεται, μεταβάλλοντας τις μεθόδους και τον βαθμό ορατότητας (Rejali, 2009). Αυτό που παραμένει εντυπωσιακό, είναι το γεγονός ότι τα βασανιστήρια έχουν αποδειχθεί αναποτελεσματικά και ανεπαρκή στην επίτευξη των επιδιωκόμενων στόχων τους. Παρά ταύτα, συνεχίζουν και διατηρούνται ως μία από τις πλέον χρησιμοποιούμενες μεθόδους για αυτούς τους σκοπούς.

Σε αντίθεση με την έμπρακτη αναποτελεσματικότητα της πρακτικής του βασανισμού, η εικόνα που έχει επικρατήσει στην κοινωνία είναι όσα και όπως επιλέγεται να αποδοθούν μέσα από την ματιά σεναριογράφων, σκηνοθετών, δημοσιογράφων, κτλ., στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και ψυχαγωγίας, χωρίς όμως κάποια από αυτές τις απεικονίσεις να αναδεικνύει την τρομακτική πραγματικότητα του βασανισμού, όπως αυτός έχει εφαρμοστεί από την ανθρωπότητα ανά τους αιώνες (Ο' Mara, 2015: 6). Παράλληλα, η δημοσίευση επίσημων κρατικών αναφορών, όπως αυτή που εκδόθηκε από το Γραφείο του Γενικού Επιθεωρητή το 2004 (85) έπειτα από ανασκόπηση των εσωτερικών στοιχείων για την αποτελεσματικότητα των βασανιστηρίων, περιγράφοντάς τα ως μία «υποκειμενική διαδικασία», η οποία «προκαλεί κάποια ανησυχία» με μικρό όμως όγκο δεδομένων για την αξιολόγηση της επιμέρους αποτελεσματικότητάς της (89), συμβάλλουν στην διαμόρφωση από την κοινή γνώμη μίας στρεβλής και μάλλον ανακριβούς αντίληψης για την φύση των βασανιστηρίων και την αποτελεσματικότητά τους.

Έχει κατά καιρούς επιχειρηθεί η θεωρητική τεκμηρίωση του φαινομένου του βασανισμού, καθώς και η εξήγηση της διαρκούς παρουσίας του στην ανθρώπινη ιστορία. Η ανάπτυξη ενός συγκεκριμένου θεωρητικού πλαισίου δεν έχει ακόμα καταστεί δυνατή, έχουν όμως διατυπωθεί επιμέρους υποθέσεις σχετικά με τους λόγους εμφάνισης των βασανιστηρίων, οι οποίες εστίασαν στην ερμηνεία των μηχανισμών που διατηρούν ή μεταδίδουν την μεθοδολογία του βασανισμού εντός κάποιας κουλτούρας, ή ανάμεσα σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια, χωρίς όμως να προσφέρουν επαρκή τεκμηρίωση ως προς την εξ αρχής ανάπτυξη των βασανιστηρίων ή ως προς την ανάδειξη άλλων παραμέτρων (Rejali, 2009).

Αυτές οι υποθέσεις κατέδειξαν ότι παρά την έλλειψη επίσημης εκπαίδευσης, υπάρχουν πολλές ομοιότητες σε όλα σχεδόν τα περιβάλλοντα και διαφορές, που είναι περισσότερο συνάρτηση του πολιτισμικού πλαισίου στο οποίο πραγματοποιείται ο βασανισμός, της κουλτούρας του βασανιστή, όπως και των μέσων, που είναι κάθε φορά διαθέσιμα. Πάντως, σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για μία επιστημονική, επίσημα

οργανωμένη μέθοδο επιβολής της κρατικής εξουσίας ή αναζήτησης πληροφοριών (Austin, 2019).

Δεν είναι λίγοι αυτοί που υποστηρίζουν (Donnelly & Diehl, 2011: 122) ότι η πρακτική του βασανισμού δεν έχει τις ρίζες της πουθενά αλλού, παρά μόνο στην ανάγκη ή στην επιθυμία διατήρησης της εξουσίας μίας ομάδας έναντι κάποιας άλλης, είτε πρόκειται για πολιτικές, θρησκευτικές, κοινωνικές ή κάθε άλλης μορφής ομάδες. Προϋποθέτει, με άλλα λόγια, την ύπαρξη ενός πραγματικού ή φανταστικού εχθρού, επί του οποίου πρέπει να επιβληθεί κυριαρχία. Εξίσου, η ύπαρξη φοβισμένων ηγετών, όπως και η ευχαρίστηση του πληθυσμού με την απόδοση αιμοδιψούς σκληρής δικαιοσύνης, ενισχύουν την ανοχή σε τέτοιες πρακτικές, ή τουλάχιστον την αποστροφή του βλέμματος από πράξεις βάρβαρες και απάνθρωπες, όπως αυτές του βασανισμού.

Αν είναι ένα πράγμα, που μπορούμε να διδαχτούμε από την ιστορία, αυτό είναι ότι οποιαδήποτε δυνατότητα εξάλειψης των βασανιστηρίων κινδυνεύει από καθαυτή την ύπαρξη σκληρότητας σε οποιαδήποτε μορφή και για κάθε σκοπό. Σε οποιαδήποτε συνθήκη ή χρονική στιγμή, η σκληρότητα μπορεί εύκολα να εξελιχθεί σε βασανιστήριο ή να οδηγήσει στην ανάπτυξη νέων μορφών βασανισμού. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο κάθε ανοχή, ή αποδοχή, ή έγκριση σκληρών πράξεων είναι επικίνδυνη και ανησυχητική (Ryley Scott, 1959: vii).

Ο Ryley Scott (1959: 10) υποστηρίζει ότι οι κοινωνίες είναι εκείνες που συμβάλλουν καθοριστικά, αν όχι στην εμφάνιση, σίγουρα στην ανοχή και στην διατήρηση του βασανισμού, λόγω της πρωτόγονης δίψας για εκδίκηση. Λέει, με άλλα λόγια, ότι η ενσωμάτωση της μεθόδου του βασανισμού σε ένα ποινικό σύστημα, είτε ως μέσο απόσπασης ομολογιών, είτε ως μορφή τιμώρησης, οδηγεί αναπόφευκτα στην αποδοχή του ως μία δικαιολογημένη και εύλογη διαδικασία για το σύνολο της κοινωνίας και ενέχει τον κίνδυνο της επέκτασής του κάθε φορά που οι συνθήκες είναι ευνοϊκές.

Για καμία από τις κουλτούρες που αναφέρθηκαν δεν είναι εξαντλητικοί οι κατάλογοι των βασανιστηρίων που χρησιμοποιήθηκαν. Σε κάθε περιβάλλον, που έχει υποστηρίξει ή εφαρμόσει την διαδικασία του βασανισμού, έχουν χρησιμοποιηθεί πολύ περισσότερες τεχνικές από όσες αναφέρθηκαν και πολλές παραλλαγές τους. Επιχειρήθηκε ωστόσο, να επισημανθούν οι πλέον ενδεικτικές για κάθε πλαίσιο, ώστε να αναδειχτούν τα επιμέρους χαρακτηριστικά, η εξέλιξη και η διαφοροποίησή τους. Η διεξοδική ανάλυση ενός εκάστου περιβάλλοντος θα πρόσφερε ακόμα πιο εκτενή περιγραφή των δεινών που έχουν υποστεί κρατούμενοι από τις κρατικές δυνάμεις σε κάθε χωροχρονικό πλαίσιο. Αυτό όμως ξεφεύγει από τους σκοπούς της παρούσας, οι οποίοι περιορίζονται στην διερεύνηση του κρατικού εγκλήματος του βασανισμού και των πολιτισμικών και κοινωνικών διαστάσεών του και όχι στην λεπτομερή καταγραφή κάθε μεθόδου βασανισμού, που έχει ποτέ χρησιμοποιηθεί.

Ιδανικά, θα ήταν σκόπιμο το φαινόμενο του βασανισμού να λάβει κάποια στιγμή την θέση που του αναλογεί ως ένα από τα πλέον αποτρόπαια κρατικά εγκλήματα, ώστε να γίνει ακόμα πιο σαφής ο τρόπος με τον οποίο θα όφειλε να αντιμετωπιστεί από τα ευνομούμενα κράτη και τις αντίστοιχες εθνικές και διεθνείς ποινικές νομοθεσίες. Η ορατότητα όσο γίνεται περισσότερων περιπτώσεων και η ενσυνείδητη στάση της κοινωνίας απέναντι στο φαινόμενο του βασανισμού θα μπορούσαν να αποτελέσουν σημαντικές παραμέτρους, όπως επίσης και η αμφισβήτηση παραδοσιακά στερεοτυπικών αντιλήψεων, τόσο για την εξουσία, όσο και για τον άνθρωπο συνολικά. Πρόκειται όμως για μία μάλλον αργή και χρονοβόρα διαδικασία, η οποία αφήνει πολλά περιθώρια για την δημιουργία συνθηκών ευνοϊκών προς την διατήρηση του φαινομένου (π.χ., διαρκής έκθεση σε σκληρές βασανισμού, από μέσα που θεωρούνται εξ ορισμού αποδεκτά και έγκυρα). Στο πλαίσιο αυτό, σημαντικό ρόλο παίζουν τόσο οι κοινωνικές συνθήκες, όσο και οι πολιτισμικές επιρροές, οι οποίες θα ήταν σκόπιμο να μεταβληθούν εξίσου, ώστε να διαμορφωθεί μία νέα αντίληψη ως προς την ανάγκη χρήσης σκληρών πρακτικών απέναντι στους ανθρώπους, όσο και ως προς την ανοχή ή ακόμα χειρότερα, την αποδοχή της εφαρμογής βασανιστικών πρακτικών. Η καταγραφή και αναγνώριση των κοινωνικών και πολιτισμικών συνθηκών, που ευνοούν την διατήρηση των βασανιστηρίων είναι το πρώτο βήμα για την καλύτερη κατανόηση του φαινομένου και κατ' επέκταση, για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπισή του.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ACHR – Asian Centre for Human Rights, (2009), *Torture in India*.
- Alleg H., (1958), *The question*. New York: George Braziller.
- Amnesty International (1974), Annual report 1973-1974.
- Amnesty International (1977), *Report on torture. Torture in Greece. The first torturers' trial 1975*.
- Amnesty International (2010), *A blow to humanity. Torture by judicial caning in Malaysia*. Amnesty International Publications.
- Amnesty International (2019), *ITT Project*. Ανάσυρση από το: <http://faculty.ucmerced.edu/cconrad2/Academic/Data.html>, 8/2019.
- American Psychiatric Association (2013), *Diagnostic and statistical manual of mental disorders, 5th Edition*. Washington, DC, London: APA.
- Anderson S.A. & Nussbaum, M. C., (2018), *Confronting torture: essays on the ethics, legality, history and psychology of torture today*. The University of Chicago Press, Chicago and London.

- Anonymous, (1701), "Hanging not punishment enough", in Foucault, M. (1995), *Discipline and punish: the birth of prison*. Trans. Alan Sheridan. New York: Vintage Books.
- Association for the Prevention of Torture (2007), *Defusing the ticking bomb scenario: why we must say no to torture, always*.
- Ataria Y., (2015), "I am not my body, this is not my body", *Human Studies*, 39(2), 217-229.
- Austin J. L., (2016), "Torture and the material-semiotic networks of violence across borders", *International Political Sociology*, 10(1), 3-21.
- Austin J. L., (2017), "We have never been civilized: torture and the materiality of world political binaries", *European Journal of International Relations*, 23(1).
- Austin J. L., (2019), Small worlds of violence. Ανάσπαση από <https://jonathanlukeaustin.com/small-worlds-of-violence/>, 9/2019.
- Austin J. L. & Bocco R., (2016), "Becoming a torturer: towards a global ergonomics of care", *International Review of the Red Cross*, 98(3), 859-888.
- Belkin A., (2012). *Bring me men*. London: C. Hurst & Co.
- Bell K., (2011), *How our training fails us when it counts*, ARMY.
- Berkowitz L. & Lepage A., (1967), "Weapons as aggression-eliciting stimuli", *Journal of Personality and Social Psychology*, 7(2), 202-207.
- Bini G., Cruccu G., Hagbarth K.E., Schady W. & Torbjork E., (1984), "Analgesic effect of vibration and cooling on pain induced by intraneural electrical stimulation", *Pain*, 18, 239-248.
- Blakeley R. & Raphael S., (2017), "British torture in the war on terror", *European Journal of International Relations*, 23(2), 243-266.
- Braudy L., (2002), *The world in frame*, Chicago: University of Chicago Press.
- Carlson L., (2002), *Remembered prisoners of a forgotten war*, New York: St. Martin's.
- Center for Constitutional Rights (2006), *Report on torture and cruel inhuman and degrading treatment of prisoners at Guantanamo bay, Cuba*.
- Cesereanu R., (2006), "An overview of political torture in the twentieth century", *JSRI*, 14, 120-143.
- Chandler A., (2014), *Eichmann's best man lived and died in Syria*. The Atlantic. Ανάσπαση από <https://www.theatlantic.com/international/archive/2014/12/eichmanns-best-man-lived-and-died-in-syria/383296/>, 8/2019.
- CIA, (1963), *The KUBARK*.
- Collins R., (2007), *Violence: a micro-sociological theory*, Princeton NJ: Princeton University Press.

- Comite Algerien des Militants Libres de la Dignite Humaine et des Droits de l'Homme, (1994), *Livre blanc sur la repression en Algerie (1991-1994) ou l'histoire de la tragedie d'un peuple*. Hoggar.
- Conquest R., (1990), *The great terror*, New York: Oxford University Press.
- Conroy J., (2000), *Unspeakable acts, ordinary people. The dynamics of torture*, Alfred A. Knopf: New York.
- Council of the European Union (2019), *Guidelines on EU policy towards third countries on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*. Revision of the guidelines.
- Crankshaw E., (1994), *Gestapo*, New York: Da Capo Press.
- Crowdson J., (2005), "Waterboarding spurs debate on what is torture", *Chicago Tribune*, December 28, sec. 1, p. 5.
- D' Orcival F., (1971), *Gestapo contre resistance. In Historire secrete de la Gestapo*, Ed. Hean Dumont, vol. 2.
- Danchev A., (2008), "Bad apples, dead souls: understanding Abu Ghraib", *International Affairs*, 84(6), 1271-1280.
- Deeley P., (1971), *Beyond breaking point*, UK: Littlehampton Book Services Ltd.
- Delarue J., (1964), *History of the Gestapo*. Trans. Mervyn Savill. New York: Dell.
- Des Forges A., (1999), *Leave none to tell the story. Genocide in Rwanda*. Human Rights Watch.
- Donnelly M. P. & Diehl D., (2011), *The big book of pain: torture & punishment through history*. The History Press.
- Duhaime, (2019), Ανάσχυση από <http://www.duhaime.org/LegalDictionary/E/EnemyCombatant.aspx>, 9/2019.
- Duncan P., (1964), *South Africa's rule of violence*. London: Methuen.
- Eco U., (1983), *The name of the rose*. Trans. William Weaver. New York: Warner Books/ Harcourt Brace Jovanovich.
- Edelstein D., (2006), Now playing at your local multiplex: torture porn. New York: Magazine. Ανάσχυση από <http://nymag.com/movies/features/15622/>, 8/2019.
- Enders J., (1999), *The Medieval theater of cruelty: rhetoric, memory, violence*. Cornell: Cornell University Press.
- Fanon F., (1968), *The wretched of the earth*. Trans. Constance Farrington. New York: Grove Press.
- Farrar-Hockley A., (1995), *The British Part in Korean War*. 2 vols. London: HMSO.
- Flynn M. & Salek F. F., (2012), *Screening torture: media representation of state terror and political domination*. New York: Columbia University Press.

- Forrest D., (2002), "Examination following specific forms of torture", in *The Medical Documentation of Torture*, Ed. Peel Michael & Iacopino Vincent. London: Greenwich Medical Media.
- Foucault M., (1995), *Discipline and punish: the birth of prison*. Trans. Alan Sheridan. New York: Vintage Books.
- Foucault M., (1990), *The history of sexuality, Vol. 1: an introduction*. New York: Vintage.
- Freedom from Torture – Medical Foundation for the Care of Victims of Torture. (2016), *Proving torture. Demanding the impossible*. Home Office Mistreatment of Expert Medical Evidence.
- Gagarin M., (1996), "The torture of slaves in athenian law", *Classical Philology*, 91, 1-18.
- Garcia Villegas R., (1990), *Soy testigo. Dictadura, tortura, injusticia*. Santiago de Chile: Amerinda.
- General Assembly of the United Nations, (1984), The Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (the "Torture Convention"), A/RES/39/46, as described in Declaration on the Protection of All Persons from Being Subjected to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (the "Torture Declaration"), by the General Assembly on 9 December, 1975, resolution 3452.
- Gerrity E., Keane T.M. & Tuma F., (eds), (2001), *The mental health consequences of torture*, New York: Springer Science and Business Media.
- Gerson L., (1976), *The secret police in Lenin's Russia*, Philadelphia: temple University Press.
- Gibson J. T. & Haritos-Ftouros M., (1986), "The education of a torturer", *Psychology Today*, 20(11), 50-58.
- Glücklich A., (2001), *Sacred pain*, Oxford: Oxford University Press.
- Goldman H. H. & Goldston S. W., (1985), Preventing stress-related psychiatric disorders. Department of Health and Human Services Publication No. (ADM) 85-1366. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Goldfeld A. E., Mollica R. F., Pesavento B. H. & Faraone S. V., (1988), "The physical and psychological sequelae of torture: symptomatology and diagnosis", *Journal of the American Medical Association*, 259, 2725-2729.
- Gorman W. & Zakowski S.G., (2018), "The many faces of torture: a psychological perspective", in *Confronting Torture: Essays on the Ethics, Legality, History and Psychology of Torture Today*. Scott A. Anderson & Martha, C. Nussbaum, (eds), Chicago & London: University of Chicago Press.
- Grossman D., (1996), *On killing: the psychological cost of learning to kill in war and society*, New York: Black Bay Books.

- Guardian, Ανάσυση από <https://www.theguardian.com/us-news/2014/dec/09/cia-torture-report-worst-findings-waterboard-rectal>, 9/2019.
- Gutman R., (1993), *A witness to genocide*, New York: Macmillan Publishing Company.
- Haas M. R. & Ham W., (2015), "Microfoundations of knowledge recombination: peripheral knowledge and breakthrough innovation in teams", *Advances in Strategic Management*, 32, 47-87.
- Haritos-Fatouros M., (2002), *The psychological origins of institutionalized torture*, London: Routledge.
- Hingley R., (1971), *The Russian secret police*, New York: Simon and Schuster.
- Hinkle L. E. & Wolff H. G., (1956), "Communist interrogation and indoctrination of "Enemies of the State"", *A.M.A. Archives of Neurology and Psychiatry*, 76, 115-174.
- Huggins M. K., Haritos-Fatouros M. & Zimbardo P., (2002), *Violence workers: police torturers and murderers reconstruct Brazilian atrocities*, Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Innes B., (1998), *The history of torture*, New York: St. Martin's.
- International Military Tribunal (IMT), (1949), *Trial of major war crimes: Nuremberg*.
- Janoff-Bulman R., (1989), "Assumptive worlds and the stress of traumatic events. Applications of the schema construct", *Cognition*, 7, 113-136.
- Johnson E., (1999), *The Nazi terror*, New York: Basic Books.
- Keeley L. H., (1996), *War before civilization*, Oxford: Oxford University Press.
- Kelman H. C., (2005), "The policy context of torture: a social-psychological analysis", *International Review of the Red Cross*, 87(857), 123-134.
- Kelman H. C. & Hamilton V. L., (1989), *Crimes of obedience: Toward a social psychology of authority and responsibility*, Yale University Press.
- Kitchin G., (1970), *Prisoner of OGPU*, New York: Arno Press.
- Klein N., (2010), *Το δόγμα του σοκ*, Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη.
- Kolker R., (2000), *A cinema of loneliness*, 3rd ed, New York: Oxford University Press.
- Langbein J. H., (2006), *Torture and the law of proof: Europe and England in the Ancien Regime*, Chicago: Chicago University Press.
- Larson J., (1925), "Present police and legal methods for the determination of the innocence or guilt of the suspect", *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology*, 16 (2), 219-271.
- Larson J., (1932), *Lying and Its Detection*, Chicago: University of Chicago Press.

- Leggett G., (1981), *The Cheka*, Oxford: Clarendon.
- Leites N. & Bernaut N., (1954), *Ritual of liquidation*, Glencoe, IL: Free Press.
- Leo R. A., (2004), "The third degree and the origins of psychological interrogation in the United States", in *Interrogations, confessions and entrapment*. Ed. Lassiter D.G., USA: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Lifton R. J., (1961), *Thought reform and the psychology of totalism*, New York: Norton.
- Lipper E., (1951), *Eleven years in soviet prison camps*, Chicago: Henry Regnery.
- Liscano C., (2004), *Truck of fools*, Nashville, TN: Vanderbilt University Press.
- Lowth M., (2017), "Does torture work? Donald Trump and the CIA", *British Journal of General Practice*, 67(656), 126.
- Mahmood M., O’Kane M., Chavala M. & Smith T., (2013), Revealed: Pentagon’s link to Iraqi torture centers. The Guardian. Ανάσχυση από <https://www.theguardian.com/world/2013/mar/06/pentagon-iraqi-torture-centres-link>, 8/2019.
- Mannix D., (1964), *The history of torture*, New York: Dorset.
- Matthews R., (2012), "An empirical critique of ‘interrogational’ torture", *Journal of Social Philosophy*, 43(4), 457-470.
- McColi H., Bhui K. & Jones E., (2012), "The role of doctors in investigation, prevention and treatment of torture", *J R Soc Med*, 105, 464-471.
- McCoy A. W., (2012), *Torture and impunity: the US doctrine of coercive interrogation*, Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- McDonald J. M., (1986), *The murderer and his victim*, Charles C. Thomas Pub Ltd.
- Meier A., (2003), *Black earth: a journey through Russia after the fall*, New York: Norton.
- Melgounov S. P., (1926), *The red terror in Russia*, Westport, CT: Hyperion Press.
- Melzack R. & Wall P., (1982), *The challenge of pain*, Harmondsworth, England: Penguin.
- Morrison A. P., Frame L. & Larkin W., (2003), "Relationships between trauma and psychosis: a review and integration", *British Journal of Clinical Psychology*, 42, 331-353.
- Muller I., (1991), *Hitler’s justice*, Cambridge: Harvard University Press.
- Murey R., Steinerte E., Evans M. & Hallo de Wolf A., (2011), *The optional protocol to the UN Convention Against Torture*, New York: Oxford University Press.

- National Commission on Law Observance and Enforcement, (1931), *Report on Lawlessness in Law Enforcement – Wickersham Report*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Nolack R., (2014), Most countries are against torture – but most have also been accused of it. Washington Post, December, 12. Ανάσχυση από www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/12/12/most-countries-are-against-torture-but-most-have-also-been-accused-of-it/?utm_term=.d0aa68ea464f, 8/2019.
- O'Mara S., (2105), *Why torture doesn't work: the neuroscience of interrogation*, Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts, London, England.
- Osgood P., Carr D., Kazianis A., Kemp J., Atchison N. & Szyfelbem S. K., (1990), "Antinociception in the rat induced by a cold environment", *Brain Research*, 507, 11-16.
- O'Sullivan F. D., (1928), *Crime Detection*, Chicago, O'Sullivan Publishing House.
- Patel N., (2018), "Psychological assessment and documentation of torture in detention", in *Monitoring Detention, Custody, Torture and Ill-Treatment. A Practical Approach to Prevention and Documentation*. Eds: Payne-James, J., Beynon, J. & Nuno Vieira, D. CRC Press, Taylor & Francis Group.
- Perl L., (2012), *Controversy! Torture*, New York: Marshall Cavendish Benchmark.
- Peters E., (1996), *Torture*, 2nd Ed. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ray W. J., Neuner F., Odenwald M. & Schauer M., (2006), "Decoupling neural networks from reality dissociative experience in torture victims are reflected in abnormal brain waves in left frontal cortex", *Psychological Science*, 17(10), 825-829.
- Rejali D., (2009), *Torture and democracy*, Fourth edition. Princeton University Press.
- Reprieve organization, (2019), Ανάσχυση από: <https://reprieve.org.uk/update/trump-black-sites-torture/>, 9/2019.
- Rickett W. A., (1971), "Voluntary surrender and confession in Chinese law: the problem of continuity", *Journal of Asian Studies*, 30(4), 797-814.
- Rochester S. I. & Kiley F. T., (1999), *Honor bound: American prisoners of war in Southeast Asia, 1961-1973*, Naval Instr. Pr.
- Rothman D., (2002), *Conscience and convenience*, Rev. ed. New York: Aldine de Grueter.
- Ryley Scott G., (1959), *The history of torture throughout the ages*, Seventh Impression. London: Luxor Press.
- Sanday P. R., (2007), *Fraternity gang rape*, New York: New York University Press.

- Sands P., (2008), *Torture team: Rumsfeld's memo and the betrayal of American values*, New York: Palgrave.
- Sanyal D., (2010), "Crabwalk history: torture, allegory and memory in Sartre", *Yale French Studies*, 118/119.
- Scarry E., (1985), *The body in pain: the making and unmaking of the world*, New York: Oxford University Press.
- Schapiro L., (1971), *The Communist Party of the Soviet Union*, 2nd ed. New York: Random House.
- Sears D. W., (1948), "Legal consequences of the third degree", *Ohio State Law Journal*, 9, 514-524.
- Siems L., (2011), *The torture report. What the documents say about America's post-9/11 torture program*, New York, London: OR Books.
- Sironi F., (1999), *Bourreaux et victimes*, Paris: Idile Jacob.
- Sironi F. & Branche R., (2002), "Torture and the borders of humanity", *International Social Science Journal*, 54(174), 539-548.
- Skyly G., (1992), "The physical sequelae of torture", in M. Basoglu (ed.), *Torture and its consequences: current treatment approaches*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Stout N., (2011), "Ticking bombs and moral luck: an analysis of ticking bomb methodology", *Hum Rights Rev*, 12, 487-504.
- Strauss M., (2003), "Torture", *New York School Review*, 48, 201-274.
- Tchernavin V., (2010), *I speak for the silent*. Translated by Nicholas Oushakoff, Boston: Hale, Cushman & Flint. Διανομή πρωτοτύπου του 1934.
- Thomas P-A., (2002), *Les desarrois d' un officier en Algerie*, Paris: Editions du Seuil.
- Tognato C., (2010), "Performing 'legitimate torture'", *Thesis Eleven*, 103(1), 88-96.
- Valtin J., (1941), *Out of the night*, New York: Alliance.
- Vreeland J. R., (2008), "Political institutions and human rights: why dictatroships enter into the United Nations Convention against torture", *International Organization*, 62(1), 65-101.
- Villard O., (1927), *Official Lawlessness*, Harpers, October, 605-14.
- Wantchekon L., & Healey A., (1999), "The game of torture", *Journal of Conflict Resolution*, 43(5), 596-609.
- Waytz D., Epley N. & Cacioppo J. T., (2010), "Social cognition unbound: insights into anthropomorphism and dehumanization", *Current Directions in Psychological Science*, 19(1), 58-62.

- Weschler L., (1998), *A miracle, a universe: settling accounts with torture*, Chicago: University of Chicago Press.
- Williams A. T., (2013), *A very British interrogation*, London: Vintage Books.
- Wright T. C. & Onate R., (1998), *Flight from Chile*. Trans. Irene B. Hodgson. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Yoo J. & Bybee J., (2005), Standards of Conduct for Interrogation under U.S.C. 2340-2340A, August 1, 2002, in *The Torture Papers: The Road to Abu Ghraib*, ed. Karen J. Greenberg and Joshua L. Dratel, with an introduction by Anthony Lewis, Cambridge, NY: Cambridge University Press, 183.
- Βουλή των Ελλήνων, (2008), *Το Σύνταγμα της Ελλάδας*.
- Διεθνής Αμνηστία, (2019), Ανάσυρση από το <https://www.amnestyusa.org/mapping-cia-black-sites/>, 9/2019.
- Διεθνής Αμνηστία, (2012), *Police violence in Greece. Not just 'isolated incidents'*. Index: EUR 25/005/2012.
- Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, (2019), *Ποινικός Κώδικας*.
- Ιατρικό Κέντρο Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανισμού, (2019), Ανάσυρση από <http://globalsustain.org/el/member/612>, 9/2019.